

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

SIVASLI SUFİ ŞAİR AHMED SUZİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Emine YILDIZ

Sivas
Aralık 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

SİVASLI SUFİ ŞAİR AHMED SUZİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Emine YILDIZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Sivas
Aralık 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : Sivahlı Sufi Şair Ahmed Suzi ve Tasavvufî Görüşleri
Savunma Tarihi : 04.12.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Üye : Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yüksel GÖZTEPE

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Emine YILDIZ tarafından hazırlanan Sivahlı Sufi Şair Ahmed Suzi ve Tasavvufî Görüşleri başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

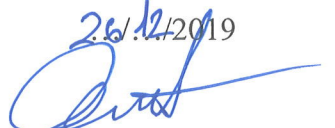
Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

26/12/2019

Emine YILDIZ

ÖNSÖZ

Aşkı bismillah edindim evvelâ
Aşk ile hamd eyledim hem sâniyâ

Rûh- ı pâki Mustafa çün aşkdır
Her dem olsun bin salât ile senâ

İslam'ın mistik yorumu olan tasavvuf, çok yönlülüğü ile müstesna bir yere sahiptir. Bu çok yönlülüğü tasavvufun, zaman içerisinde diğer ilim dallarıyla münasebetini gerekli kılmıştır. Sûfilerin seyr u sülûk yolculuğunda yaşadıkları tecrübelerin aktarımı ile tasavvufî şiir ve divan türü ortaya çıkmıştır. Anadolu'da etkisini gösteren tasavvufî düşünce şairleri de etkisi altına almıştır.

Tasavvufun derin terminolojisi, şiirin mana boyutunu olabildiğince genişletmiş ve zenginlik katmıştır. Bu zenginliğin Anadolu'daki büyük mimarlarından biri de Sivaslı Ahmed Sûzî'dir. 1765-1830 yılları arasında yaşamış olan Ahmed Sûzî, mutasavvıf şairdir. Şemseddin Sivasî'nin torunlarından ve onun Sivas'ta kurmuş olduğu Halvetî dergâhında şeyhlik görevinde bulunarak önemli eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden beş tanesi manzum, iki tanesi mensurdur. Manzum eserleri *Türkçe Divan*, *Süleymannâme*, *Menkibe-i Abdülvehhab Gazi*, *Pendnâme* ve *Kaside-i Bürde Tercümesi* adını taşımaktadır. *Vasiyetnâme* ve *Sülûknâme* ise mensur eserleridir.

Bu çalışmamızda Ahmed Sûzî'nin hayatını ve tasavvufî görüşlerini incelemeye çalıştık. Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Ahmed Sûzî'nin doğumu ve çocukluğunu, yaşadığı çevresini, öğrenim gördüğü hocalarını, ilim dallarını, edebî kişiliğini ve eserlerine yer verdik. Bununla birlikte intisâbını, tarikatını ve Şemsiyye silsilesindeki yerini de ele almaya çalıştık.

Divanının yanı sıra *Sülûknâme* adlı mensur eserinden de istifade ettik.

Ahmed Sûzî'nin tasavvufî görüşlerine yer verdiğimiz ikinci bölümde ise seyr u sülûka dair görüşlerini, tasavvufî ahlâkla ilgili düşüncelerini, tasavvufî makamlara dair analizlerini detaylarıyla incelemeye çalıştık. Bunu bölümde Ahmed Sûzî'nin tasavvufî kavramlara yüklediği anlamı, tasavvuf kaynaklarında geçen terminolojiyle birlikte değerlendirmeye çalıştık.

Sonuç bölümünde ise bütün bu çalışmamız neticesinde Ahmed Sûzî hakkındaki görüşlerimize yer vermeye çalıştık.

Çalışmamızı, yazım esnasında kullandığımız kaynakça ve Ahmed Sûzî'nin türbesinden birkaç kesitle hıtama erdirdik.

Çalışmamız boyunca her türlü desteğini esirgemeyen, konunun seçiminde ve işlenişinde büyük emekleri olan danışman hocam Muhterem Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE'ye en kalbî şükranlarımı arz etmek isterim. Ayrıca ders dönemi boyunca ilminden çokça istifade ettiğim değerli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Yüksel GÖZTEPE'ye teşekkürü bir borç bilirim. Tüm eğitim hayatım boyunca her türlü fedakârlığı gösteren muhterem anne babama teşekkürlerimi arz ederim.

Gayret Bizden, Tefvik Yüce Allah'tandır.

Emine YILDIZ
Sivas, Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
AHMED SÛZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE ÖZELLİKLERİ	5
1.Siyasi ve Ekonomik Durum	5
2. İctimaî Durum	6
3. Dinî ve Tasavvufî Durum	7
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. AHMED SÛZÎ'NİN HAYATI	13
1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği	13
1.2. Öğretim Hayatı.....	14
1.3. Edebî Kişiliği.....	15
1.4. İntisabı.....	16
1.5. Tarikatı	21
1.5.1. Şemsiyye Şubesi.....	22
1.5.2. Şeyhliği.....	24
1.5.3. Mürşitleri	24
1.6. Vefatı.....	26
1.7. Eserleri	26
1.7.1. Türkçe Divan	27
1.7.2. Süleymannâme	27
1.7.3. Kaside-i Bürde Tercümesi.....	28
1.7.4. Pendnâme	28
1.7.5. Menkıbe-i Abdülvehhâb Gâzi	28
1.7.6. Sülûknâme	29
1.7.7. Vasiyetnâme	29
İKİNCİ BÖLÜM	31
2. AHMED SÛZÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	31

2.1. Seyr u Sülûka Dair Görüşleri.....	31
2.1.1. Mürşid-i Kâmil	33
2.1.2. Mürid	36
2.1.3. Sohbet	39
2.1.4. Rabıta.....	44
2.1.5. Murakabe	48
2.1.5. Zikir ve Vird	49
2.1.6. Hizmet	54
2.2. Tasavvufi Makamlar	57
2.2.1. Tövbe.....	57
2.2.2. Zühd.....	60
2.2.3. Huşû ve İhlas	63
2.2.4. Tevekkül ve Tefviz.....	65
2.2.5. Fakr ve Gına	68
2.2.6. Sabır ve Şükür	71
2.2.7. Rıza.....	76
2.3. Tasavvufun Tahakkuk Boyutu.....	78
2.3.1. Fenâ ve Bekâ	79
2.3.2. Aşk ve Muhabbet.....	81
2.3.4. Gönül	84
2.3.5. Tevhid.....	89
2.3.6. Vuslat.....	91
2.3.7. Vahdet-i Vücut	94
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	103
EKLER.....	107
Ek 1: Halvetî Tacı.....	107
Ek 2: Ahmed Sûzî'nin Kabri	108
Ek 3: Tarikat Silsilesi.....	109
Ek 4: Şeyhi Şemsettin-i Sivâsî'ye Ait Anıt.....	110
Ek 5: Ahmed Sûzî'ye Ait Şecere.....	111
Ek 6: Türbesinin Bulunduğu Camii	112
Ek 7: Şeyhi Şemseddin-i Sivasî'nin Türbesi	113

Ek 8: Şemseddin-i Sivasi'nin Türbesi.....	114
Ek 9: Şeyhi ve Kendisinin Kabrinin Bulunduğu Yer	115
Ek 10: Şeyhi Şemseddin-i Sivâsî'nin Türbesinden Kesit	116
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
ans.	: Ansiklopedi
a.s	: Aleyhi's-selâm
bkz	: Bakınız
c.c	: Celle celâlühü
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Hz	: Hazreti
Hazr:	: Hazırlayan
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
k.s	: Kuddüse Sirruhu
mad	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallâhu anh
s.	: Sayfa
S.a.v.	: Sallallâhu aleyhi vesellem
SK	: Süleymâniye Kütüphânesi
Trs.	: Tarihsiz
Terc.	: Tercüman
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTDS	: Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü
TTS	: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü
vb	: Ve benzeri

vrk. : Varak
yay. : Yayınları
y.y. : Yüz yıl

ÖZET

Asıl adı Ahmed olan Sûzî-i Sivasî, 1765'te Sivas'ta doğmuştur. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye şubesinin kurucusu, Şeyh Şemseddin-i Sivasî'nin (ö.1006/1597) ahfadındandır. Âşik bir zat olan Sûzî, din ilimlerini ve alet ilimlerini pederinden, tasavvuf ilmini de Halvetiyye şeyhlerinden Abdülmecid Efendi'den almıştır. İyi bir eğitim almış olan Sûzî, hayatını Sivas'ta geçirmiş ve Şemsiyye-i Halvetiyye Tarikatı şeyhliğinde bulunmuştur. Ahmed Sûzî Efendi 1830'da Sivas'ta vefat etmiş ve ceddi Şemseddin-i Sivasî'nin kabri yakınına defnedilmiştir.

Bu çalışmaya öncelikle bir hazırlık devresiyle başlanmıştır. Bu devrede ilk olarak Sûzî'nin *Sülûknâme* ve *Divan*'ı incelenmiş, daha sonra da eserleri ve hayatı ile ilgili kaynak araştırmaları yapılmıştır. Ayrıca eserlerin diğer nüshaları da tespit edilmiş, bulunan nüshalarla ve şairle ilgili araştırmalar için kütüphane fihristleri ve fişleri kontrol edilmiştir. Divanın tesbit edilen nüshaları, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Kitaplığı, 2646 (94 varak) Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 3599 (118 varak) Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Kitaplığı, 1245 (136 varak) Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Kitaplığı, 135/1 (49) nolu bölümde kayıtlı bulunmaktadır. *Sülûknâme adlı* eserinin tespit edilebilen iki ayrı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, no: 198'de (47 varak) diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, no: 3131'de (36 varak) kayıtlı bulunmaktadır.

Uzun bir çalışma dönemi sonunda, Sûzî ve eserleri hakkında edinilen bilgiler; eserin yazıldığı dönemin sosyal, kültürel ve tarihi özellikleriyle birlikte verilmiştir.

Çalışmamız dâhilinde; öncelikle, eser hakkındaki araştırmalarımız ile elde ettiğimiz Sûzî ve Divan'ı hakkındaki bilgiler, eserin transkripsiyonuyla ve bizzat eser üzerinde yaptığımız incelemelerle elde ettiğimiz değerlendirmeler yer almaktadır. Bu arada eserin yazma nüshaları hakkında da bilgiler verilmiştir.

Ahmed Sûzî'nin tasavvufî görüşlerine yer verdiğimiz ikinci bölümde ise seyr u sülûka dair görüşlerini, tasavvufî ahlakla ilgili görüşlerini, tasavvufî makamlara dair analizlerini detaylarıyla incelemeye çalıştık.

Sonuç bölümünde ise bütün bu çalışmamızın neticesi olarak Ahmed Sûzî hakkındaki görüşlerimize yer vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Sûzî, Tasavvuf, Halvetiyye, Sivas, Şemsiyye.

ABSTRACT

Sûzî-i Sivasî, whose real name was Ahmed, was born in 1765 in Sivas. He is the founder of Shamsiyyah branch of the Halvetiyyah order, a person of Sheikh Shamseddin-i Sivasî (d.1006 / 1597). Sûzî, who was a lover, received religious sciences and instrument sciences from his father, and the mysticism from the Halvetiyye sheikh Abdulmecid Efendi. Having received a good education, Sûzî spent his life in Sivas and was the sheikh of the Semsîyye-i Halvetiyye. Ahmed Sûzî Efendi passed away in Sivas in 1830 and his body was buried near the grave of Şemseddin-i Sivasî.

This study started with a preparatory phase. In this period, Sûzî's Sülûknâme and Divan were examined first and then the source researches about his works and life were made. In addition, other copies of the works have been identified and library indexes and vouchers have been checked for research on the copies and poet found. Determined copies of the Divan, Süleymaniye Library, Es'ad Efendi Library, 2646 (94 leaf) Süleymaniye Library Hacı Mahmud Efendi Library, 3599 (118 leaf) Selim Ağa Library, Hüdayî Efendi Library, 1245 (136 leaf) Süleymaniye Library, Mihrişah Sultan Library, 135/1 (49). Sülûknâme has two separate copies that can be detected. One of these copies is registered in the Süleymaniye Library, Mihrişah Sultan Section, no. 198 (47 varak) and the other one is registered in Süleymaniye Library, Hacı Mahmud Efendi Section, no. 3131 (36 leaf).

At the end of a long period of study, information about Sûzî and his works; social, cultural and historical features of the period in which the work was written.

Within our study; First of all, the information about Sûzî and Divan, which we have obtained through our researches on the work, the transcription of the work and the evaluations we have obtained through the examinations we have done on the work itself. In the meantime, information has been given about the manuscripts of the work.

In the second part, where we have included the Sufi views of Ahmed Sûzî, we tried to examine in detail the views on the course of his life, his views on sufistic morality, and his analysis of Sufi authorities.

In the conclusion, we tried to include our views on Ahmed Sûzî as a result of all this study.

Keywords: Ahmed Sûzî, Sufism, Halvetiyye, Sivas, Shamsiyye

GİRİŞ

İnsanın dünya üzerindeki yolculuğunda dünyaya gelme amacını öğreten ve insanı eşrefi mahlûkat olarak yaratan yaratıcısına yaklaştıran içsel bir yolculuk olan tasavvufun temeli, asr-ı saadete kadar uzanır. Âlemlerin yaratılış sebebi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eşsiz varlığı ve yaşayış şekli onun zamanında ve sonrasında Müslümanlara örnek olmuştur. Asr-ı saadetin en belirgin vasıflarının başında zühd, takva, tefekkür ve marifetullahaya dayanan hayat anlayışı aslında bugünkü manada tasavvufun en canlı icrasıydı. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ölümünden sonra ortaya çıkan dünyevileşme, siyaset, bid'atler, dinden uzaklaşma samimi Müslümanların kendi içlerine çekilmesine neden oldu. Araştırmamızın temelini oluşturan “tasavvuf” öz olarak hicrî 2. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlar. Bu dönemden sonra samimi Müslümanlar, kendi yaşadıkları manevî tecrübelerine dayalı birikimlerini Kur'an ve Sünnet ışığında anlatmaya çalıştıkları eserler telif etmeye başlarlar. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de giyindiği gayet sade yünden elbise olan “sûf” giyen bu zatlar “sûfi” diye anılmışlardır. Tasavvuf kelimesi de yaygın kanaate göre bu kelimedenden türemiştir.

Tasavvuf öğretisinin farklı yorumlarla öğretildiği bir nev'i mektep olan tarikatlar, tarihin akışı içerisinde değişik isimlerde ortaya çıkmışlardır ve halen günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedirler. Araştırmamızın konusu olan Ahmed Sûzi de Halvetîlik tarikatına bağlı bir mutasavvıftır.

Çalışmanın Konusu, Yöntemi ve Kapsamı

Temel İslam bilimlerinden olan tasavvufu anlamak ve öğrenmek maksatlı çıktığımız bu yolda çalışmamızı danışman hocam Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE'nin yönlendirmesi ile XVIII. yüzyıl mutasavvıflarından olan Ahmed Sûzi üzerinde yoğunlaştırdık. Halvetiye tarikatının şeyhlerinden olan Sûzi'nin hayatı ve tasavvufi kişiliğini konu edinerek yaptığımız bu araştırmada öncelikle Sûzi'nin yaşadığı dönemin siyasi ve ekonomik durumunu mercek altına alarak çalışmamıza konu olan mutasavvıfımızın hayatının ve tasavvuf anlayışının şekillenmesine sebep olan asli unsurları incelenecektir. Daha sonra ise Sûzi'nin Divan ve Süluknamesi'nden yola çıkarak onun tasavvuf üzerine görüşleri tasavvuf ilminin genel kavramları üzerinden

kavram analizleri yapılarak çıkarılacaktır. Kavram analizlerinden sonra Sûzi'nin eserlerinden ilgili örnekler alınarak çözümlenecektir.

Çalışmamızın kapsamını, Ahmed Sûzi'nin hayatı, tasavvufi kişiliği ve görüşleri ile sınırlı tuttuk. Tasavvufi kişiliğinin ortaya çıkmasında etken olan unsurlar çalışmamızın birinci bölümünde ilgili başlıklar altında verilecektir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmayı yapmakla Osmanlı'nın her anlamda değişim ve dönüşüm yaşadığı bir dönemde tasavvuf ilminin geldiği son noktanın gözler önüne serilmesi ve yine bu dönemde yaşamış çokça sevilip, takip edilmiş bir mutasavvıfın tanınip, bilinmesine; tasavvufi görüşlerinin ilgilenenlere ulaşmasına vesile olmak amaçlanmıştır.

Bu çalışma, Ahmed Sûzi ile ilgili bugüne kadar yapılmış akademik çalışmalarda üzerinde durulmayan bir alandaki boşluğu dolduracağı için önemlidir. Ahmed Sûzi ve eserleri ile ilgili yapılmış çalışmalardan bahsedeceğimiz kısımda görüleceği üzere Sûzi'nin tasavvufi kişiliği ve görüşleri üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma bizden sonra bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kaynak olacaktır.

Ahmed Sûzi ve Eserleri İle İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Ahmed Sûzi ve eserleri ile ilgili yaptığımız literatür taramasında bu mutasavvıfımız hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olduğunu gördük. Sınırlı sayıda olan akademik çalışmalar ve bu çalışmaları yapan araştırmacıların isimleri şu şekildedir:

Mehmet Göktaş, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Suzi Divanı'nın Dini ve Tasavvufi Tahlili*, adlı tezini 1996 yılında,

Metin Ceylan, Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Ahmed Suzi Divanı'nın Edisyon Kritiği*, adlı tezini 1999 yılında,

Abdülkadir Sağlam, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Suzi Divanı*, adlı tezini 2000 yılında,

Ayşe Ulusoy, Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı / Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Sûzi Divanı (tenkitli metin neşri)*, adlı tezini 2004 yılında,

Zafer Arslan, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Edebiyatı Bölümü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Divan-ı Suzi-i Sivasi Tenkitli Metin-İndeks*, adlı tezini 2010 yılında,

Nurullah Geyik, Dumlupınar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yaptığı yüksek lisansında *Ahmed Sûzî ve Sülûk-Nâme'si*, adlı tezini 2016 yılında, hazırlamıştır.

Ayrıca 26 Mayıs 2012 Cumartesi tarihinde Sivas'ta Atatürk Kültür Merkezi'nde yapılan *Sivaslı Sufi Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi Sempozyumu'nda* Ahmed Sûzî hayatı, eserleri, düşünceleri gibi çok farklı yönlerden konu edilerek anlatılmıştır. Âlim Yıldız, bu sempozyumdaki bildirileri bir araya toparlayarak *Sivaslı Sûfî Şair Ahmed Suzi ve Dönemi* adında kitaplaştırmıştır. Yine Âlim Yıldız tarafından mutasavvıfımızın divanı, *Ahmed Sûzî Divanı* adıyla hazırlanıp yayınlanmıştır. *Ahmed Suzi Hayatı ve Şiirleri* Yıldız'ın Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları'ndan çıkardığı bir başka çalışmasıdır. Ahmed Sûzî ve eserleri ile ilgili olarak münferiden yazılıp yayınlanan makaleler de mevcuttur.

İnsan hem içinde bulunduğu şartların tesiri hem de fitratındaki özellikleri açısından biyolojik yapısıyla beraber eğitim yönünden de tedricen kemale eren yegâne varlıktır. Her geçen gün yeni bir şeyler öğrenen ve aynı zamanda öğreten insan, eğitim meselesinin merkez noktasını oluşturur. Böyle olmakla beraber insan hayatı, öğreten ve eğitimden çok, “öğrenen ve eğitilen” bir süreçten geçer. Bu açıdan bakınca insan, “adeta dünyaya eğitilmek için gelmiştir” denilebilir. Meseleyi bu açıdan ele alan eğitimcilerden bazıları, “İnsanın eğitim sürecini” dünya hayatıyla sınırlamaz, doğumdan önceki döneme kadar taşırlar (Celal 1996: 217).

İnsan toplumun bir parçası olarak dünyaya gelir. Onu bu toplumdan bağımsız olarak tanımak da tanımlandırmak da mümkün değildir.

Edebî şahsiyetlerin yetişmesinde ve kişiliklerinin şekillenmesinde yaşadıkları coğrafyanın, içinde yetiştikleri toplumun sosyo-politik yapısı, birinci dereceden etkilidir. Hiçbir edebî eseri içinden çıktığı toplumu bilmeden tam olarak doğru bir şekilde anlayabilmek mümkün değildir.

Çalışmamıza Ahmed Sûzî'nin hayatını, eserlerini ve tasavvufî görüşlerini ele almadan önce yaşadığı dönemin ve coğrafyanın sosyal ve ekonomik, dinî ve tasavvufî durumunu ele alarak başlayacağız.

AHMED SÛZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE ÖZELLİKLERİ

1.Siyasi ve Ekonomik Durum

Ahmet Sûzî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarını içine alan süreçte Sivas'ta yaşamış bir mutasavvıf şairdir. Bu yüzyıllar incelendiğinde XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısında büyük değişimler meydana gelmiştir.

Mutasavvıfımız 1765-1830 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemlerinde yaşamıştır. Bu devir için: “*Son devir Osmanlı modernleşmesinin yaşandığı 19.yy, bütün Osmanlı camiasının en hareketli, en sancılı, yorucu, uzun bir asırdır. Geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur*” (Ortaylı 2006: 32) denmiştir.

Bu tarihler arasında sırasıyla tahta çıkan padişahlar, III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789), III. Selim (1789-1808), IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmud (1808-1839)'tur (Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi 2001: 4. 1106).

18. ve 19. asır, Osmanlı Devleti'nin hem iç politikada hem dışta en buhranlı yıllarına tekabül eder. Hem Balkanlarda hem Doğu'da savaşmak durumunda kalması, birbirini takip eden toprak kayıpları, Karlofça (1699), Küçük Kaynarca (1774) Antlaşması bu kaybın bilançosunun en açık kanıtıdır. XVIII. asrın önemli olaylarından biri de “93 Harbi” olarak meşhur olan, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla biten Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Ağır kayıplar verdiğimiz bu antlaşmayla Rusya; Boğdan, Eflak ve Beserabya'dan vazgeçti fakat Azak, Dinyeper ile Boğdan arasındaki toprakları aldılar. Kırım bağımsız olarak kaldı (Kral 1988: 14-15).

Osmanlı Devleti, XVIII. ve XIX. y.y. dış politikada Rusya ve Fransa ile birçok toprak kaybıyla neticelenen bir savaş politikası izlemiştir. Dış politika da yıpranan Osmanlı, içte de Nizam-ı Cedid'e karşı başlayan Kabakçı İsyanı (1807) akabinde III. Selim'in tahttan indirilerek öldürülüşü, gidişatı beğenmeyen Alemdar Mustafa Paşa'nın payitahta gelerek olaylara el koyması (1808), Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi dönemin iç sorunlarının çıkardığı zorluklarla uğraşmak zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı 1988: 131-168).

Özellikle de XVIII. y.y. Osmanlı Devleti'nin her alanda hızlı bir değişim göstererek gerilediği bir döneme tekabül eder. 57 kez sadrazam değişikliğine gidilmesi, bu gerilemenin boyutunu göstermek için yeterli kanıttır. İçteki istikrarsızlık ve huzursuzluklara dıştaki başarısızlık da eklenince her kurumu derinden etkileyen bir gerileme ve çöküş dönemine girildi (Muslu 2003: 665).

İsyanların önüne geçmek hariçteki ve dâhildeki başarısızlıkları asgariye indirmek için yapılması gerekenin “modernleşme” olduğu yükselen düşünceler arasındaydı. 19. yüz yıla gelindiğinde Tanzimat Fermanı'yla başlayan reformlarla Yeniçeri Ocağının kapatılması ve bu alandaki boşluğu doldurma adına askerî ve içtimaî birçok alanda yeniliğe gidildi. Bu yüzyılın buhranından her kurum nasibini almıştır. Kurumlardaki yaşanan değişiklikten tekke ve medreseler de payına düşeni aldı.

2. İctimaî Durum

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde kargaşanın ve karışıklıkların yaşandığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılda gerileme dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nin eski canlılığını bir türlü yakalayamadığı gözlenmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bu kargaşa ortamı zamanla Anadolu şehirlerinde de kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu şehirlerden biri olan Sivas, coğrafi konumu ve önemli ticaret yollarının kavşağında bulunması bakımından kuruluşundan itibaren önemli bir yere sahip olmuştur. Bu durum şehre bir yandan avantaj sağlarken öte yandan şehri ele geçirmeye çalışan güçlerin mücadele sahası haline gelmesi bakımından aynı zamanda bir dezavantaja da sebep olmuştur. Nitekim Sivas, Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk yıllarda şehre hâkim olmaya çalışan Timur'un istilasına uğraması ve ticaret merkezlerinin batıya kaymasıyla birlikte eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu beraberinde şehrin demografik yapısında değişmelere de sebep olmuştur (Yılmaz 2011: 1-4).

Bu anlamda Sivas, özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında zaman zaman Çapanoğullarının tesiri altında kalmış, valiler ve derebeylerin devlete başkaldırma hareketleri sebebi ile büyük zararlara uğramıştır. Bu dönemde Sivas'ın hem ekonomik hem de demografik yönden eski önemini kaybetmeye başladığı görülmektedir (Yılmaz 2011: 7).

Ahmed Sûzi'nin gençlik yıllarını içine alan bu dönem birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Sivas'ta da eski canlılığın kaybolduğu bir devirdir. Bu yıllarda meydana gelen olaylara şahitlik eden Ahmet Sûzî, yaşamını insanlara adanmış ve dönemin tüm olumsuzluklarına rağmen kendi insanlara adanarak irşad çalışmalarına devam etmiştir.

Sivas, XIX. yüzyılda Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerini önceki dönemlere nazaran daha sakin geçirmiştir. Bu dönemde Sivas'a atanan Halil Rifat Paşa ve Reşit Akif Paşa gibi çalışkan valilerin gayretleri ile şehre önemli eserler kazandırılmış ve şehir tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır (Yılmaz 2011: 4).

3. Dinî ve Tasavvufî Durum

Yaşanan yüzyılda Anadolu'daki dinî ve tasavvufî hayata kısaca bir göz atalım;

18. ve 19. yüz yılda devletin çalkantılı ve buhranlı ortamında her alanda olduğu gibi tasavvufî alanda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Döneme damgasını vuran en önemli olaylardan biri 1826 Vak'a-yı Hayriye ile birlikte Bektaşîyye tekkelerinin kapatılmasıdır. Tekkelerin kapatılma nedeni Sünniliğe ve şeriat esaslarına saygı göstermedikleri, Müslümanların ahlâkî dejenerasyonuna sebep oldukları gerekçesidir. Bektaşîlerin şer'an ve siyaseten Osmanlı topraklarından silinmesine karar verilmiştir (Aydın 1992: 247).

Dönemi ilgilendiren diğer bir önemli olay ise Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda devletin birçok kurumunda baş gösteren bozulma ve çöküş süreci, tasavvuf camiasında da görülmeye başlamıştır. Bütün bu sebepler sonucunda tarikatları kontrol altına almak, bu camiada dinî ve ilmî olmayan davranışları engellemek, cahil kişilerin şeyhlik görevine gelmelerine mâni olmak gibi nedenlerle Meclis-i Meşâyih kurulmuştur.

II. Mahmud'un tekke ve tarikat hayatını yakından ilgilendiren bildirisinde şu hususlara dikkat çekilmiştir (Kara 2008: 300):

1. Tarikat pirinin kabrinin bulunduğu tekke, merkez tekke olarak kabul edilmeli, yönetim ve idari işler buradan yönetilmelidir.
2. Tekke vakıf merkezlerinin kontrolü Evkaf- ı Hümayun nezaretinde olmalıdır.

3. Şeyhülislamın görüşü alınarak merkez tekke tarafından atama yapılmalıdır.

4. Atamalarda ehliyete çok dikkat edilmeli, ehliyetsiz kişilerin rüşvet, hediye vs. gibi yollarla yönetime getirilmesinin önüne geçilmelidir.

Öncelikle XVIII. yüzyıldaki tasavvufî hayata baktığımızda önceki yüzyıla göre daha ılımlı bir hava bulmak mümkündür. Bu yüzyılı tasavvuf tarihi açısından en müstesna eserlerin verildiği bir yüzyıl olarak değerlendirebiliriz:

- Erzurumlu İbrahim Hakkı (1194 / 1780), *Marifetnâme*,
- İsmail Hakkı Bursevi (1137 / 1724), *Rûhü'l Beyan*,
- Abdullah Salahaddin Uşşâki : (1196 / 1781), *Tuhfetü'l Uşşâkiyye*,
- Abdulgani Nablûsi: (1143 / 1731), *el- Vücûdü'l Hak ve'l hitâbü's-sıdk*,

Bu sırada kadim tarikatların yanında yeni kurulan tarikatlar görmekteyiz:

Cerrâhilik; Nurettin Cerrâhi, (ö. 1133 / 1720), Sezâilik; Hasan Sezâi, (ö. 1151 / 1738), Cemâlilik; Cemâleddin Efendi (ö. 1164 / 1750), Salâhilik; Sâlahaddin Uşşâki (ö.?)

XVIII. yüzyılın dikkate değer başka bir özelliği ise Anadolu'ya göç ederek gelen bazı tarikatlar olmuştur. Bunlar Vefâilik ile Abdüsselam Şeybâni tarafından geliştirilen Selamilik olmuştur (Muslu 2003: 665).

XVIII. yüzyılda tarikatların ictimâî alanda genel seyrine baktığımızda şeyhlerin başta padişahlar olmak üzere devlet ricâli ve ulemâ ile iyi münasebetler kurduğu gözlenmektedir. Şeyhülislamın birçoğu tarikat mensubudur. Nakşibendî şeyhlerinden Murad Efendi'ye müntesip olan Dâmadzâde Ahmed Efendi ve İshak Efendi; tasavvufî eğitimini Yekdest Ahmed Efendi'den tamamlayan Seyyid Mustafa Efendi gibi şeyhülislamlardan örnek verebiliriz.

Âlimlerin müntesip olduğu tarikatlara baktığımızda en çok rağbet edilenlerin başında Nakşibendîliğin gelmekte olduğu görülür. Bunu sırasıyla Mevlevîlik, Halvetîlik ve Celvetîlik izlemektedir (Muslu 2003: 665).

XVIII. yüzyıl Osmanlı'nın gerileme dönemine tekabül etmesine rağmen tasavvufî hayatta bir canlılık göze çarpmaktadır. Savaşlar, isyanlar, çöken ekonomi vb. sıkıntılar karşısında halk, tekkeleri birer sığınak olarak görmüş, şeyh efendiler halk için âdeta manevî bir tabip vazifesi yapmışlardır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Anadolu’da tekkelerin sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Anadolu’da Kütahya, Nazilli, Bolu, Çanakkale, Manisa, Erzurum ve Harput tasavvufî hareketlerin en yoğun olduğu şehirlerdir.

Önceki asırların aksine bu asırda Rifâiyye ve Sâdiyye tekkeleri sayısında ciddi bir artış olmuş, Kadiriye Tarikatı’nda Bitlisli Mustafa Müştak Efendi tarafından “Müştakiyye” Şeyh Osman Efendi tarafından “Enveriyye” yeni kurulan kollar arasında olmuştur (Yücer 2003:851).

Evvelki asırlarda Anadolu topraklarında bulunan Semerkandiye, Kübreviye, Zeyniyye tarikatlarının bu asırda herhangi bir faaliyetine rastlanmamaktadır. Devlet ricâli ve ulemânın Mevleviyye, Şabâniye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Şaziliyye, Rifâiyye ve Sünbüliyye tarikatlarına müntesip oldukları gözlenmektedir.

Bu asırda da tasavvufî-fikri sahada velûd mutasavvıflar yetişmiştir: Mehmed Nûri Şemseddin, Mehmed Murad Efendi, Haririzâde Kemaleddin Efendi, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî gibi. Fikrî sahada *Mesnevi* ve *Fûsus* okumaları yapılmış, hatta bu eserleri okutmak için özel mekânlar inşa edilmiştir (Yücer 2003: 853).

Bu dönemde dikkat çeken bir husus da tekke sayısında görülen ciddi artıştır. Bu artışta iki şey önem arz etmektedir: Birinci husus, hânesini vakfeden meşâyihin çoğunlukta olmasıdır. “Hâne-Tekke” modeli olarak vakfedilen bu yapılarda tarikat faaliyetleri yürütülmüştür. İkinci hususun ise devlet adamı ve zenginlerin yaptığı bağışlardır.

Anadolu’da tasavvufî hayatı genel çerçevede değerlendirdikten sonra Ahmed Sûzi Efendi’nin yaşadığı muhite Sivas’a baktığımızda, Anadolu’da tasavvufî hayatın canlı olduğu belli başlı kentlerimizden biri de Sivas’tır. Şüphesiz ki Sivas dendiğinde akla ilk gelen isim “Şemseddin-i Sivâsî”dir. Tekke’nin XIX. yüzyıl başındaki en meşhur şeyhi ise Ahmed Sûzi Efendi’dir. Bu dönemde Sivasîlik kırk şeyh tarafından toplam 14 tekkede temsil edilmiştir (Özköse 2012: 25).

Sivas’ta tasavvufî muhitte canlılığını koruyan tarikatlardan biri de “Mevleviyye”dir. Sivas Mevlevihânesi, Anadolu’da ilk kurulan Mevlevi hânelerden biridir.

XIX. yüzyılda postnişin olan şeyhler ve meşihat süreleri şöyledir (Demirel 1996: 220):

Şeyh Mustafa Dede (1223-1232 / 1808-1817), Oğlu Şeyh Mehmed Dede (1232- 1241 / 1817- 1825), Trabzonlu Mehmed Niyazi Dede (1241- 1251 / 1825-

1835), Ürgüplü İbrahim Dede (1251-1259 / 1835-1843), Kütahyalı Şeyh Ali Dede (1259-1266 / 1843-1850), Sivaslı Şeyh Bahşî Dede (1266-1269 / 1850-1852), Konyalı Şeyh Mehmed Bahaadin Çelebi (1273-1302 / 1856-1885).

Bu yüzyılda Sivas'ta tasavvufî muhitte faaliyetlerine devam eden bir diğer tarikat ise "Nakşibendiyye" dir. XVIII. yüzyılda Sivas, Tokat ve Amasya'da Nakşibendiliğin "Müceddiyye" kolunun yaygın olarak faaliyet yaptığını görmekteyiz. XIX. yüzyılda ise bölgeye damgasını vuran tarikat Mevlâna Halid-i Bağdadî (1778 / 1826)'ye nisbet edilen Halidiyye'dir. Bu artışta Bektaşî tekkelerinin kapatıldıktan bir yıl sonra İstanbul'daki Halidî halifeleri ve müntesiplerinin II. Mahmud tarafından bir gecede Kartal'a oradan da Sivas'a sürülmesi etkindir (Demirel 1996: 69).

XIX. yüzyılda tekkede görev yapan Halidî şeyhleri şöyledir:

Şeyh İsmail Şirvânî (ö.1270 / 1853), Muhammed Rüstem Râşid Efendi (ö. 1280/ 1863), Kazancızâde Emin Edib Efendi (ö. 1338 / 1919), Şeyh Halid (ö. 1350/ 1931) (Yıldız, 2004: 33-34) (Yıldız 2004: 33-34).

Sivas'ta faaliyetlerine devam eden diğer bir tarikat ise "Kadiriyye"dir. XIX. yüzyıl aktif olarak kullanılan Kâdiri zaviyesi Mor Ali Baba tekkesidir (Demirel 1996: 74-75).

Mor Ali Baba Sivas'ta Kadiriyye'nin Hâlisiyye kolunu yaygınlaştıran isimdir. Şeyh Halis Talebânî'nin yanında, yedi yıllık seyr ü sülûk eğitimini tamamladıktan sonra Sivas'a gelen Mor Ali Baba, Çayırağzı Mahallesi'nde bir Kâdirî dergâhı açarak irşad ve eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Zamanla tekkesi büyük bir külliye haline gelerek Sivas'ta tasavvufî muhitte hizmetlerde bulunmuştur. Kendisinden sonra büyük oğlu Abdulkadir Gulamî Efendi'yi vekil tayin etmiştir (Özköse 2012: 26).

Sivas'ta XIX. yy. tasavvuf kültüründe etkin rol oynayan tarikatlardan bir diğeri de Bektaşiliktir. Bilindiği üzere bu dönem Bektaşî tekkelerinin tamamen yasaklandığı bir dönemdir. Bu yasağa rağmen Muhammed Ganî Baba, Sivas'ta iki dergâh birden açmıştır (Demirel 1996: 510).

Özetle Anadolu zengin bir tarihi kültür ve mirasa sahiptir. Bu mirasın korunmasında ve geliştirilmesinde tasavvufun yadsınamayacak katkıları olmuştur. Anadolu halkı, toplumsal ve siyasal sorunlarla mücadelesinde tekkeleri birer sığınak ve rahatlama merkezi olarak görmüş, tekkelerde gönül huzurunu yeniden yakalamıştır. Anadolu tarihinde Melihsah, Alparslan, Osman Gazi, Yavuz ve Kânûnî

gibi padişahlar kadar Ahmed Yesevî, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre ve Akşemseddin gibi gönül sultanları da önemli bir yere sahiptir. Mutasavvıflarımız, aralarındaki şekli farklılıklara rağmen aynı mefkûreye hizmet etmişler, savaş zamanında ilây-ı kelîmetullah için çalışmış, barış döneminde hiçbir karşılık beklemeden halkın arasına karışarak kitleleri ortak bir fikir örgüsüyle birbirine bağlamışlardır. Bu hizmetlerin nihayetinde, mutasavvıflarımızın eliyle, diliyle, kalemiyle Anadolu yeniden ihya olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHMED SÛZÎ'NİN HAYATI

1.1. Doğumu, Çocukluğu ve Gençliği

Asıl adı Ahmed olan ve kaynaklarda Sûzî-i Sivâsî, Ahmed Efendi, Sûzi Ahmed Efendi, Sûzî er-Rûmî gibi isimlerle anılan Sûzi, 1179 / 1765 yılında Sivas'ta doğmuştur (Tahir 2000: 89).

Şemseddin-i Sîvâsî'nin altıncı kuşak torunlarından olup, Halvetiyye Tarikatı'nın Şemsiyye koluna mensuptur. Ailesi ve eğitimi hakkında kaynaklarda bilgiler çok sınırlıdır. Babası Şeyh Ömer Sânî Efendi'dir. Kaynaklarda Mehmed Behlül isminde bir kardeşinden bahsedilir (Hilmi 2011: 120).

Sûzî'nin annesi hakkında ise divanında, vefatıyla ilgili birkaç satır düşülmüştür. Annesinin salih, müşfik ve merhametli biri olduğundan bahseder:

Var idi bir validem pek müşfika hem râhime
Salihatü'l-mü'minât ol sadıka ol ashiyâ

Bu niyâz ü âh ü zâr üzre iken ol valide
Göçtü bu dâr-ı fenadan rihlet itdi dar-i bekâ

Bin iki yüz on birinde oldu bu firkat ayân
Yandı ciğer-i Sûzi hasret ile giryan dide mâ

Gerçi Mevlâ emri lâkin hararet buldu dil
Derdimiz üzere bu ateş itdi bizi sanki lam-elif (Yıldız 2012: 397).

Sûzî'nin babası Şeyh Ömer Sânî Efendi, Şems Dergâhı'nın önemli şeyhlerindedir. Evlilik yapmayan Ahmed Sûzî Efendi'nin (Yıldız 2012: 5) yerine kendisinden sonra kardeşi Mehmet Behlül Efendi geçmiştir.

Ahmed Sûzî Efendi, iyi bir tasavvufî muhitte yetişmiş, sağlam ve köklü bir tekke eğitimi almıştır. Çok genç yaşta hac farızasını yerine getirmek için Sivas'tan ayrılmış. Henüz on dokuz yaşındayken H. 1198 / 1783 tarihinde yola revan olmuş, bu yolculuğunu divanındaki *Hacnâme* adlı manzumesinde şöyle dile getirmiştir:

Hak Teâlâ hoş kerem kıldı bize ender-cihân
Kim muradım verdi âhir maksûda oldum revân

Bin yüz doksan sekiz tarihinde şöyle bellice
Şehr-i rûmî martının aşrında çıkdım şad-mâd

(Yıldız 2012: 110; Bağdatlı t.y: 29)

Gençliğinde hac yolculuğunun yanı sıra ilim tahsili için birkaç yıl gurbette kalmıştır. O hac yolculuğu ve ilmi seyahati dışında gençliğini Sivas'ta geçirmiştir.

1.2. Öğretim Hayatı

Tekke ve tasavvuf kültürünün yoğun olarak yaşandığı bir ailede yetişen Ahmed Sûzî, eğitim hayatına da bu aile çevresinde erken yaşlarda başlamış ve ilk eğitimini babası Ömer Sâni Efendi'den almıştır. Babasının teşviki ile beraber çocukluğu ve gençliği belli bir tasavvuf muhitinde geçmiştir (Hilmi 2011: 116).

Ahmed Sûzî'nin aldığı eğitime dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakla birlikte, küçük yaştan itibaren ilme ve tasavvufa yönlendirildiği, alet ilimlerini ve dinî ilimleri rahmetli babasından, tasavvuf ilmini de Şeyh Abdülmecid Efendi'den tahsil ettiği, Sivas'ta dönemin âlimlerinden dersler aldığı bilinir (Tahir 2000: 89).

Kaynaklarda Ahmed Sûzî'nin tahsili hakkında yeterli bilgi bulunması, eserleri ve tasavvufta ulaştığı rütbe onun çok iyi bir medrese tahsili yaptığını ve tarikat terbiyesi aldığını gösterir. Onun yetişmesinde atası Şeyh Şemseddin-i Sivâsî'nin eserleri ve manevî etkisinin büyük ölçüde katkı sağladığı görülür. Zira eserler incelendiğinde dedesinin tesiri hemen göze çarpar.

Bunların dışında başta yaşadığı yer olan Sivas civarında yetişmiş olan İbrahim Tennûrî, Abdülmecid Sivâsî, Abdülehad en-Nûrî, Sarıhatibzâde Ahmed Hamdi gibi mutasavvıf şairlerden de etkilendiği ve bunlardan feyiz aldığı görülmektedir (Yıldız 2012: 36-37).

Ahmed Sûzî Efendi, tekke muhitinde yetişmiş ve iyi bir eğitim almıştır. Öğretim gördüğü ilim dallarına baktığımızda, alet ilimlerini Hâdimi'den, tasavvuf ilmini ise Abdülmecid Turhâli'den almıştır (Hocazade Ahmed Hilmi 2011: 29). Siyer ve seyr ü sülûk öğrenmek için ise birkaç yıl gurbette kalmıştır. Fakat bu seyahatlerinin nerelere yapıldığı hakkında kaynaklarda da kendi eserlerinde de ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ilmi yolcuğunu divanında şöyle anlatmaktadır:

Çün vücûdu bize sermaye olup etdik sefer
Çend sal gurbette gezdik gâh lütuf gahî cefa

Sûretâ tahsîl-i ilm sîreti seyr ü sülk
Nice türlü suret ile aradık derde devâ

Gâh fakr gâh miskin gâh fakih monlâ
Gâh derviş gâh muhib gâh âğyar sûretâ

Nice âğyar dâmına düş oldu dil ol yâr için
Zilf-i sevdâsıyla çekdik nice bin türlü belâ

Çün anınla nice bûldan dolaşıp gezdik aceb
Her birinde nice kâmil kutba olduk âşinâ

(Sağlam 2000: 22)

Sûzî Efendi, zahmetli ve meşakkatli bir yolculuk yaptığından birçok beldeler gezip dolaştığından ve bu beldelerde birçok kâmil-i kutubla karşılaştığından bahseder. Fakat bu beldelerin nereler olduğundan, kimlerin sohbetinde bulunduğu bahsetmez.

1.3. Edebî Kişiliği

Sûzî Efendi, mutasavvıf ve âlim kişiliği yanında XIX. yüzyıl başlarında tekke şiir geleneğine uygun tarzda eserler vermiş bir şairdir. Şiirlerinde hem hece hem de arûz veznini kullanmıştır (Sağlam 2000: 187).

Sûzî dile getirdiği manzûmelerini sanat ortaya koymak için değil, müridlerine tasavvufî öğüt telkin etmek için kaleme almıştır. Sûzî Efendi, şiirin şekli kurallarına pek fazla önem vermediğini belirtmiş, şiirde esas olanın mana ve muhteva olduğunu, daha açık bir ifadeyle, ilahî aşk olduğunu belirtmiştir. Şu şiir bu durumun en güzel örneğidir:

Olan dîvan ehl-i Allah kamusu
Ki aşk olmuş onun nutk u beyânı

Bu Sûzî cümleinin ednâsın ahkar
Ki aşkla cem idüb iş bu dîvânı

Ne söylerse gönül Hakk'dan gelür bil
Anı sen sanma ki tertib nizâmı

Ne nutk olduysa Hakk'dan oldu billâh
Yapub düzme değil dinle kelâmı

(Sağlam 2000: 187; Yıldız 2012: 347)

Şiirleri şekil ve kompozisyon yönünden zayıftır. Tasavvufî ve dinî motiflerin ön plana çıktığı şiirlerinde pek fazla estetikten bahsedilemez. Kendisi bunu divanının sonunda yer alan bir manzûmesinde şöyle dile getirmiştir:

Gerçi nâ mevzû mühmel çok durur bunda kelim
Lîk ihvandan recâmız ola mestûrayh-hâ
(Sağlam 2000: 187)

Sûzî, manzum ve mensur eserlerinde genellikle Arapça ve Farsça kavram ve terkipleri kullanmıştır. Şiirlerinde, daha ziyâde tasavvufî motifleri ön plana çıkarmış, seyr ü sülûk, mürid ve mürşit ilişkisi, tasavvufî edep gibi konuları işlemiştir.

Sûzî’de en çok Yunus Emre, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Niyâzî Mısrî etkisi gözlenmektedir. Sûzî’de bir münacât; yakarış ve duâ üslûbu hâkimdir. Muhteva olarak ana unsurlardan biri”aşk” mefhûmudur (Yıldız 2012: 36).

1.4. İntisabı

Ahmed Sûzî Efendi’nin fikrî ve ilmî dünyasının şekillenmesinde şüphesiz en büyük etki tarikatıdır. Şer’i ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa yönelmiştir. Tasavvufî bir çevre içerisinde küçük yaştan itibaren tekke ve tasavvuf kültürüyle yetiştirilmiştir. Babası Ömer Sanî Efendi Şemsî dergâhı şeyhlerinden olduğu için kendisi de bu tarikata intisap etmiş Sûzî, “Şemsiyye-i Halvetiyye” çevresinin duygu ve düşüncelerini kendi üslûbuyla yoğurmuş, yaklaşık 30 yıl gibi bir süre postnişinlik görevinde bulunmuştur (Vassâf 2006:123; Mehmet Akkuş; Ali Yılmaz (Çev.), C. III).

Ahmed Sûzî Efendi hakikate ulaşmak için çıktığı içsel yolcuğunu anlattığı bir manzumesinde bir dosta yani mürşide ihtiyaç duyduğunu şu şekilde açıkça dile getirmiştir:

Sû- be-sû gezdim dolaştım şehr-i vücud içre ben
Bir garîb-i na-tuvân bî- kes zelil hem gedâ

Bulamadım kendime bir yâr-ı vefâdar u enis
Hasb-i hâim söylesem ede tesliyetler bana
(Yıldız 2012: 395)

Sûzî, Divan’nda bulunan “Hazihi silsile-i pîrânî’l-meşâyihî’l-Halvetiyye minallahi ve Resûlihî ille’-hakiri’l-fakir eş-Şeyh Ahmed Sûzî” başlıklı tasavvufî

silsilesini anlattığı manzumede tasavvuf ilmini zahiren Abdulmecid Turhali'den aldığı divanında şu mısralarıyla dile getirmiştir:

Hasbihâli gel sana hatm edelim
Silsilemiz yine beyân edelim

Zâhiri vâsıta Şeyh Abdülmeçid
Oldu andan duymuşum sırr-ı tevhîd

(Yıldız 2012:148)

Sûzi'nin asıl mürşidi ise kendisinden yaklaşık iki buçuk asır önce vefat eden dedesi Şemseddin Sivasi (ö.1597) olduğu anlaşılmaktadır. Zira bazı şiirlerinde geçen şu beyitler buna işaret eder:

Lîk bizzat hazret-î pîrden bize
Oldu vasıl ârif olanlar size

Zahir ü batında aldık himmeti
Etdiler haddim değilken hürmeti

(Yıldız 2012: 101)

Sûzi, posta oturma icazetini dedesi Şemseddin Sivasi'den almıştır. Dedesi Şemseddin Sivasi'nin kendisinden önce vefat ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla mürşidi olamayacağı yönünde itirazlar olabileceğini dikkate alarak şu sözleri ifade etmiştir:

Nutkuna teslim olup girdik yola
Sen sanır mısın ki bu bir söz ola

Hak'dan oldu hak durur bunlar kamu
Hak der sen rahmet buldun ey ulu

Yok der isen billahi gördün ziyan
Son nefeste korkarım gide iman

(Yıldız 2012: 100)

Sûzî, seyr u sülûk için zâhirde bir şeyh gerektiğinden bahsetmektedir. Sûzî, Abdülmecîd-i Turhâlî'den genel izin almıştır. Ancak Sûzî, derdinin dermanını muhitinden bulamayacağını anlayınca annesinden izin alarak yollara düşmüştür. Bu yolculuk hem zahirî hem de batınî bir yolculuk olmuştur. Zahirî yolculuktaki yoldaşının adı Mustafa'dır. Batınî yolculuktaki rehberi ise Şemseddin Sivasi'dir. Sûzî, yoldaşı ile çıktığı ve oldukça zahmetli olan bu manevi yolculukta, vardığı her kapıdan pay almakla beraber, maksuduna, henüz ulaşamamıştır. Çünkü Sûzî, bu

yolculuğa çıkmadıkça, başını ve canını seve seve feda etmedikçe ve sabahlara kadar gözyaşları dökmedikçe muradına nail olamayacağını belirtmiştir:

Lîk maksud-ı gönlümüz el vermedi
Derd-i hasret nice firkat ile dil çekdi ‘ana’

Yaremiz derdine merhem olmadı gayrı tabib
Belki yaram üzre yara vurulup çekdik ceza

Lîk her bir kapıdan türlü hisse almışım
Kahr u cudun-redd-i tabın lutfuna erdim şeha

Kapı kapı gezmeyince layık olmaz tapuya
Zıll ü tahkir olmayınca izzete vermez geda

Can u başın saklayanlar eremez cananına
Vermeyen varını bunda alamaz fakr u fena

Söz ile dervişlik olmaz özünü hak etmeli
Nefsini edna gözeden buldu çün kadr-i ala

Varımız hem canımızı cümle ifna eyledik
Akıdıp gözler yaşını geceler ta subha ta

(Yıldız 2012: 300-400)

Sûzî'nin çile çekerek tamamladığı yolculuğunun dönüş yeri, şifa kaynağı olan cedit Şemseddin Sivasi'nin eşiğidir. Zira Sûzî'ye göre onu gurbete salan ve kapı kapı gezdiren de odur. Sûzî'nin imdadına nihayet dedesinin himmeti yetişmiştir. Aynı zamanda posta oturma ve sâliklerle reh-nüma olma iznini almıştır. Sûzî, 1798 ve 1799 yılında Sivasî Dergâhında posta oturmuştur. Bu görevi vefatına kadar sürmüştür

*“Hamdü-lillah bin senalar himmet-i yar oldu çün
Oldu lutf ile işaret dahi lutf ile nida*

*Son'a teslim oldu cümle hükm-i esrar-i tarik
Var yürü postumda otur eyle erkânı eda*

*Rah-ı Hakk'a eyle irşad talib ü sâlikleri
İzn icazet hem inabet ver olasin reh-nüma”*

(Ulusoy 2004: 281)

Ahmed Sûzî, mutasavvıf ve âlim bir şahsiyettir. Sûzî'nin en önemli yanı samimi ve âşık bir zat olmasıdır (Sağlam 2000: 22) Her şeye aşk gözüyle bakmış ve her hadiseyi aşkla izah ve ifade etmeye çalışmıştır: (Sağlam 2000: 22)

*“Aşk bismillah edindim evvela
Aşk ile hamd eyledim hem saniya*

*Aşkdan aldım karımı çün ta ezel
Aşka verdim varımı der-intiha*

*Aşk buldum aşka uydum başladım
Başladım aşıka etdim ibtida”*

(Ulusoy 2004: 70; Yıldız 2012: 121)

Ahmed Sûzî'ye göre “Âşık, dünyaya önem vermeyen, bütün düşüncesi Allah olan, pervane gibi “şem-i yâre” tutkun, dünyanın kayd-ı kûyundan uzak, özünü Hakk'a bağlayan, yâr için sabahlara kadar âh u zâr eden kişidir. Aşk için cân u başından geçen âşıklar gönül hanesinin gerçek sultanlarıdır. Âşık, tüm varını yar için feda eden, kalbi hüşyar, özü Mevlâ'ya tam bağlı, gönül evi masiva kirlerinden arınmış, gaflet uykusunu terk edip geceleri sürekli gözyaşı içinde zikir ü tesbihle geçiren, nimetleri gibi kendisi de fânî olan dünyaya meyletmeyip Hakk'a yönelen, bu âleme ibret nazarıyla bakan ve varlık aynalarında Sâni'yi görendir (Geyik 2016: 33; Hacı Mahmut Efendi 5b).

Sûzî, her şeyden önce devrinin şeyh-şairlerindedir. Özellikle “Şemsiyye-i Halvetiyye” çevresinin duygu ve düşüncelerini kendine özgü üslubuyla dile getirmiş sanatçı bir kişilikten ziyade, bu fikirlerin savunuculuğunu yapan bir fikir insanı, ya da dâhil olduğu tarikatı ve bu tarikatın fikirlerini diğer insanlara tanıtip kabul ettirmeye çalışan bir Anadolu şeyhidir.

Sûzî, Allah'a ve insana bakış açısını da şöyle dile getirmiştir:

*“Aşkınla cümlesi var oldu her gâh
Hüsnünle buldu eşya zinet-i can
Kadirsin ey Allah
Sensin iden padişah
Oldu cemalinle bihişt-i cinan
Oldu celalinle tamu niran
Hüriyle gılman
Cümlesi hak billâh”*

(Ulusoy 2004: 23; Sağlam 2000: 34)

Her varlığın ve güzelliğin temelinde Allah'ın olduğunu, Allah'ın “Cemal” sıfatıyla bütün güzelliklerin; huriler ile gılmanların var olduğuna inanan Sûzî, “Celal” sıfatıyla da cehennemın var olduğunu söylemektedir. Var olan her şey aslında insana hizmet için yaratılmıştır. İnsan bunlara bakıp ibret almalı ve kendine gelip kendini bilmeli, Hakk'ı zikretmelidir.

Ahmed Sûzî “Vahdet-i vücud” düşüncesinin en içten savunucularındandır. İnsan, “ahsen-i takvim”, yani en güzel surette yaratılmış olandır. Aslında bütün âlem, Yaratıcı'nın sanatını göstermek için yeryüzüne serpiştirdiği kendi güzelliklerinden ibarettir. Vahdetin bir parçası olan insan kendisini bilirse Hakk'ı da bilmiş olacak ve vahdete ulaşacak, batında Hak ile zahirde halk ile olacaktır.

*“Bunca eşya cümlesi esma ü sıfat mir'atıdır
Zatını i'lan itmedür insanı halkdan garaz”*

(Ulusoy 2004: 148)

Engin bir insan sevgisiyle dolu olan Sûzî, insanları kırmaktan korkmak yanında onların gönüllerini hoş tutmanın ve gönül almanın Kâbe yapmaktan, insanları ziyaret eden gönül muhabbetinde bulunmanın Kâbe'yi ziyaretten ve hac ibadetinden daha üstün olduğunu söyler. Çünkü gönülde Hak vardır. Bu nedenle gönle hizmet etmek, ona memur olmak gereklidir.

*“Bir gönül almak ola bin Kâbe yapmaktan efdaldır
Bir gönle itmek ziyaret hacc-ı ekberden efdaldır*

*Ki gönül ma'mur olubdur zat-ı Hak'dan ey dedem
Ka'be'nin me'muru olan hak ü mermerden efdaldır”*

(Yıldız 2012: 366; Ulusoy 2004: 249)

Sûzî her ne kadar tasavvuf çevrelerinin bir şeyh-şairi ise de onun için de ölüm var olacaktır. Ölüm mutlaka bir gün gelecek ve insan bu dünyadan gidecektir. Ancak insanın ölümünden sonra da adının baki kalması kendi elindedir.

Sûzî, kendisinin de Anadolu'da çok yaygın olan Melamet anlayışına tabi olarak, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna layık bir sözü, ameli ve günahkârlıkta kendisine denk biri olmadığını, yoklukla ulu dergâhın kapısına gelip bir suçlu olarak yüz sürdüğünü ve kendisi için bağışlanma diledikten başka kardeşlerin, dostların, sâliklerin ve şakirtlerinde bağışlanmasını dilemekte, mahşer günü Habibullah'a yakın olmayı arzulamaktadır (Yıldız 2012: 58-61).

Nihayet Hak yola girenleri, sülûke doğrulukla bel bağlayanların, bu pendin şartlarını ve rükünlerini yerine getirenlerin iki cihanda da aziz olacaklarını, kendisinin de dostlarının duasını ve mürşidinin himmetini, Cenab-ı Hakk'ın bağışlamasını ümit ettiğini belirtir.

*“Gel beri bir kez görelüm bizde var mı bu sülûk
Ümmetiyyüz diyü dava itdiğimüzdür yalan*

*Şer’i pak-i Ahmediyye ile kılmadı amel
Oldı adet çün salat u savm u ahkâm-ı Kur’an”*

(Yıldız 2012: 70; Ulusoy 2004: 18)

Sûzî’yi ve eserlerini daha sağlıklı değerlendirebilmek için Halvetiyye’nin fikrî yapısına ve tarihî geçmişine değinmek oldukça önem arz etmektedir.

1.5. Tarikatı

İslâm dünyasının en yaygın tarikatı olan Halvetiyye adını, kurucusu olan Ömer b. Ekmelüddîn el-Halvetî (ö. 750/1349 veya 800/1397)’den almaktadır.

Ömer el-Halvetî’nin vefatından sonra tarikatın silsilesi Ahî Mirem Muhammed el-Halvetî (ö.812/1410), Hacı İzzeddîn Türkmânî (ö.828/1424), Sadreddin el-Hıyâvî (ö.860/1455) ile devam ederek tarikatın ikinci piri veya gerçek kurucusu diyebileceğimiz Seyyid Yahya Şirvânî (ö.868/1463-64, Bakü)’ye ulaşmıştır (Gündoğdu 2002: 53- 71).

Halvetiyye Yahya Şirvânî’ye kadar yayılma imkânı gösterememiştir. Yahya Şirvânî ilk defa uzak ve yakın demeden farklı yerlere halifeler göndererek tarikatın yayılmasını sağlamıştır. Halvetiyye’nin kollara ayrılması da onun ölümünden sonra olmuştur. Halvetiyye onun halifeleri vasıtasıyla İslâm dünyasının değişik bölgelerinde ve özellikle Kafkasya ve Anadolu’da yayılma imkânı bulmuştur.

Halvetiyye, Yahya Şirvânî’den sonra dört ana kola ayrılmış ve bu kollarda kendi arasında birçok şubeye ayrılmıştır. Halvetiyye’nin Yahyâ Şirvânî’den sonra ayrıldığı dört ana kol şunlardır:

1. Rûşeniyye: Bu kol Yahya Şirvânî’nin vefatından sonra kurulan ilk koldur. Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1486) tarafından kurulmuştur (Hulvi 1994: 515-516).

2. Cemâliyye: Hamîdüddîn el- Cemâlî el-Bekrî (ö. 899/1494) tarafından kurulmuştur (Nazmi 1994: 39-40).

3. Ahmediyye: “Yiğitbaşı Veli” unvanıyla anılan Ahmed Şemseddin Marmaravî es-Sarûhânî (ö. 910/1505) tarafından kurulmuştur (Öğke 2001: 58).

4. Şemsiyye: Şemseddîn Ahmed b. Ebû'l-Berekat Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zilî es-Sivâsî (ö.1006/1597) tarafından kurulmuştur. Yani bilinen adıyla Şemseddin Sivâsî'nin kurduğu bu kol, özellikle Sivas ve Zile yöresinde yayılmış ve faaliyette bulunmuştur (Hulvi 1994: 515-516).

Ahmed Sûzî Efendi'nin bağlı bulunduğu Şemsiyye kolunun Sivâsiyye şubesinden kısaca bahsetmemiz yerinde olacaktır.

1.5.1. Şemsiyye Şubesi

Sivâsiyye şubesi, Halvetiye tarikatının ana şubelerindedir. Şeyh Şemseddin Sivâsî'ye nisbet edildiği için bu adı almıştır. Halvetiyye ricalinin büyüklerinden olan Şeyh Ahmed Sivâsî 926/1520'de Zile'de varlık âleminin beşiğini süslemiştir (Gündoğdu 2002: 57- 58).

Şemseddin Sivâsî hazretleri Zile'de ilk tahsilini yaptıktan sonra devrin önde gelen âlimlerinden Arakiyecizâde'nin derslerine devam etmiş, medrese tahsilini burada tamamlamıştır. Kısa sürede nâklî ve âklî ilimlerde ilerleyen Şeyh Sivâsî daha sonra İstanbul'a giderek derin bir medrese eğitimi almıştır ve burada Sahn Medreseleri'nden birine müderris olmuştur (Sağlam 2000: 32).

Şemseddin Sivâsî daha sonra hacca gitmiş (1591), dönüşte Zile'ye yerleşerek ders okutmaya ve halkı irşâda başlamıştır. Bu hizmete devam ettiği sırada, Tokat'a gelen Halvetiyye şeyhlerinin büyüklerinden Abdülmecid-i Şirvânî'nin daireyi terbiyesine girerek kendisinden -altı ay gibi kısa süre zarfında sülûk yollarını tamamlayarak hilafet almıştır (Sağlam 2000: 33).

Sivas Vâlisi Hasan Paşa Sivas'ta bir câmî ve dergâh yaptırmış, irşâd konusunda ehliyetini ve şöhretini öğrendiği Şemseddin Sivâsî'yi şeyhlik ve imamlık yapmak üzere Sivas'a davet etmiş, Şeyh Sivâsî de bu davete icabet ederek ailesi ve talebeleriyle birlikte Sivas'a yerleşip 1597 tarihine kadar burada talim ve irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür (Sağlam 2000: 216).

III. Mehmed'le birlikte Eğri Seferi'ne, askere moral takviye gayesiyle iştirak eden Şemseddin Sivâsî, seferden dönüşte bir süre İstanbul'da istirahatten sonra padişahın ısrarına rağmen İstanbul'da kalmayıp, rahatsızlığı sebebiyle müsâde alarak

Sivas'a dönmüştür. Yaşlılığı sebebiyle seferde çekmiş olduğu zahmet ve şiddetli soğuktan da etkilenmesi sonucu 1006/1597 tarihinde Sivas'ta vefat etmiştir. Şemseddin Sivâsî, hayatını insanlara hizmete adanmış, riyâzet sahibi velûd bir âlimdir.

Arapçayı ve Farsçayı o dillerde eser te'lif edecek kadar iyi bilen Şemseddin Sivâsî, manzum ve mensur otuzdan fazla eser te'lif etmiştir. Kendisinden sonra Şemsî Dergâhı'nda sırasıyla şu zatlar post-nişin olmuştur (Yıldız 2012: 7):

Şemseddin Sivâsî (ö.1597)

Pir Mehmed Efendi (ö.1599)

Recep Sivâsî (ö.1607)

Abdülmecid Sivâsî (ö.1639)

Hasan Çelebi Efendi (ö.1611)

Müeyyedüddîn Efendi (ö.1659)

Halil Efendi (ö.?)

Ömer Efendi (ö.?)

Müeyyedüddîn Sâni

Ömer Sâni (ö.?)

Ahmed Sûzî (ö.1830)

Mehmed Behlül Efendi (ö.1840)

Hüseyin Efendi (ö.1862)

Ahmed Efendi (ö.1899)

Şemdeddîn-zâde Mehmed Efendi (ö.1912)

Hüseyin Şemsi Güneren (ö.1956)

1925'te çıkan kanunla tekkelerin kapatılması kararıyla Halvetî tekkeleri de kapatılmıştır. Dergâhın son postnişini de Hüseyin Şemsi Güneren (1902-1956)'dir.

1.5.2. Şeyhliği

Tarikatlarda genel olarak şer'î ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa yönelmek daha makbul sayılır. Ahmed Sûzi de tasavvuf geleneğinde daha makbul sayılan şer'î ilimleri tahsilden sonra tasavvufa yönelmiştir. Zira bu şekilde, tarikat ve hakikatin şeriata rağmen değil, şeriatın hükümleri doğrultusunda tarikat ve hakikat gerçeği daha bilinçli olarak eyleme dönüştürülebilmektedir.

Ahmed Sûzi, doğduğu tasavvufî çevre içerisinde küçük yaştan itibaren tekke ve tasavvuf kültürüyle yetiştirilmiştir. Babası Ömer Sani Efendi, Şemsî dergâhı şeyhlerinden olduğu için kendisi de doğal olarak doğuştan itibaren bu tarikata intisap etmiş ve babasının yolunda hizmetlerine devam etmiştir. Doğal olarak kendisine şeyh olarak da babasını seçmiştir.

Genç yaşta seyr u sülûkunu tamamlamak için 1198/1783'te henüz on dokuz yaşındayken hacca gitmiştir. Hac yolculuğu, Divan'ında: "Es-seyyid el-hac eş-şeyh Ahmed Sûzi kuddise sırruh hazretlerinin on dokuz yaşında hacc-ı şerife gidip vakt-i sülûkundan evvel söylediği tarihdür" başlığı altında yer alan bir kasidede manzum olarak anlatılmıştır (Yıldız 2012:*Sempozyum* 195; Yıldız 2012: 110).

XVIII. yy. sonu ve XIV. yy. başında duygu, düşünce ve işlediği konularla bir tekke veya tasavvuf şairi, uslub ve söyleşileriyle bir halk şairi, vezin ve şekil yönüyle divan şairi özelliği gösteren Sûzî; özellikle Halvetiyye ve Şemsiyye tarikatı çevrelerince şöhret bulmuş şeyh-şairlerimizdendir. Sûzî'nin yetişmesinde, fikir ve sanatının şekillenmesinde kendisi gibi Halvetî şeyhi olan dedesi Şemseddin Sivasî'nin büyük bir payı vardır. Sûzî, Divan'ında bu tarikatı ve Şemsiyye şubesinin kullandığı deyimleri, söyleşileri, bu tarikatın tarihi geçmişinden dönemine kadar geçirdiği evrelerdeki olayları sık sık tekrarlamış ve eserlerini de bu bakış açısıyla yazmıştır. Halvetiyye Tarikatı ve Şemsiyye şubesinin gerek dünya görüşü ve fikir yapısına, gerekse tarihi geçmişine değinmek, Sûzî Divanı'nı değerlendirme ve Sûzî'yi anlamak açısından oldukça önemlidir.

1.5.3. Mürşitleri

Ahmed Sûzî Efendi hakikat yolculuğunda bir mürşid-i kâmil'e ihtiyaç duymuştur. O tasavvuf ilmini zahiren Abdulmecid Turhali'den almıştır. Sûzî, yine divanında zahiren şeyhinin Şeyh Mecid-i Turhali olduğunu söyler.

Sûzî'nin manevî üstadı ise dedesi Şemseddin Sivasi (ö.1597)'dir

*“Lîk oldu bu hakire pür-kerem
Lutf u ihsan u müriüvvetle himen
Gerçi layık değil ismi de o dem
Bizi âdem deyü saydı ol dedem”*

(Yıldız 2012: 99; Ulusoy 2004: 52)

Kara Şems olarak şöhret bulan Ahmed Sûzî'nin manevi üstadı olan, Şems-i Azîz, Sivâsî-zâde olarak da anılan Şemseddîn-i Sivâsî, 926/1519 tarihinde Zile'de dünyaya gelmiştir (Ögke 2001: 57)

Babası Ebu'I-Berekat Muhammed ez-Zilî, Amasya'da Şeyh Habib Karamânî'nin halifelerinden olan Hacı Hızır'ın halifesidir. Horasan taraflarından 28 sofusuyla Zile'ye gelmiş ve orada vefat etmiştir.

Şemseddin Sivasî yedi yaşında Zile'de ilk tahsiline başlar. Bilahare Tokat'a ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin yanını gönderilerek orada devrin büyük âlimlerinden Arakiyecizâde Mevlâna Şemseddin Efendi'nin derslerine devam eder. Kısa zamanda naklî ve aklî ilimlerde büyük başarılar kazanır. Daha sonra İstanbul'a giderek tahsilini tamamlayıp Sahn medreselerinden birine müderris olur (Türer 2003: 60). Şemseddin Sivasî'nin müderrisliği çok kısa sürmüştür. Bir gün kazaskeri ziyarete gittiğinde mevki ve makam isteyen bazı müderris ve kadıların bu isteği dile getirirken nasıl küçüldüklerini görüp tiksiniş ve bunun üzerine müderrislik görevini bırakmıştır. İstanbul'dan ayrılıp hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmiş, hac dönüşü Zile'ye yerleşerek halka vaaz vermeye ve öğrenci okutmaya başlamıştır. Şöhreti yavaş yavaş çevreye yayılan Şemseddin Sivasî, Amasya'ya 30 kilometre mesafedeki Azinepazarı köyüne giderek babasının şeyhi Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden Muslihuddin Efendi'ye bağlandı. Şeyhinin vefatı üzerine önce Tokat'a, bilahare Zile'ye dönerek öğrenci yetiştirmeye devam etti. Bir müddet sonra Tokat'a gelen Halvetî büyüklerinden Şeyh Mecdüddin Şirvanî'ye intisap etti. Mecdüddin Şirvanî'ye 11 yıl hizmet eden Şemseddin Sivasî, seyr-i sülukunu tamamlayarak hilafet aldıktan sonra Zile'ye dönüp halkı irşat etmeye başladı. Şöhreti yavaş yavaş çevre illere yayıldı. Bu esnada Sivas valisi Hasan Paşa (?-974/1567) Sivas'ta 972/1564 yılında bir cami yaptırmış, günümüzde Meydan Camii diye anılan bu camiye vaiz ve halkı irşat etmek üzere bir şeyh arayışına girişmişti. Hasan Paşa araştırmaları sonunda Şemseddin Sivasî'yi bu iş için en ehil aday olarak görüp Sivas'a davet etti. Bu daveti kabul eden Şemseddin Sivasî, ailesi ve bir kısım

talebeleri ile birlikte Sivas'a göçmüştür. Kendisi için yaptırılan dergâha yerleşerek orada zahirî ve batınî ilimleri öğretmek suretiyle pek çok talebe ve mürit yetiştirmiş, hayatını insanlara hizmete adanmış ve kurmuş olduğu kol ismine izafeten Şemsîyye olarak anılmıştır. Bu kolu temsilen Anadolu'nun muhtelif yerlerine yayılmış pek çok halife yetiştirmiştir Meydan Camiinde verdiği vaazlarla halkı aydınlatmıştır. Şemseddin Sivasî, Şems-i Tebrizî ve Ak Şemseddin ile birlikte Türk tasavvuf tarihindeki üç Şems'ten biridir (Türer 2003: 167).

1.6. Vefatı

1798 -1799 yılında Şemsîyye Dergâhında posta oturan Ahmed Sûzi, Şemsîyye tekkesinde uzun bir süre bu görevini sürdürmüş, (H. 1246-1830-31)'de Sivas'ta vefat etmiştir (Sakarya 2011: 173-200). Sûzî Efendi, 1246/1830 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Ahmed Sûzi'nin cenaze namazı Sivas Meydan Camiinde kılınmış ve Meydan Camii'nin kuzey batısında bulunan türbeye büyük dedesi Şemseddin-i Sivasi'nin yanına defnolunmuştur (Hilmi 2011:120). Mezar kitabesinde aşağıdaki tarih manzumesi yazılıdır. Manzumenin son mısrasındaki noktalı harflerin toplamı Sûzi'nin ölüm tarihi olan 1246 yılını vermektedir:

*“Pişvâ-yı ehl-i halvet rehnüma-yı sâlikân
Şems-i Sânî Ahmed-i Sûzî' aziz-i kam-bin*

*Aşk-i hakla zahir ü batın idüp tekmîl-i zât
İrciû, emriyle şimdi kurba oldu vâsılîn*

*Şâd ola rûh-ı revnî münis-ı nur-ı Hudâ
Himmeti sâliklerine ola Memduh-ı karin*

*Tarihin menkût ile üçler çıkıp itdi nidâ
Tekke-i darü's-selâma Sûzî oldu post – nişîn”*

(Yıldız 2012: 147)

1.7. Eserleri

Müellifin yedi eseri vardır. Bunlardan beş tanesi manzum ikisi de mensurdur. Manzum eserleri; Türkçe Divan, *Süleymannâme*, *Kaside-i Bürde Tercümesi*, *Pendnâme* ve *Menkıbe-i Abdülvehhab Gazi*'dir. Mensur eserleri ise *Sülûknâme* ve

Vasiyetnâme'dir. Eserlerinde anlaşılır ve sade bir dil kullanan şairin şiirlerinden bir kısmı çeşitli bestekârlar tarafından ilahî formunda bestelenmiştir (Yıldız 2012: 37).

Ahmed Sûzi ile ilgili yapılan çalışmalarda şairin bir de Farsça divanı olduğu bilgisi tekrarlanmasına rağmen, gerek kütüphane kayıtlarında gerekse şairin *Vasiyetnâme* adlı eserlerinin içerisinde verdiği listede böyle bir eserin olmadığı anlaşılmaktadır.

1.7.1. Türkçe Divan

Şair bu eseri vefatından on yıl önce (1235/1820) tarihinde tamamlamıştır. Eski harflerle basılmış olan bu divanın baş tarafında Şemseddin-i Sivâsi'nin Mevlid'i de yer almaktadır: Divanın yazma eser kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Bu divanda toplam 451 şiir yer almaktadır. Divan, yüksek lisans tezi olarak da hazırlanmıştır (Ceylan 1990).

1.7.2. Süleymannâme

Ahmed Sûzi'nin *Süleymannâme* ismini taşıyan bu mesnevisi toplam 533 beyitten meydana gelmektedir. Tek nüshasını tesbit edebildiğimiz bu eser, Süleymâniye Kütüphanesi, H. Şemsi, F. Güneren Bölümü no: 25'te kayıtlıdır. 86-114 sayfaları arasında bulunan bu eseri Ahmed Sûzi'nin matbu Divanı, *Kaside-i Bürde Tercümesi*, *Vasiyetnâmesi*, *Şemseddin Sivâsi'nin Süleymaniyye* isimli mesnevisinin bir araya getirilip ciltlendiği bir mecmua içerisinde. Farklı eserlerin bir araya getirilmesi nedeniyle mecmuadaki eserler bir bütün olarak değil de ayrı ayrı sayfalandırılmıştır. Mecmua içerisinde yalnız Şemseddin Sivasi'nin Süleymâniye'si ile Ahmed Sûzi'nin Süleymannâme'si birbirini takip eder şekilde sayfalandırılmıştır.

Ahmed Sûzi Sivas'ta bulunan Şemseddin Sivasî dergâhına postnişin olduğunda dergâhta bulunan ve büyük bir kısmı Şemseddin Sivasî'ye ait olan kitapların çoğunun yok olduğu bilinmektedir. Bu kitabın son tarafı da telef olmuş vaziyettedir. Süleymannâme her okunduğunda dinleyenlerin hikâyenin devamını merak etmeleri üzerine bu eseri kaleme almaya karar verdiğini söyleyen Sûzi kitabı ancak (1230/1815)'te yazabildiğini ifade etmektedir (Sağlam 2000: 29; Geyik 2016: 18).

1.7.3. Kaside-i Bürde Tercümesi

Beş bölümden oluşan bu eser, Hz. Ali'nin cenklerinin anlatıldığı manzumedir. Birinci bölümde 176 beyit, ikinci bölümde 121 beyit, üçüncü bölümde 101 beyit, dördüncü bölümde 86 beyit ve dua bölümünde 7 beyit olmak üzere 491 beyitten müteşekkildir.

*“Söyle ey aşk gülşenin bülbulü
Gönlüne düşer mi aşk bağı gülü”*

şeklinde başlayan eserin bir nüshasına rastlanılmıştır. Bu nüsha Sûzi Divanı'nın Osman Huldi Öztürkler (no: 6314/1993) nüshasının 16-206 sayfalarında yer almaktadır (Yıldız 2012: 9-10).

1.7.4. Pendnâme

Ahmed Sûzi'nin *Pendnâmesi* mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış 95 beyitlik bir eserdir. Şair eserine klasik mesnevilerde âdet olduğu üzere besmeleyle ve “Hudâ ismiyle” başlar. Allah'ı bir, Resulü'nü hak tanımak gerektiği ifade olunduktan sonra dört halifeye ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâb u âline salât ü selam getirerek nasihatlere başlamaktadır. Eserin tamamında hakikî bir mü'minin özellikleri, ehl-i sünnet yolcusunun dikkat etmesi gereken hususlara değinilerek, çeşitli tavsiyeler verilmektedir (Yıldız 2012: 10; Geyik 2016: 20).

1.7.5. Menkıbe-i Abdülvehhâb Gâzi

Bu eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Süleymâniye Kütüphanesi, H. Şemsi-F. Güneren No: 11, 1116-1146 varakları arasındadır. Diğer nüsha ise bir hat levhası şeklindedir ve Sivas Yukarı Tekke'deki Abdülvehhab Gazi Camii'nin içerisinde, batı duvarında asılıdır. Hat levhası olarak düzenlenen bu nüsha İbrahim Yasak tarafından yayımlanmıştır (Yasak 2010: 39-46).

Hz. Peygamber'in sancaktarlarından biri olduğu düşünülen Abdülvehhâb Gâzi'nin menkıbesini anlatan ve aruzun fe'ilatün/fe'ilatün/fe'ilün kalıbıyla kaleme alınan bu eser, 89 beyitten oluşan bir mesnevidir (Yasak 2010: 39-46).

1.7.6. Sülûknâme

İnsanın sâlik bir mü'min olarak vahdete erebilmesi için takip etmesi gereken yolun ve kuralların anlatıldığı mensur bir eserdir. Sûzi Divan'ının Mihrişah Sultan (no: 365/1) nüshasının 1-42 varaklarında ve Osman Huldi Öztürkler (no: 63/4) nüshasının 1166-1330 sayfalarında yer almaktadır (Öztürkler 1993).

Zahirî ilimlerin insanın dışını aydınlattığını, ancak kişinin içinin temizlemesi için tasavvufun gerekli olduğunu belirten Sûzi; “batınî” ilmin bir mürşidini yardımı olmadan öğrenilemeyeceğini belirtmektedir. Bu sebeple bir mürşide bağlanmak ve ona hizmet etmek zaruridir. Bu yolda fedakârlıklardan kaçınılmaması gerektiğini, can ve baş kaygısı taşınmaması gerektiğini işaret eden Sûzî, insanın samimi bir imana sahip olması, kadere inanması ve nefsiyle sürekli bir mücadele içinde olması halinde vahdete erebileceğini kaydetmektedir.

Sûzi'nin “Silsile-i Pîrnü'l-Meşâyihü'-l Halvetiyye”, “Manzûme-i Âdâb-ı Sâlikin” gibi divanında yer alan manzumeler için kimi kütüphanelerde ayrı yazar ve eser katalogları düzenlenmiştir (El Bostani trhsz 108). Ancak bu, manzumelerin ayrı bir eser hüviyetinde olmasından değil, diğer manzumelerden farklı ve önemli bir özellik göstermesinden kaynaklanmaktadır (Geyik 2016: 22)

1.7.7. Vasiyetnâme

Sûzi müridan ve akrabaları için kaleme almış olduğu bu vasiyetnâmede ölümün kaçınılmaz olduğu üzerinde durularak ölüme hazırlık ve kendi ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyler sıralanmaktadır. Vefatı sırasında okunacak ilahîler ve duaların nasıl olması gerektiği, gasil, teçhiz ve tekfin işlemlerinin nasıl yapılması gerektiği de ifade edilmiştir (Sarıkaya 2011: 179).

Büyük cedit Şemseddin-i Sivâsî türbesine defnedilmesi, kabrinin genişçe kazılması ve çevre düzenlenmesinin nasıl olması gerektiği, türbenin bakımının nasıl olacağı gibi birçok husus teferruatlı bir şekilde anlatılır. Eserin önemli bir yönü de Sûzi'nin eserlerinin bu vasiyetnâme içerisinde sıralanmasıdır (Sarıkaya 2011:173-200).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AHMED SÛZÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

İslâmî bir disiplin olan tasavvuf, maddî- manevî kirlere arınarak, Allah ve Rasûlünün ahlâkı ile ahlaklanarak, dinin özüne uygun yaşama gayretidir. Tasavvufu diğer disiplinlerden ayıran en önemli yön, onun kitâbî değil tecrübî bir ilim olmasıdır. Bu tecrübeye bizi ulaştıracakda hak dostlarıdır. Hz. Peygamber'in vârisleri olan hak dostları tasavvûfî yolda, her hal ve hareketlerinde Allah Rasûline tam bir bağlılığın gayreti içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla tasavvufun gayesi olan manevî tekâmülün bir bakıma peygamberin insanlarda gerçekleştirmek istediği gayenin tezahürüdür.

Bu gayeyi gerçekleştiren gönül erleri bu mücadelenin yöntemini, safhalarını ifade edebilmek için mevcut kavramlara yeni anlamlar yüklemişler, yeni bir soluk getirmişlerdir.

Tasavvufî görüşlerini ortaya koymaya çalıştığımız Ahmed Sûzî yetiştiği ortamdan, ailesinden gelen derin tasavvufî birikimini kitaplarıyla, sohbetleriyle ortaya koymaya koymuştur. Bizde bugün bu mirasını, tasavvufî görüşlerini ayrıntılı olarak ele almaya çalışacağız.

2.1. Seyr u Sülûka Dair Görüşleri

Seyr u sülûk; “gitmek, seyahat etmek, yol almak ve ilerlemek” (Doğan 2011:1678) demektir. Tasavvuf literatüründe ise, bir şeyhin nezâretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuk (Cebecioğlu 2004: 217) olarak tanımlanır.

Sülûk kelimesi, ilk dönem tasavvuf klasiklerinde insanı Hakk'a ulaştıran bütün fiilleri kapsayacak kadar geniş kullanırken, VI / XII.y.y.dan sonra Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuk olarak tanımlanmıştır (Uludağ 2012: 316).

İslâmî eğitim anlayışına göre insan eğitim ve talim sûretiyle iyi ve güzel davranışı kazanır. Tasavvufî eğitimin gayesi de kişiyi Allah ve Resulü'nün ahlakıyla donatarak, hakiki kâmil bir mü'min olma yolunda önündeki engelleri kaldırmasını vesile olmaktır.

Bu konuyla alakalı ilk sûfi müellifler şunları kaydeder:

“Tasavvufta seyr, cehaletten ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçip Hakk’ın varlığına doğru harekettir. Sülûk ise, Hakk’a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî, kalbî, ruhî yolculuk ve ahlâkî bir eğitimidir” (Kara 1995: 209-211).

Seyr u sülûkla alakalı bu kısa bilgileri verdikten sonra Ahmed Suzî’nin tasavvuf düşüncesindeki seyr u sülûk yaklaşımına geçelim.

Ahmed Sûzî, Hakk’ı bulmak, gerçek sevgiliye kavuşmak için yola çıkan salıklere seyr u sülûk yolunu aşamalı bir şekilde anlatmıştır. Ahmed Sûzî’ye göre seyr u sülûk insanın yaratılışı ile başlayan bir süreçtir. İnsan yaratılış itibari ile diğer varlıklar gibi değildir. Allah insanı yeryüzünde halifesi kılmıştır. Ahmed Sûzî bu durumu şöyle açıklar:

“ Allah ‘azîmüŝ- ŝân ervâh-ı insânları âlem-i lâhûtda cevher-i nûrdan ahsen-i takvîm üzerine halk itdi. Nitekim kelâm-ı kadîmde buyurur:

“دقل انقلخ اناسن ال اى ف نس ح أمى وقت”

ŝoñra ol ervâh-ı nûrânîleri fevķ-ı ‘arŝda iskân idüp mażhar-ı zât u ŝîfât itdi ve anları ol ‘arŝ yerinde nice müddet maķâm-ı müşâhadede ol ervâhlar ol kemâlât ‘ilmine ve âdâb-ı ‘ubûdiyyet ile mevŝûf oldılar ki câmi‘-i maħlûķâtđan ‘alîm ve ekrem olup ħilâfete müsteħaķ oldılar. Anıñ çün Ħaķķ Te‘âlâğan:

“! ین لع اى ف ضر ال افة فى لى خ”

va’dine mażhar düşdiler.” (Geyik 2016 s.48/Sülûk-nâme SK. HME. 2a.)

“ ŝoñra el- ħikmet anları yeryüzine halîfe itmek için ħâkđan anlara bir ķâlîb-i ra`nâ ve bir cesed-i müsteŝnâ icâd ve taŝvîr itdi. Nitekim Ku`rân-ı Kerîm’de buyurur:

“زل او ه مكقول ح نم نى ط”

ŝoñra ol ervâhları fevķ-ı ‘arŝđan ‘âlem-i ceberrûta inzâl ve ‘âlem-i ceberrûtdan ‘âlem-i melekûta inzâl ve ‘âlem-i melekûtdan ‘âlem-i mülke inzâl idüp ol cesed-i tîrdâne idĥâl itdi. Nitekim buyurđı:

“مٹ هان ددر أفسا نى لى فاس”

ŝoñra ol ervâh-ı nûrânîleriñ zâtlarında olan nûrânîyyetler ve niŝânlarında olan ‘ilm-i ma`rifetleri tîredân-ı cesede ta`lîķ ve ta`aşşuķ sebebiyle źulmet-i

tabî'at-ı beşeriyet ile maḥsūf ve keşāfet-i cesed-i 'anāsiriyye ile meksūf olup zātlarında olan nūrāniyyet memhūḳ ve neş'elerinde olān 'ilm-i ma'rifet mensūh oldu. Nitekim Allah celle ve 'alā buyurdu: ol ervāhlar

“و مكج ر خ ا ن م ن و ط ب مك ت ا ه م ا ل ن و م ل ع ت ا ي ش”

“ Ve ōnra buyurdu ol ervāhlar neş'e-i ašlīyyelerine ric'at ve maḳsūd-ı a'lālarına 'avdet itsünler için kitāblar inzāl itdi ki her kim anları işlerse ve nefsiyle mücāhede ve sâ'ir a'māl-ı ḥasenātlar işlerse ḫulmet-i tabî'atdan ḥalās ve keşāfet-i cesedden necāt bulup neş'et-i ašlīyyesine ric'at ve nūrāniyyet-i zātiyyesine 'avdet idüp Ḥaḳ te'ālaya kemāl-ı ma'rifet ve vuslat ide (Geyik 2016 s.48/Sülūk-nāme SK. HME. 2b.).

Ahmed Suzî'nin yukarda belirttiği gibi insan ruh ve bedenle birlikte ele alınır. Eğer ki insanın beşeri yönü/ toprak nurânî yönüne baskın gelirse bu dünyaya bağlanır ve esfele-i sâfilin zümresine dâhil olur. Fakat rûhânî yönü baskın gelirse beşeriyetten kurtulup manevî olarak tekâmül eder. İnsanın nefesine galip gelmeden, ilâhî sırlara vakıf olup manen yükselmesi, Allah'a vâsıl olması seyr u sülûk ile mümkündür.

Ahmed Sûzî'ye göre salık bu mânevî tekâmülü adabına göre tamamlarsa vuslata ulaşır. Bu yola girmek isteyen önce yaratılış gayesine vâkıf olmalı ve böylelikle çıktığı yolun/yolculuğun seyr u sülûkun önemini kavrayarak kendisine bir yol çizer.

Bu başlık altında birer seyr u sülûk kavramları olan mürşid-i kâmil, mürid, intisap, zikir, rabıta, tövbe, hizmet ve sohbet başlıkları altında öncelikle bu kavramlara önceki sūflerin yüklediği anlamları daha sonra ise çalışmamızın konusu olan Ahmed Sûzî'nin bu kavramlara verdiği manaları değerlendirmeye çalışacağız.

2.1.1. Mürşid-i Kâmil

Sözlükte, rehber, delil, kılavuz irşad eden (Doğan 2008: 1346) anlamlarına gelirken tasavvuf istilahında ise;

'Sırat- ı müstakimi gösteren, dalâletten önce hak yola ileten, şeyh, veli, eren, pir' (Uludağ 2012; 263) anlamlarına gelir.

Hakk'a vuslat yolunda sâlikin gayesi O'na yönelmektir. Bu yolculuğun da tam anlamıyla gerçekleşmesi için bir mürşide, bir pire ihtiyaç vardır.

Hoca Ahmet Yesevî (ö. 562/ 1166) *Divan-ı Hikmet*'te bu hususu bir şiirle anlatır:

*Tarikata şeriatlız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş
İş bu yolu pirsiz dava kılanların
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.
Tarikata siyasetli mürşit gerek,
O mürşide itikatli mürid gerek
Hizmet kılıp pır rızasını bulmak gerek
Böyle âşık Hakk'tan nasip alır imiş*

(Yesevî 2014:116-117; çevr. Rıdvan)

Mürşid-i kâmiller yeryüzünde dinin temsilcileri, peygamberin vârisleridir. İnsanlara ahlâkıyla ve yaşantısıyla örnek ve rehber durumunda oldukları için mürşid –i kâmilin Kur'an ahlakını taşıması ve peygamberin taşıdığı bütün vasıfları taşıması elzemdir.

Mevlânâ Hâlid Bağdâdî (k.s) bu hususta şu uyarılarda bulunur:

'Bu yol, Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu esaslar üzerine bina edilmiştir. Hedefine ulaşmak isteyen kimse, Kur'an ve sünnetin emrettiği hiçbir şeyi değiştirmemelidir. Bu yola giren kimse, onun edep ve kurallarına riayet etmez ise, bu girişin hiçbir hayrı ve bereketi olmaz (Selvi 2013: 58).

Mürid hakikate giden yolda makamlara ancak güvenilir bir mürşidin rehberliğinde ulaşabilir. Kendisine gönül verilip elinden tutulacak birlikte Hakk'a varılacak rehberi çok iyi seçmeli. Mürşid-i kâmilde bulunması gereken özellikleri Ebu Talip el- Mekkî (k.s) şu şekilde açıklar:

"İrşatla görevli Rabbânî bir âlimde şu beş özelliğin bulunması gerekir: Haşyet, huşû, tevazu, güzel ahlâk, zühd." (Kuşeyri 2012: 61)

İmam Kuşeyri'nin de mürşid-i kâmil hususunda verdiği bilgiler çok kıymetlidir. Kuşeyri'ye göre, 'Tarikat ve tasavvufu bu işin ehli olan bir şeyhten öğrenmek zaruridir. Şeyhi olmayan bu yolda felah bulamaz. Tasavvufun gayesi amelin miktarını çoğaltmak değil, keyfiyetini yükseltmektir. Şeyh hata edebilir, günah işleyebilir. O hatasız ve günahsız (layuhti ve masum) değildir. Şeyhini bu durumda gören bir mürit onu hâli ile başbaşa bırakır ve hüzn-izanda bulunmaya devam eder. Fakat Allah'ın şeriat vasıtasıyla riâyet edilmesini istediği esaslara göre hareket eder.

Şeyhle şeriat arasında çelişki mürit, şeyhe değil şeriata tâbi olur. Fakat şeyhe saygıda da kusur etmez (Kuşeyri 2012; 62).

Müridin şeyhini körü körüne taklid etmesi uygun görülmemiş, ikisi arasında bir uyuşmazsızlık halinde daima şeriatın tercih edilmesi tavsiye buyrulmuştur.

Sûfiler, irşat görevini yürütecek olan mürşid-i kâmilde bulunması gereken özellikler hususunda çok şeyler söylemişlerdir. Biz de burda İmam Sühreverdî (k.s) 'nin bu husustaki görüşleriyle iktifa ettik. Sühreverdî bu özellikleri şöyle sıralar (Suhreverdî 2014: 536- 544) :

1. İrşat işine nefsi adına talip olmaz.
2. Konuşmasını ilahi iradeye uygun ve insanların kabiliyetlerine göre yapar.
3. Özel bir halvet ve zikir yeri edinir.
4. Tevâzu sahibi olup, hürmet beklemez.
5. Güler yüzlü ve yumuşaktır.
6. Müridlerin hukukunu korur.
7. Müridlerine güçleri kadar yük yükler.
8. Müridlerinden şahsı adına mal talep etmez.
9. Hoşa gitmeyen hâl ve hareketleri imâ ve işaretle de olsa düzeltir.
10. Müridin sırlarını saklar.

Manevi gelişimin taraflarından biri olan sâliklere tavsiyede bulunan Ahmed Sûzî, bu anlamda mürşitlerine karşı riayet etmeleri gereken hususları bildirmiştir. O değişime uğraması gereken Sâlik'in önüne örnek bir model olarak mürşit-i kâmil koymuş ve sâlikin ondan en üst seviyede istifade edebilmesi için gerekli olan tedbirleri sıralamıştır.

Sûzi, müritlere yol gösterici konumunda olan şeyhlerin hangi vasıflara sahip olması gerektiği konusunda ise şunları söylemiştir:

Mürşit, kendisi gibi kâmil bir şeyhten terbiye görmüş olmalı, ruhanî olarak üstadından ne kadar izin aldıysa sâlikleri ortaya kadar terbiye ile meşgul olmalı, şeyhi murakabe, fikir ve zikir ehli olmalı, şeyhin zahiri de batını da şeraite uygun olmalı, nefsin ve şeytanın aldatmacalarından sâliki alıkoyabilecek bir beceriye sahip olmalı, mürşid-i kâmil terbiyede kolay yolu tercih etmeli, sâliki gereksiz zorluklar içerisine sürüklememeli, şeyh tahammüllü ve sabırlı olmalı, kâmil bir mürşit müritlerini karakterlerine uygun metotlarla terbiye etmeli, şeyh, sâliklerin maddi

ihtiyaçlarını da karşılamalı. Buna güç yetişemezse en azından geçimlerini sağlayacak maddi gücü kazanmalarında etkin rol oynamalı, şeyh zor anlarda dahi terbiyeye devam etmeli, şeyh müridin huzurunda ve gıyabında zikre devam etmesini sağlayacak tedbirleri almalı, şeyhin her hareketi dinin aslına uygun olmalı ve şeyh sünnete son derece riayet eder olup bidatlerden kaçınır olmalı (Göztepe 2012: 281-282; Geyik 2016: 54)

Bu hususlar göz önüne alındığında, Sûzi'nin bir şeyhte ağırlıklı olarak dinin zahiri ile çelişmemesi gerektiği konusundaki hassasiyeti dikkat çekmektedir. Şeyhin zahiren dinin aslına muvafık olması konusundaki görüşlerinin yanı sıra Sûzi'nin, onun, daha önce manevi yolculuk yaşamış ve bir gözetmenin kontrolünde bu yolun inceliklerine vakıf birisi olmasına dair ifadeleri de önemlidir. Bu ifadeleri ile Sûzi, manevi yolculuk süresince beceri sahibi olmayan kimseleri mürşitlik iddialarının bir anlamı olmadığını ifade eder.

2.1.2. Mürid

Sözlükte, irade, talep eden, isteyen ve arzu eden (Ayverdi 2011:2252) anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe ise, iradeden soyulmuş olan, bir şeyhe dervişe bende olan demektir (Uludağ 2012; 263).

Tasavvuf kaynaklarına baktığımız zaman ilk sûfi hareketin temsilcilerinin talip, muhib, fakir, salih, muttaki, zahid, gibi sıfatlarla anıldığı, şeyh ve mürid terimlerinin yaygın olarak kullanılmadığı görülür.

Mürid iradesini terk eden kimse değildir. İradesini Hakk'ın iradesi doğrultusunda kullanan kimsedir. Yani bilinçli olarak iradesinden soyulanır. Bu hususta Şeyh Muhyiddin el- Arabî, *el- Feth el- Mekkî*'de şöyle der:

“Mürid nazar ve istibsardan kesilip Allah'a yönelen, varlık âleminde başkasının dilediğini değil de, ancak Allah Teâla'nın dilediğinin vâkî olduğunu bildiği zaman, iradesinden soyunan, ancak Allah'ın dilediğini dileyen kimsedir.”

Mürid, yaşadığı her olayda hakiki failin Allah olduğunu idrak ettiği zaman kendisini tamamen Allah'ın iradesine teslim eder ve Allah'ın muradı neyse o da onu murad etmeye başlar.

Sûzi'ye göre ise öncelikle mürit olan kişi mürşidine karşı şu özelliklere sahip olmalıdır:

Sâlik, nisbete riayet etmelidir. Nispet sözcük anlamı olarak bir şeyin parçaları veya iki ayrı şey arasındaki uygunluk (Ayverdi 2011:2383) anlamına gelmektedir. Tasavvuf felsefesinde ise şeyh ile müridi arasındaki sevgiden ibaret olan bağa, nisbet denir. Sâlik nisbete riayet etmezse tarikatını korumamış olur. Sûzî nisbeti korumanın farz olduğunu söyler ve bunun korunabilmesi için şeyhin müride verdiği evrad ve ezkardan tavsiye ettiği bütün emirleri ve sakındırdığı bütün yasakları müridin yerine getirmesi gerektiğini vurgular ve şunları nakleder:

1. Sâlikin ulaştığı bütün manevî açımları ve kendisine lütfedilen halleri kendisinden bilmemeli, bu güzelliklerin şeyhi vasıtasıyla kendisine verildiği inancını taşımalıdır.

2. Sâlik, şeyhi hakkında tam bir hüsn ü niyet beslemeli, onu can u gönülden sevmeli ve verdiği bütün talimatlara harfîyen riayet etmelidir.

3. Sâlik, diğer şeyhler ve tarikat mensupları ile görüşmemeli ve şeyhinin aleyhinde olan kimselerden uzak durmalıdır.

Üstadı hakkında “Şeyhim Hakk’a vasil olmuştur ve beni Hakk’a sadece o ulaştırabilir” şeklinde bir düşünceye sahip olmalı ve “Üstadına itaat Hz. Peygamber’e itaattir, onun rızasını kazanmam, Hakk’ın rızasını kazanmam demektir” mantığı ile hareket etmelidir.

4. Sâlik, şeyhine yukarıda verilen ölçüler ile bağlı olmazsa ona verdiği biati mahvetmiş olur ve yolunu tamamlamaya nail olamaz. Dolayısıyla bütün yaptıklarını kaybetmeyle karşı karşıya kalır.

5. Tarikatın yedi şartını sâlik eksiksiz olarak yerine getirmelidir.

6. Mürit, “Şu meclise Hızır gelse bana fayda vermez, şeyhim beni benden fazla düşünür” diyerek üstadının dışında kimseye iltifat etmemelidir.

7. Sâlik, yaşadığı bütün hallerini üstadına eksiksiz olarak anlatmalıdır.

8. Sâlik, şeyhinin bütün konuşmalarını can-ı gönülden dinlemeli ve o sözleri sürekli tekrar etmek suretiyle istifade etmeye çalışmalıdır.

9. Sâlik, şeyhinin sohbetini kesinlikle kaçırmamalıdır.

Sâlik, bütün zorluk ve sıkıntılara “bana lütuf ve ikramlar gelsin” düşüncesiyle katlanmamalı, sadece Allah rızasını düşünerek hareket etmelidir (Göztepe 2012: 281; Sûzî Sülûknâme vr.15- 36ab)

Sûzî’ye göre, mürşidin gösterdiği yolda ilerlemek, emir ve tavsiyelerine uymak haddi zatında Hakk’a teslim olmak demektir. Tasavvufta mürit, ölü

yıkayıcısının elindeki ölü gibi kendisini mürşidine teslim etmesi gerekir. Aksi takdirde her iki cihanda yolunu şaşırıp telafisi mümkün olmayan pişmanlıklar yaşayabilir.

*“Mürşidin emrine teslim Hakk’a teslimdir Şeha
Ger muhalif olur isen azdı yolun dü cihan”*

(Ulusoy 2004: 28)

Sûzi’ye göre mürşit, müridini şeytanın tuzağına düşmekten korur, onun nefsinin ıslah eder, kalp katılığını giderir. Mürit can u gönülden mürşidine bağlanıp hizmet edecek olsa kalp asli fonksiyonunu icra eder ve şad olur. Sûzi, mürşit-i kâmilî ummana, müridi de katreye benzetir. Katrenin ummanla bahse girmeye hakkının olmadığını ifade eder. Mürit kâmiller yanında edebini kuşanmalı ve susmasını bilmelidir. Mürit de zahir batın uygunluğu olmalıdır. Mürit “zahid-i nadan” ile sohbet etmemeli, sözü yerinde ve ehline göre konuşmalıdır der ve bu minvalde şunları nakleder:

*“Derviş olan ekl ü şürbi killet eder daima
Terk eder hem habü rahat zikr eder ruz u şeban*

*Söylemez beyhude sözü der ne-danem söylese
Boynu eğri kalbi mahzun didelerden aka kan*

*Kübr ü kin hikd u haset buğz u adavet eylemez
Zemm ü gıybet kizb ü kedred terkin eder sâlikan*

*Sabr u hilm ü fakr u züill ile kanaat-piş ola
Herkeseder tevazu’ lutf ile söyler lisan*

*Kimi görse diye ala cümleden edna benim
Bendedir cümle kusur mücrimim ez-sâlikan*

*Hubb-i fillah ede çün mü’minlere
Neşsine sandığı hayrı sana onlara her an*

*Etmeye bir kimseye asla hakaretle nazar
Zelleden hali değildir Hak bilir çün arıfan*

*Derviş isen mürşidinden gayrıyı bilme sakın
Mürşidi bildikde Hakk’a vasıl oldun bi-güman.”*

(Yıldız 2012: 71; Ulusoy 2004: 28)

2.1.3. Sohbet

Sözlükte, beraber olmak, hoşça vakit geçirmek, yarenlik etmek (Ayverdi 2011: 2857) gibi anlamlara gelir. Tasavvufî ıstılahta ise sohbet; sâlikin, mürşidi ile görüşmesi ve görüşme ile mürşid-i kâmilin ruhundan hâsıl olanların sâlike aksetmesi olarak tanımlanabilir (Uludağ 2012: 322). Birçok sûfî şahsiyet sohbetin insan-ı kâmil olma yolunda olmazsa olmazlardan olduğu hususunda hemfikirdir. Yine mutavvıflarca sohbet, ilim ve olgunluk olarak; kendisinden üstün biriyle yapılan, kendisinden aşağı biri ile yapılan ve kendisine denk biri ile yapılan olarak üç çeşit olarak sınıflandırılmaktadır ki her birindeki usûl ve maksat birbirinden farklıdır. Başka bir tasnifte ise, Allah’la sohbet, Peygamber-i Zîşan’la sohbet, halkla sohbet, nefisle sohbet ve şeytanla sohbet gibi çeşitlendirmişlerdir (Serrac 2012: 234)

Tasavvuf klasiklerimizin ilklerinden sayılan Ebu Nasr Serrac (ö.378/ 988) ‘in yazdığı *el -Lüma* ‘dan başlayarak hemen hepsinde özel bir yer ayrılmıştır sohbet konusuna. Hatta bu hususla alakalı özel risaleler kaleme alınmıştır. Gerek bu risalelerde gerekse Ebu Talib Mekkî, Kuşeyri ve Hucvirî’nin eserlerinde ‘sohbet’ faslında anlatılan genel anlamda kardeşlik, dostluk âdabı ve hukukudur.

İnsanın manevî eğitiminde, tekâmül sürecinde kabiliyetlerini ortaya çıkaracak, kemal ehli kişilerle ünsiyettir, onlarla beraber bulunmaktır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “*Ey iman edenler, Allah’tan korkun ve sâdik ve sâlih kimselerle beraber bulunun*” (Tevbe 9/119) ayeti iyilerle bir arada bulunmaya teşvik eder.

Tasavvufî eğitimde samimi bir mürid, şeyhinin gözetiminde, sohbetinde onun edebiyi edeplenir. Kuşeyri’nin şeyhi Ebû Ali Dekkak sohbet hususunda şunları nakleder, “ *Kendiliğinden yetişen ağacın meyvesi olmaz; olsada tadı olmaz. Dağlarda yetişen meyvelere aşı yapılarak cinsleri islah edilir, emek verilir ki meyvesi bol ve lezzetli olsun. Bunu gibi insanın yetişmesi de, ona emek verilmesine ve sohbetle aşı yapılmasına bağlıdır.*” (Kuşeyri 2012: 224).

Tasavvufta herşeyde olduğu gibi sohbette de âdaba dikkat edilmiş, âdabı gözetilerek yapılan sohbet daha feyizli ve bereketli olacağı vurgulanmıştır (Sühreverdi 1993: 34).

Sûzî’nin önemini vurgulamak için eserinde uzunca bir şekilde yer verdiği konulardan birisi de sohbet konusudur. Sohbetin bir terbiye aracı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledildiğini belirten Sûzî, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in meclisinde bulunarak onun sohbetlerine katılan ilk Müslümanların da “sahabî” veya

“ashâb” olarak adlandırılmasının da sohbetin gerekliliğini vurgulayan bir işaret olarak görmüştür.

“...Sallalāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem hazretleri ešhâb-ı kirāma çok tarîkler ile ifāde ittiler ammā sôhbet ile ifādeleri ziyāde ve eblāğ olduğundan anlara ešhâb ve šahâbi diyü tesmiye olındı...”
(Geyik 2016: 154; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 19a).

Sûzî, sohbetin tarikatta uygulanması gereken bir yöntem olduğunu anlatır. Hangi yöntem olursa olsun sâlikin sohbetlere devam etmesi gerektiği konusuna da değinen Sûzî, kaçırılan sohbetlerin bir daha elde edilmesinin mümkün olmadığını, bu sohbetlerde meydana gelecek tecellilerin de elden kaçırılacağını söyleyerek sohbetin önemine işaret etmiştir. Sûzî sâliklere de bu nimetten nasiplerince ikram etmeyi âdet haline getirmişlerdir. Sûzî sohbetin mürşitlerin yüzlerinde zat ve sıfat tecellilerden kaynaklanan nura sâlikin ulaşması yönü ile de kıymetli olduğu görüşündedir (Sağlam 2012: 46).

“İt rābıta-yı şeyhe müdām
Ĥabîbine eyle i’tisām
Ol hizmetinde şubh u şām
İhsânına ol müsteĥağ
Şeyhi tašavvür eyle tur
Ķalbiñden anı itme tur
Dâ’im añunla Ķıl ĥuzür
Sırrından şeyhin sebağ

Ĥâbında şeyhiñ fânî ol
‘Aşkında sergerdâni ol
‘İlm-i ledüni kâni ol
Dersi oğı andan varak

Meclîs-i şeyhe hâzır ol
Diñle kelâmi nâzır ol
Ķahrı yüzinden fâĥir ol
Kim olmaya lutfi irāk

(Geyik 2016: 154; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 18b)

“*Daħi erkān-ı sülûkdan biri daħi bu ki şohbet-i meşāyih elzem ve levāzımdır ve a'zam-ı 'azāyimidir. Zīrā meşāyihlarıñ ekşeriyye mürīdleri terbīyyesi şohbetle ve ešnāyı kelāmda rumūzātılar ile ve ğumūzātılar ile olup ifādeleri ve himmetleri şohbet-i tarīķ ile olur*” (Geyik 2016: 154; Süleymāniye Kütüphānesi Hacı Mahmut Efendi 18b-19a)

Ahmed Sūzī'nin sülûkun şartlarından biri olarak belirttiği şeyhin sohbetlerine katılmanın önemini vurguladığı yukarıdaki bölümde şeyhin müridini terbiye etmesinin sohbetle ve bu sohbette şeyhin konuşması sırasında işaret ettiği gizli manalarla olacağını ifade eder.

“...*Altıncısı sohbet-i şeyh ve huzur-ı meclis... (Hacı Mahmut Efendi vrk.19a)... Ammā tafşīli budur ki ehlullāh-ı kirām demişler ki ĥuzūr-ı meclīs-i şeyh ve şohbet-i şeyh elzem-i levāzımdır. Zīrā Pīr Muħammed Bahā'üddīn Hazretleri buyurur tarikara;*

“قيرط الصّحة ريخلو وف الجمعيّة”

mefhūminca sālīk olana tarīķinde kendi yollarına ve ādāb-ı erkānına müte'alliķ şohbet lāzımdır. Huşūsen ĥuzūr-ı şeyhde kelāma muntazīr olup sülûk şohbetlerini fehmi ve nutķ olunan kelāmları cān ħulađıyla istimā' ve ħiśśādan ĥiśşe ve her bir kelām-ı şeyhden bir edeb öğrenmeye intizār lāzımdır. Zīrā 'arīfleriñ şohbetleri Allāhu Teālāniñ tecelliyātından neş'et ider (Geyik 2016: 156; Süleymāniye Kütüphānesi Hacı Mahmut Efendi 21a)

Ahmed Sūzī sohbetin tarikatın “Hurde-i Fukara” diye adlandırılan yedi rukününden altıncısı olduğunu söyler ve büyük Allah dostlarının, şeyh sohbetinde ve mecliste bulunmanın, daim hizmette olmanın gerekliliğini vurguladıklarını belirtir. Zira Pir Muhammed Bahāüddīn Hazretleri tarikatlardan bahsederken: “Toplum için en hayırlı olan tarikatlardaki sohbettir.” demiştir. Bu sözden de anlaşılacağı üzere sālīk olan kimseye tarikat yolunda ilerleyip tarikatın adap ve erkānına uymanın yanında sohbet de gereklidir. Salik, özellikle şeyhin huzurunda, söylenen can kulağıyla sözleri dinlemeli sülûk sohbetlerini anlamalı ve bunlardan ders çıkarmayı

bilip şeyhinin her bir sözünden bir edep öğrenmeye gayret göstermelidir. Çünkü ariflerin sohbetleri yüce Allah'ın tecellilerinden ortaya çıkmaktadır.

“Ve vakt ise mürür ider turmaz. Ol nutuklar ise her vakit olmaz ve gelişât her bir zamân gelmez ve tecelliyât tekerrür itmez. Fevt olan şöhbet bir daî tedârik olunmaz. Hemân intizâr ve terķib ile fırsâtı geçürmeyüp her bir kelâmı hîkmet hâml idüp nâzır ola. Zîrâ sâlikleriñ tarîķinde ba'zı maķâmdan 'ubûrları ve ba'zı maķâma ve dereceye vüsuulları ve ķabzları ferâ'iz ve sünnet-i nevâfil ve savm 'ibâdetler ile olmaz. Belki şöhbet ile ve hizmet, itâ'atle ve âdâb-ı erkâna mürâ'ât ile olur. Ol şöhbetler çok olur ki 'ibâdetden infa' olur. Nitekim sultânımız şallallâhu 'aleyhi ve sellem şahâbîden birisine âdem gönderdi. O kimse şalâtı edâ ideyim soñra varayım diyüp şalâtı edâya meşgûl oldu. Ba'de meclis-i sa'âdete geldi. Buyurdılar ki “Niçün tâhir itdiñ?”, “Namâz için tâhir itdim.” diyince bu kerre sultânımız buyurdılar ki, “Benim meclisime gelüp icâbet etmek saña şalâtı evvel vaktinde kılmadan vesâ'ir nevâfilleri bā-cem'ehüm edâdan efvâldir.” (Geyik 2016: 156; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 21a-21b)

Sûzî, zamanın gelip geçici olduğunu, biten sohbeti bir daha dinleme fırsatının olmayacağını belirterek sohbet dinleme fırsatlarının kaçırılmaması gerektiğini nitekim tecellilerin her zaman açığa çıkmayacağını söyler. Bu yüzden sâlik sohbetlerde hazır bulunmalı ve her bir sözü hikmet bilmelidir. Çünkü sâlik seyr ü sülûk yolunda makamdan makama geçip derecelere ulaşmaları kavrayıp idrak etmekle olur. Makam atlayıp dereceye ulaşmanın sadece farzları, sünnetleri, nafîle ibadetleri yapmayla olmayacağını belirten Ahmed Sûzî, sâlikin bu makam ve derecelere belki sohbet ile itaat edip hizmet etmekle, adap ve erkânlara uygun hareket etmekle kavuşabileceğini söyler. O sohbetler çoğu zaman ibadetlerden daha faziletlidir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) sahabelerden birine bir kişiyi gönderir. O sahabe de “Namazımı kılayım da sonra gelirim.” diyerek namazını kılmadan Peygamber (s.a.v.)'in yanına geç gider. Peygamber (s.a.v.) efendimiz, kendisine “Niçin geciktin?” diye sorunca “ Namaz için geciktim.” cevabını verir. Bu cevap üzerine Peygamber (s.a.v.) efendimiz: “ Benim meclisime gelip icabet etmek sana

namazı vaktinde kılmaktan ve bunun gibi nafîle ibadetleri cemaatle yerine getirmekten daha faziletlidir.” der.

“Ba’zı vakit düşer ki ‘arîfleriñ bir laḥza-i meclîsi biñ sâ’at ‘ibâdetden ḥayırlı olur anıñçün sâlikleriñe bir ‘arîf buyurdılar ki:

“اوبحصا عم الله مل ن اف وق يطن اوبحصا اف عم ن م بحص ي عم الله
صحبة لنوصلكم الى اوبحص الله عز و جل”

zîrâ anlarıñ şöhbetleri ḳalbi taşfiyye ve mücellâ ider ve ḳulûbda olan şöhbet ḥicab-ı mevâni’leri ve vesâvisleri izâle ider ve anlara ba’zı vakitte beyneól-keâm ve ba’zı mürâkâbe ḥâllerinde ve ba’zı lisânları söylerken ba’zen Allâh ḳâdirlerdir ki Ḥaḳḳı müşâhede iderler ve sâlikleri daḥi çoḳ esrârlar müşâhede itdürürler. Ammâ anlar bilmezler ve fehm itdürmezler. Zîrâ bilseler ḳulûbları perîşân ve nefisleri şafâ bulur. Hemân anlara bir rûḥâniyyet veya bir lezzet veya bir nûrâniyyet-i beşâset ḥusûluyla geçerler. Ammâ e’üzubillâh bunlardan birisin daḥi tuymayup belki kendine sıklet ya bir nevm-i ‘arîz olursa aña sâlik dinmez. Külliyen nefis-i şeytân elinde ḳalmışdır. Müceddeden tövbe idüp tecdîd-i inâyet ve tazarru’-ı tezlîl-i nedâmet ile ḳâbil-i edeb ve mâlik-i ḳalb olana su’al olunur ki: “Vü’âzâlarıñ ve ḥatîb, imâm ve ‘ulemâ-yı zâhirleriñ kelâmlarında bu ḥâlâvetler niçün yoḳ?” aña cevâb oldur ki: “Meşâyıḥdan vârid olan şöhbetler ‘âlem-i cem’-i cumhûrdan ḳuhûr ider ammâ anlara ḳuhûr iden ‘âlem-i farḳdandır dan” (Geyik 2016: 156-157; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 21a-21b-22a).

Ahmed Sûzî, bazı zamanlar olur ki ariflerin sohbet meclisinde bir an bulunmak bin saat ibadet etmekten daha hayırlı olur diye belirtir. Nitekim bir arif şöyle buyurmuştur: “Allah ile sohbet edin. Eğer siz Allah ile sohbet edemiyorsanız sizi Allah’ın sohbetine ulaştırması için Allah ile sohbet edenlerle sohbet edin.” Çünkü arif olanların sohbeti kalbi temizleyip, saflaştırarak cilalar ve sohbetle kalplerdeki engeller kalkar, sâlikin perdeleri açıl ve vesveseleri kaybolur. Sûzî, ariflerin bazı vakitlerde söz arasında veya murakabe halindeyken, dilleri söylediği halde her şeye gücü yeten Allah’ı müşâhede ettiklerini ve böylelikle sâliklere de birçok sırrı müşâhede ettirdiklerini söyler. Fakat sâlikler bunu bilip anlayamazlar. Çünkü bilseler kalpleri perîşân olup ve nefisleri safaya erer. Böylelikle sâliklerde bir

ruhaniyet açığa çıkar bir lezzet peydah olur. Gönül gözü açık olan birine “ Vaizlerin, hatip, imam ve görünüşte âlim olanların sözlerinde bu tatlılıklar niçin yok?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Şeyhlerden bize ulaşan sohbetler âlem-i cem-i cumhurdan zuhur eder. Onlara ulaşan mürşitlerle âlimlerin sözleri arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır.

2.1.4. Rabıta

Sözlük’te “bağlayan şey, bağ; ilgi, ilişki.” (Ayverdi 2011:2574) gibi anlamlara gelen rabıta, tasavvufta sâlikin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini, yani hem yüzünü hem de ahlak ve davranışlarını düşünmesini ifade eder. Tasavvuf tarihi boyunca anlamı değişmiş olan rabıta, ilk başlarda şeyhine sevgi beslemek, kalbini ona bağlamak, böylelikle şeyhinden feyiz alarak onun gibi hareket etmeye çalışmak, şeyhini taklit etmek gibi uygulamalar iken zaman içerisinde bu uygulamalar şeyhin sûretini düşünme şekline dönüşmüştür (Uludağ 2012: 289).

Nakşibendi yolunun büyüklerinden Hâce Ubeydullah Ahrar rabıta hususunda şunları nakleder: “*Rabıtanın murad, irşada ehil kâmil mürşidin muhabbetini elde etmektir. Nakşibendi büyüklerinin yolu Hz. Ebubekir Sıddık’a (r.a) bağlı bir meşreptir. Bu yolun temeli işte bu muhabbetir. Bütün iş, Sıddık-ı Ekber’le gelen bu manevî nisbeti (sadaqat, ihlas ve ilâhi muhabbeti) muhafaza etmektir* (Gündüz Rabıta 2014: 7).

Rabıtayı en kısa yolla tarif edecek şey muhabbet ve tefekkürdür. Rabıtadaki asıl hedef, salihlerle, Allah dostlarını sevip onların ahlâkını ahlâk edinmektir. Onlarla hemhal olmak kişiye manevî kuvvet ve şeref katar. Bu hususta Peygamber (s.a.v.) onlarla hemhâl olmayı şu sözleriyle tavsiye buyurmuştur (Hanbel Müsned nr.2437:2013 trc. Ocak yay):

“*Meclisinde bulunacağınız kimselerin en hayırlısı; görülmesi size Allah’ı hatırlatan; konuşması, ilminize bereket katan ve ameli, ahirete rağbetinizi artıran kimselerdir*”.

Ahmed Sûzî’ye göre rabıta, müridin şeyhine olan bağlılık ve muhabbetinin bir göstergesidir. Rabıta, Sûzî’ye göre şeyh ile mürit arasında bulunmaz ise mürit şeyhinden himmet alamaz ve bütün emekleri boşa gider. Rabıtanın seyr u sülûk için

gerekli olduğunu ve sâlikin nefsinin terbiye etmede, sonrasında da Hakk'a ulaşmasında en önemli bir yol olduğunu belirtmiştir:

*“Şeyhi tasavvur eyle dur
Kalbinden anı itme tur
Daim anunla kııl huzûr
Sırrından şeyhin sebağ*

*Habında şeyhin fanî ol
Aşkında sergerdanı ol
İlm-i ledüni kâni ol
Dersi okı andan varak*

*Meclîs-i şeyhe hâzır ol
Dinle kelâmı nazır ol
Şahrı yüzünden fâhir ol
Kim olmaya lutfi ırâğ”* (Geyik 2016: 154; Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 18a)

Ahmed Sûzî *Sülûkname*'de rabitanın dört türü olduğunu ifade etmiştir:

Bunlardan birincisi sâlikin muhabbet yoluyla şeyhini düşünmesidir. Ahmed Sûzî bunu şöyle açıklar:

“Evvelki tarîk budur ki mürîd şeyhin sûretin muhabbet tarîkiyle tasavvur idüp ol taşvîrde kendin iğnâ ider. Nitekim ‘âşık ma şûkânîñ sûretin tasavvur idüp kendin iğnâ itdigi gibi bu râbita sebebiyle şeyhin rûhâniyeti mürîdiñ bātınında hâzır olur. Mürîdiñ bātını ol ruhâniyyetiñ envâriyla nûrlanup kendine ba'zı esrârlar zâhir ve temkîn-i muhabbet hâsıl olur ve şeyhin ba'zı kemâlâtı mürîde insîbâğ tarîki üzere hâsıl olur. Bu râbitaya mürîd müdâvemet itse tedric ile kemâle ulaşur. Şeyh gibi zîrâ râbita-i muhabbet muhabbeti mahbûbuñ şîfâtlarına idhâl ider.” iğnâ ider (Geyik 2016: 150; Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi 16a).

Bu rabita şeklinde, mürit şeyhinin suretini âşığın sevgilisini düşündüğü gibi muhabbet yolu ile zihninde canlandırır ve kendisini şeyhinin tasvirinde yoğunlaştırır. Bu şekilde şeyhin ruhaniyeti müridin batnına sirayet eder. Müridin batını da o ruhaniyetin tesiriyle nurlanır ve kendisine sırlar görünmeye başlar. Şeyhin sahip olduğu bazı kemâlât mürîde de geçmiş olur.

Mürit bu şekilde rabıtaya devam ettiği sürece şeyhinin suretini tasavvur ederek kendini fenaya ulaştırır. Böylece tedricen kemâlâta ulaşarak şeyhinin mertebesine yaklaşır. Muhabbet ile yapılan rabıta sevgiyi sevgilinin sıfatlarına dâhil eder.

İkinci tür rabıta ise müridin büyük bir vecd ve istiğrak hali ile şeyhine duyduğu muhabbet sebebi ile onun suretini düşünmesidir. Ahmed Sûzî bu tür rabıtayı şu şekilde açıklamıştır:

“İkinci tarîk budur ki mürîd şeyhin rûhâniyyetine muhabbet tarîki üzere teveccüh ider. Ol teveccühde bir rütbe müstagriğ olur ki beşeriyetinden zuhûl ider. Ol hâlde şeyhiñ rûhâniyeti mürîdiñ bātınında tasarruf ider. Mürîdiñ evsâf-ı beşeriyyesin izâle ider ve tedric ile mürîd şeyhiñ evsâf-ı rûhâniyetiyle mevşûf olur. Ve bu rabıtaya müdâvemet ile şeyhden bedel ba‘zı hâlâta ulaşup ve kendi ne hâl üzere olduğu in‘kâs-ı tarîki üzere şeyhiñ derûnında hâsıl olur. Hârekât, sekinât ve ef‘âl-ı etvârı birleşür” (Geyik 2016: 150-151; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 16b)

Bu tür rabıta da sâlik şeyhine o kadar teveccüh eder ki şeyhinin sureti ile gark olur. Bunun tesiriyle şeyh, müridin ruhaniyeti üzerinde tasarrufta bulunabilir ve böylece müridin beşerî vasıflarını giderir ve ardından mürit tedricen şeyhinin sahip olduğu sıfatlarla bezenir. Bu rabıtaya devam eden mürit şeyhinin yardımıyla bazı hallere ulaşır ve onun ulaştığı bu haller şeyhinin kalbinde hâsıl olur. Böylece şeyh ile müridin hareketleri, huzuru, filleri ve tavırları birleşir.

Üçüncü rabıta türü ise kişinin kendini nurdan bir kubbenin ortasında düşünmesidir ki Sûzî bunu şu şekilde açıklar:

“Üçüncü tarîk budur ki mürîd şeyhin rûhâniyyetin bir dâ‘ire-i müdevvare yâhûd bir kûbbe-i merfû‘a-i nûrâniyye şeklinde mülâhâza idüp ol mülâhâzada kendinî ol dâ‘irenin veya kûbbe-i nûrâniyyeniñ üstünde mülâhâza idüp ol mülâhâzada öyle müstagriğ olur ki kendiden bil-küllî gider ve gâ‘ib olur. Ol gıybetden şeyhiñ rûhâniyyeti ve nûrâniyyeti in‘kâs-ı tarîk ile mürîdiñ bātınına insîbâg ve intikâş ider. Ol nûrâniyyetden mürîdiñ kalbine dahi bir nûrâniyyet-i fer‘iyye

hâsıl olur ve tadrîc ile ol nûrâniyyet-i aslîyye mâlik olup mürîd daîhi şeyhden bedel ba'zı kemâle vâsıl olur.” (Geyik 2016: 151; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 17a)

Bu rabıta türünde mürit şeyhinin ruhaniyetini dönen bir daire ya da nurdan yükselmiş bir kubbe şeklinde düşünür ve bu tasavvurda kendisini o daire ya da kubbenin üzerinde düşünerek istiğrak haline bürünür. Bu istiğrak halinin etkisiyle kendisinden geçerek tamamıyla kaybolur. Böylelikle şeyhin ruhaniyetine yoğunlaşarak kendinden geçen sâlikin batınına tesir eder.

Bu üçüncü tür rabıtada ruhaniyetin etkisiyle sâlikin kalbine birtakım nurlar akar. Bu yolla sâlik yaratılışında Allah'ın kendisine bahşettiği asıl nura sahip olur ve şeyhin bazı kemâlâtına ulaşır.

Dördüncü yolda ise mürit şeyhinin suretine rabıta esnasında kendini şeyhinin huzurunda hisseder ve öyle davranır. Sûzî bu yolu şu şekilde açıklar:

“Dördüncü tarîk budur ki mürîd şeyhiñ sûretin rûhânîyeti birle mizacesiniñ mülâhaza ile şeyhiñ huzurunda itdiği te'eddüb gibi ol sûret-i farziyyeye daîhi te'eddüb ve huzurunda kendiniñ boynunda bir zincir farz olunup ucı şeyhiñ ayağında olarak boynu egri huzurda şöyle müstemir ola ki tâ kim ol sûret-i mefrûzadan aña bir feyz-i rûhânîyyet fîzân idüp bu rabıta ile mürîd şeyhiñ huzurunda tahsîl gibi tahsîl ider. Lâkin bunlar şol şarta tevaqquf ider ki mürîd de ziyâdesiyle i'tikâd-ı kavî lâzımdır ve hüsn-i zan lâzımdır şeyhiniñ sûretinden her hâlde ruhânîyyeti irilmez ve her kande gezerse ol muhabbetle ve anıñ havfiyla gezüp her kande tasavvur olunur ise rûhânîyyeti sûretiyle bile der-i imdâd 'inâyet ve himmet iderler ayrı değildir” (Geyik 2016: 151-152; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 17a-17b)

Bu yolda mürit rabıta esnasında şeyhinin huzurundaymış gibi davranış biçimlerini, tavır ve edebini belirler.

2.1.5. Murakabe

Sözlükte bakıp gözetme, gözaltında bulundurma, denetleme, denetim, kontrol demektir (Ayverdi c.II, 2011: 2172). Tasavvufi ıstılahta ise, kulun “Hakk, bütün hal ve hareketlerine vakıftır şeklinde bir şuur ve idrak içinde olmasıdır (Uludağ 2012: 255).

Murakabe salikin iç âlemine yönelmesi, zihninden ve gönlünden geçen herşeyi kontrol etmesi/edebilmesi, dikkatini kalbi üzerine yoğunlaştırarak, kendini Hakk’a vermesidir. Kur’an-ı Kerim’de “Allah herşeyi murakabe edendir” (Ahzab 33/52) buyrulur. Burada geçen ‘rakib’ kelimesi Cenab-ı Hakk’ın isimlerindedir.

Hz. Peygamber’in ihsanı, “ Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir.” (Buhari İman 37; Müslim İman 1-7;) şeklindeki atfindaki ihsan murakabedir.

Kuşeyri, Rasulullah’ın “Sonra onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da, O seni görmektedir.” buyruğu murakabe işaretidir. Murakabe heran kulun denetlendiğinin bilincinde olmasıdır. Bu bilincin sürekli olması kul tarafından Rabbine yönelen bir murakabedir. (Kuşeyri 2012: 272) Murakabe kişi için günaha karşı sağlam bir zırh hükmündedir. Vâsiti bu hususta “ Taatlerin en faziletlisi, vakitlerin muhafaza edilmesidir. Bu ise kulun sadece haddini mütalaa etmesi (Allah’ın durduğu sınırdaki durması), Rabbinden başkasını mürakabe etmemesi, içinde bulunduğu (hal) vakitten başkasına yaklaşmaması suretiyle olur (Kuşeyri 2012: 275).

Mutasavvıflar murakabe ehlini çeşitli kısımlara ayırmışlardır. Serrâc’a göre murakabe ehli üç hal üzere bulunur: iç dünyalarını murakabe, mâsivâdan fâni olup Hakk’ı Hak için murakabe ve Allah’ın korumasına sığınıp O’nu murakabe hali (Serrâc 2012: 407).

Ahmed Sûzî, Süluknâme’de öncelikle şeyhin murakabe ehli olması gerektiğini belirtir. Çünkü mürşid-i kâmil olan şeyhin sürekli kendisini kontrol altında tutması gerekir ki şeytanın vesveselerine uymasın. Şeyhin her haliyle saliklerine örnek olabilmesi için murakabe ehli olması şarttır.

“biraz salikler ile halka-i şeriflere kadir ve mutasarrıf olup ehl-i fikr ve zikr ve ehl-i murakabe olup zahîrî ve batını şen'ata muvaffak ve efal-ı ahvale mutabık olup adab-ı tarikat ile 'amil ve esrar-ı hakikati keşf ve tarîkinde olan mezalik-ı akdam ve mehalik-i berzahate muttalli' olup saliki nefis ahvallerinden ve şeytan yollarından men' idüp ve 'ukubat-ı tarıkde ve

berzahat-ı sülûkda anları tenbîh ile ve terbiyye ile ma'naların fehm idüp te'dîb ile ve ba'zı hallerde tahammüle kadir ve sabir olup meşakkat ile salikleri sülûkından sehl ile maksuda ısal ve 'ibadat yüzünden niçe dalallere düşürmeden ıkaz idüp yolınca erkânınca hıfz-ı selametle Hakka ısal idüp her salike isti'dadına göre ve muhabbetine ve gelişatına göre terbiyye ile teselline müra'ı ve kadir olup kendi terbiyyede olup salıklar sülûkında zahmet çekmeyüp” (Geyik 2016: 143; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 10b)

Ahmed Sûzî; kulun, her daim Allah ile birlikte olduğunun bilincinde olması olarak kısa ve genel olarak ifade edebileceğimiz murakabeyi, salikin seyr u sülûkta ilerleyebilmesi için gerekli olan nefis terbiyesinde tarikatın yedi rüknünden biri olarak belirtir. Lakin bu rüknün şeyhin izni ve yine şeyhin gözetimi ile yapılması gerektiğinin altını çizer.

“Zikr olunur amma yedi rükünden birisi murakabedir. Bu rükni zeyh olan kimsene salikin istidadına ve hizmetine ve gelişatına göre izin virürse eda ider virmez ise ana sülûk idemez.” (Geyik 2016: 155; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 20a)

2.1.5. Zikir ve Vird

Sözlükte “*Anma, söyleme, sözünü etme*”, (Ayverdi 2011:3549) Vird ise sözlükte “*gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere*” (Ayverdi 2011: 3368) gibi anlamlara gelmektedir. Zikrin, mecâzî olarak beyan edilen söz, kutsal kitap, Kur'an-ı Kerim, namaz, dua ve şeref gibi farklı anlamları da vardır. Tasavvufta zikir; sâlikin belli kelime ve ibareleri, belli zaman dilimlerinde ve belli adette, yine tasavvuf terbiyesine uygun bir şekilde her gün muntazaman içten veya dıştan, düzenli olarak tekrar etmesi, Allah'ı biran bile aklından çıkarmadan anması demektir (Uludağ 2005: 393).

Tasavvuf erbabı zikri, ayet ve hadislerin işaret ettiği üzere taraikatların “üssü'l-esası olarak saymışlardır (Yılmaz 2004: 165).

Sûfîlere göre zikirden maksat Cenab-ı Hakk'ın zâtı, onun sıfatları ve isimleri, lütuf ve ihsanının bolluğu, takdirinin geçerliliği gibi hususlarda kalbin uyanıklığını sağlamaktır (Serrâc 2012: 291).

Manevi tekâmülde ilk olarak kalp ele alınır. Allah dostlarının tecrübe ve tespitlerine göre, kalbin temizlenmesi ve nefsin terbiyesi için ilk yapılacak şeyde Allah'ı zikretmektir.

Kulun, Allah'ı zikretmesinin gerekliliğini açıkça ifade eden ilk dönem sufilerinden Kelâbâzî, gerçek zikrin, zikreden zikredilen dışındakilerini unutmaması olduğunu söyler. Zikir kişiyi masivadan uzaklaştırmalıdır. Zikri, Allah'ın ismini dil ile zikir, Allah'ın takdirini kalb ile zikir şeklinde ikiye ayıran Kelâbâzî, dünyada Allah'ı zikretmeyi, ahirette Allah'ı nazar etmek gibi görür (Kelâbâzî 1995: 72). Zikretmek Cenab-ı Hakk'ı kalpte hazır tutmak, ondan gayrısını silmektir, onu görüyormuşçasına muhabbet etmektir.

Seyr u sülûkta zikir sâliğin Rabbine yaklaşmasını sağlayan en büyük ibadet, nefsi terbiye için uygulanan riyâzetin en önemli esası olarak kabul edilir. Ebû Ali ed-Dekkâk zikir için “veliliğin menşuru” (şehâdetnâmesi) tabirini kullanmış, zikirten mahrum bırakılanın velâyetten azledileceğini belirtmiştir (Kuşeyrî 2012: 465).

Ahmed Sûzî, zikri anlatırken Hz. Ali'nin

“الطرق الى الله بعدد انفاس الحاقق”

(Allah'a giden yollar yarattığı varlıkların nefeslerinin sayısı kadardır.) sözüyle başlar. Ve arkasından şu sözlerle zikrin önemini anlatır:

“Lâkin Mevlâya olan turuk-ı mevsileler beyninde tasfiyet-i ruha ve enseb ve vüsul-ı Hakk'a akreb olan tarik zikirdir. Zira Hazret-i Ali keremallah-ı veche sultanımızdan rivayet buyrulur ki: “Akreb turuk-ı ilahî te'ala turuk-ı zikirdir.” ve yine buyurdular ki: “İbn-i Âdem, üzerine mürur eden saatten birisinde zikirten gafil olsa ol kimesne cennete dahi girse ol saat için muhasser ede ki ah, niçin ol saatte mevlaya zikirten gafil oldum.” (Geyik 2016: 132-133; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 3b-4a)

Yine Hz. Ali'ye atfen şunu belirtir:

“İnsanoğlu geçen saatlerin birinde zikirten gafil olsa, o kişi cennete dahi girse yine de o saatte niçin Allah'ı zikretmekten gafil oldum, diye üzüntü duyar” (Yılmaz 2004: 165).

Ahmed Sûzî, sâliklerin Allah'a yakınlaşmak ve O'nun rızasını kazanmak ve (ahirette) Allah'ın cemalini görmeye nail olmak için zikre devam etmelerini ve tarikat yolundan ayrılmamalarını tavsiye eder. Yine sâlik zikir ile nefsinin arzularından kurtulur.

*“Ħaqq̄a sun zikrini ider iken tār
Dā'im ider kendüye zikrin şî'ār*

*Żāk̄ir olur zikr ile Ħaqq̄a celīs
Żāk̄ire zikr ile Ħaqq̄ olur enīs*

*Ŗalbine zikr ile virenler cila
Olur anlar ayīne-i kibriyā*

*Żikr ile zāk̄ir iriştir Ŗurbete
Żikr ile dāh̄il olur ol ĥazrete*

*Żāk̄ir ider zikr ile kesb-i fena
Żikr ile Allāha iden intimā*

*Dilde Ŗomaz zikir sadādan ešer
Żāk̄ir ol cübbe-i sivādan keser*

*Żāk̄ir o kim eyleye vird-i zeban
Aña olur sırr-ı ĥaqq̄ikat 'ayān*

*Mürġ-şifat-ı zikr ile zāk̄ir uçar
Żikr ile ol cümle hevādan geđer*

*Żikr ile dergāh-ı Ħudā fetĥ olur
Żikr ile ehvā-yı nefş Ŗadh olur*

Zikr-i Ħudāyı Ŗoma dilden şağın

Tā olasın sen de Ħudāya yağın” (Geyik 2016: 135; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 5a)

Sûzî, yukarıdaki manzumesinde zikrin, zāk̄ir üzerindeki etkilerini anlatarak zikrin faydalarından bahsetmiştir. Yine bu manzumede seyr ü süluka çıkmış müritlere daim zikir çekmeleri tavsiyesinde bulunmuştur ve onların zikre devam ettikçe Allah'a yakınlaşacaklarını dile getirmiştir (Geyikli 2016: 112; Hacı Mahmut Efendi 5a).

*“Âşık olan arar yâri her dem ider âh u zân
Terk idelden cümle vâri zikr-i fikrim Ħudā şimdi”*

(Yıldız 2012: 246; Arslan 2010: 290)

Ahmed Sûzî'ye göre gerçek âşık, her zaman her yerde ah edip inleyerek sevdiğini arar. Nitekim kendisi de bütün varını yoğunu terk edip sadece Hûda'yı düşünüp zikretmektedir.

*“Gönlüne gel fikreyle hep zikirle
Zâhire bakma çekersin çün ta`b”*

(Yıldız 2012: 148; Arslan 2010: 99)

Sûzî, kişinin sadece gönlüne bakıp orayı Allah'ın zikriyle doldurması gerektiğini aksi takdirde dışarısına yani dünyaya baktığında yorgunluk çekeceğini bu beyitle dile getirmiştir.

*“Gel canım idelim zikrile devranı
Mutad idelim Hazret-i Kur'an'ı”*

(Yıldız 2012: 350; Ulusoy 2004: 19)

Tarikatlarda vaaz verilirken, Kur'an tilâveti yapılırken veya ilâhi okunması sırasında vecde gelip coşan bir sûfinin çok defa gayri ihtiyarî olarak kendini ortaya atarak dönmeye başlamasına “*devir, devran, deveran, çarhetme, hareket, kıyam ve semâ*” gibi adlar verilmiştir. Devranı bir sûfi tek başına dönerek yapabildiği gibi bazan da derviş cemaati hep birlikte dönerek de gerçekleştirir. Birçok tarikatta devranî zikir uygulaması vardır. Bilhassa aralarında Ahmed Sûzî'nin de tarikatı olan Halvetiyye olmak üzere Sühreverdiyye, Kâdiriyye, Çiştîyye, Rifâiyye, Mevleviyye, gibi hemen hemen bütün tarikatlarında devranî zikre büyük önem verilmiş ve tarikatın esas uygulamalarından biri haline getirilmiştir. Kâdiriyye, özellikle Halvetiyye ve onun çok sayıdaki kolu “darb-ı esmâ” diye adlandırılan devrana büyük önem vermişlerdir. Halvetîler içeriden dışarıya doğru olan devrana “devr-i suğrâ”, dışarıdan içeriye doğru olan devrana da “devr-i kübrâ” derler (TDV. İA. 1994: c.9 248-249)

Sûzî, Halvetî tarikatında çekilen toplu zikirlerle gönderme yaparak sâlikleri devran-ı zikre davet ederek Hz Kur'an'ı da okumayı ve dinlemeyi de alışkanlık haline getirmek gerektiğini bu beyitinde dile getirmiştir:

*“Derviş olan eki ü şurbı killet ider dâimâ
Terk ider hem hab-ı râhat zikr ider rüz u şebân”*

(Yıldız 2012: 70; Ulusoy 2004: 28)

Sûzî, derviş olanların daima yeme içme ve uykuyu azaltarak gece ve gündüz zikir çekerken rahat ettiklerini söylerken aslında yeme, içme ve uykunun azaltılıp,

rahatça gece gündüz zikre devam edilmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir:

*“Kamus ı hizmet-i gülde olurlar
Huda’yı hem iderler zikr ü ezkâr”* (Ulusoy 2004: 47)

(O âşıklar-müridler) Sevgiliye (mürşide) hizmet deryasında olup (böylelikle-aynı zamanda) Huda’yı zikir ve zikirlerle anarlar.

*“Aşkla oldı zikrim c Aşkla oldı fikrim
Aşkla terk-i menâm Aşkla zikre devanı”* (Arslan 2010: 63)

Sûzî, zikrinin aşkla başladığını, aşkla Allah’ı fikrettiğini, aşkla uykuları terk edip aşkla zikre devam ettiğini yukarıdaki beyitinde dile getirmiştir:

*“İdesin din için gayret iden şeytan ile şöhet
Yapın bin dürlü boş san at olupsun zikr ü vahdet”*
(Arslan 2010: 67)

Sûzî, bu beyitte de salike öğüt vermektedir. Din için gayretmenin gerektiğini, şeytana uyanın boş işler yapacağını bu yüzden şeytana uymayıp zikirle Allah’a yaklaşmasını salike tavsiye eder.

*“Gel imdi bunları fikrit hul üş ile hemân zikrit
Ara bir mürşidi bul git seni ol eyleye irşâd”*
(Yıldız 2012: 120; Arslan 2010: 68)

Yine öğüt beyitlerinden birisi olan yukardaki beyitte de Sûzî, sâliki samimi içten bir şekilde zikretmeye ve kendisine bir mürşid bulup onunla irşad olmaya davet etmektedir:

*“Âşık-ı didâr olan hayrân-ı ser-gerdân olur
Zikr-i tevhidi iden dillerde yokdur müşkilât”*
(Yıldız 2012: 152; Arslan 2010: 103)

Ahmed Sûzî, güzel yüzlüye (sevgiliye) âşık olanın hayran bir şaşkın olacağını (dilinin tutulacağını) fakat tevhid zikriyle dillerde ve gönüllerde hiçbir zorluğun kalmayacağını bu beyitiyle dile getirmektedir.

Ahmed Sûzî zikrin; zikr-i cehrî ve zikr-hafi olmak üzere iki türlü olduğunu anlatırken bunu şu şekilde izah eder:

*“Tarîk-i zikir ikidir, biri cehrî biri hafîdir. Hafî cehrîden
efzaldir, müntehiler ve ‘arifler ‘inde ammâ cehrî mübtedî sâlikler
hâkında efzaldir ve enfa’dır. Zîrâ vesâvis-i hâtırâtı def‘de mâsivâyı
def‘de sebeb-i kavîdir. Hafîniñ dañi iki tarîki var, biri lisânen biri*

ancağ kalb iledir. Kalb ile olan lisân ile olan ihfâdañ efzaldır. Zîrâ Hâzret-i Mevlâ habîbine bunuñla emr buyırdı ki;

“واذكر ك رب في كسفن اعرضت وةىفخ”

hâdis-i şerîfde sultânımız buyurdu:

“الذكر الذى لاتسمعه الحفيظة سبعون ضعفا”

bu zîkr-i kalbîniñ dañi envâ'ı dördür ammâ bu mahâlde beyân olunmadı. Risâle-i Nakşîbendîde Şeyh Ahmed-i Kâmil tafsîl eyledi.”
(Geyik 2016: 135; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmut Efendi 5a)

Ahmed Sûzî'ye göre tarikata yeni giren sâlikler için açık zikir, sülûkunu bitirmiş sâlikler ve arifler için ise kapalı zikir faziletli ve faydalıdır. Yine Ahmed Sûzî'ye göre sessiz zikir de iki şekilde yapılır ki bunlar dil ile olan hafi zikir ve kalp ile olan hafi zikirdir. Bunlardan da kalp ile yapılan zikir dil ile yapılandan zikirten, daha faziletlidir.

*Sevgiliye gönlünle kavuşmaya çalışıp şirki gizle,
Dünyaya gönül bağlama ki başkaları sana müşrik demesinler* (Geyik 2016: 139; Hacı Mahmut Efendi 7b).

2.1.6. Hizmet

Sözlük'te “*Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma; görev, iş; bakım, özen, ihtimam*” (Ayverdi 2011: 1300) anlamına gelen hizmet kavramı tasavvuf terimi olarak ise, nefsi eğiten ve nefsin olgunlaşmasına yönelik uygulanan bir seyr u sülûk metodudur (Uludağ 2012: 171).

Mutasavvıflar öteden beri hizmeti öncelemişler, mahlûkata hizmet etmeyi ibadet olarak görmüşlerdir. Tasavvufa yeni giren sâlikin nefsinde olması muhtemel kibrin ve enaniyetin kalkması için onlara hizmet görevi verilmiştir. Sâliğin hizmetteki asıl gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır.

Ubeydullah Ahrar (k.s.) (ö.895/ 1490) hizmet hususunda şunları söyler:

“ *Hacegân yolunda içinde bulunan vaktin icâbı ne ise ona göre davranır. Şahsî zikir ve murâkabe, ancak müslümanlara hizmet edilecek bir durum olmadığı zaman yapılır. Gönül almaya vesile olacak bir hizmet, zikir ve murakabeden önce gelir. Bazıları nafile*

ibadetlerle uğraşmanın zikirden üstün olduğunu zannederler. Hâlbuki gönül feyzini temin eden şey, Allah için başkalarına hizmet etmektir (Selvi 2013: 668).

Ahmed Sûzî'ye göre "Halka hizmet Hakk'a hizmettir" felsefesi ile yetişen sâlik, mümkün olduğunca müşşidine ve diğer sâliklere yardımcı olup onların işlerini kolaylaştırma yoluna gider. Sâlik yaptığı hizmeti sırf Allah rızası için yapar ve karşılığında teşekkür beklemez.

"Berzahların ve 'uķübâtların bildirmeye cân baş ile ķul olup andan izin ve ināyet idüp ve her bir hūkmüne teslīm ve her bir emrine semi'nā ve meclīs-i hizmetlerinde cân bāşın efnā ve tālib-i rāğib-i liķāsı olmadıkça fūhūl-ı zamān ve ķutb-ı 'ulemā-i devrān ve 'ibādāt ile yeksān olsa fā'ide virmez ve nihāyetinde emegi zāyi' olmadan mā'adā tālib-i rızā-yı Mevlā ve rāğib-i liķā-i Hudā olup da ehlullāh yolına duhūl itmekle bu şūrūtları cāmī' olmazsa maķsūdına nā'il ve matlūbına vāsıl olamaz." (Geyik 2016: 138; Hacı Mahmut Efendi 7a-7b)

Ahmed Sûzî'ye göre sâlik, şeyhi için her türlü fedakârlığa hazır olmalı ve ona daima hizmet etmelidir. Her durumda ondan izinsiz hareket etmemeli ve onun yardımını istemelidir. Sâlik şeyhinin her bir emrine itaat etmelidir. Sâlik şeyhine hizmet edip onun yolunda ölmeye, onu her daim görmeye arzulu olmazsa çok büyük bir âlim, evliyanın içinden biri en büyük müşşid olup daima ibadet eden biri olsa da işe yaramaz. Allah rızasına talip olan, Allah'ın cemalini görmeyi arzulayan, Allah dostlarının yoluna giren biri olsa da tasavvuf yolundaki emekleri boşa gider, hedefine ulaşamaz.

"...Ve ķīmyā-yı ekbercesine nasīhat ve tenbīhātlar buyurup buyurdılar ki bu tarīķat-ı 'alīyyede bir cezbe ile bir sūlūk ile terbīyye vardır ammā cezbe ile mürebbī olan müřşid ve mürebbī sâlikleri Hāķķa īsāl ider ammā ol sâlik bir kimsene terbīyye ve irşāddan maħrūm kalur. Zīrā kendisi tarīķ-i sūlūki ve ādāb-ı erkānı ve hizmet-i ehlullāhı görmemişdir. Terbīyye ideyim derken sâlikleri dālālete düşürür ve sā'ir umūr dūnyāsından ve āhiresinden maħrūm kılar. Sâlik gayretli ise ne'ūzubillāh esmāsı kuvvet ile ilhāde düşer ve hūsranda kalur. Evvelā meşāyihatıñ şūrūtı ve ādābları vardır ki

şeyh-i mürebbî ve mürşid olan kimesne bir şeyh-i kâminden kendisi terbiyye görüp ve el tutup ne kadar rûhânî izin oldıysa da žâhir-i žâta nisbet olunmağ lâzımdır ve hem mesned-nişîn-i tarîkat ve meydân-ı ehlullâha mâlik, mefvuz ile olup...” (Geyik 2016: 142; Hacı Mahmut Efendi 10a.)

Ahmed Sûzî’ye göre her bir şeyhinde tam olan bir mürşidin terbiyesinden geçip onun hizmetini görmüş olması gerekir ki, sâliklerini dalalete düşürmesin.

“Zîrâ sâlikleriñ tarîkinde ba’zı mağâmdan ‘ubûrları ve ba’zı mağâma ve dereceye vüsûlları ve kabzları ferâ’iz ve sünnet-i nevâfil ve şavm ‘ibâdetler ile olmaz. Belki şohbet ile ve hizmet, itâ’atle ve âdâb-ı erkâna mürâ’ât ile olur.” (Geyik 2016: 156; Hacı Mahmut Efendi 21a.)

Ahmed Sûzî’ye göre hizmet, sâliklerin tarikat yolunda makam ve derece atlamalarında etkilidir. Yine Ahmed Sûzî’ye göre tarikatın bazı vacipleri, şartları, sünnet-i müekkedeleri vardır. Hizmete devam ve emre itaat da bu rükünlerin yedincisidir:

“...Altıncısı sohbet-i şeyh ve huzur-ı meclis, yedincisi devam-ı hizmet ve emre itaattir...” (Geyik 2016: 155; Hacı Mahmut Efendi 20b.)

Ahmed Sûzî Sülûkname’nin manzum kısımlarında ve Divan’ında da hizmet bahsine sıkça değinmiştir:

*“İt rābıta-yı şeyhe müdām
Ħabîbine eyle i’tisām
Ol hizmetinde şubh u şām
İhsânına ol müsteħağ*

(Geyik 2016: 153; Hacı Mahmut Efendi 18b).

Divan’dan konuyu şu dizelerle bizlere anlaşılır kılmaktadır:

*“Nefsini bilmekdürür dergâha hizmetden garaz
Rabb’ini bilmekdürür dünyaya gelmekden garaz”*

(Yıldız 2012: 229; Arslan 2010: 189)

*“İdersen camla hizmet giderdi kasvet-i kalbin
Eger taş olsa çün kalbin eridir şeyh olur Ferhad”*

(Yıldız 2012: 120; Arslan 2010: 68)

*“Mürşidin gönlüne gelse sâlikin hakkında bu
Yolu toğrulmaz anın ger hizmet itse nice an”*

(Yıldız 2012: 79; Ulusoy 2004: 29)

“Gel imdi Sûziyâ Ehl-i Abâyâ cân fedâ eyle
Bu şahlar hizmetin her dem hulûsâne edâ eyle”

(Yıldız 2012: 231; Ulusoy 2004: 39)

“Alurlar herbiri feyzini gülden
Ki hizmetde bulur olmuş emek-dâr” (Ulusoy 2004: 45)

“Tarikat bil şerf atla hakikat bul marifetle
Varıp dergâha hizmetle olı-gör ‘âşık-ı üftâd

(Yıldız 2012: 119; Ulusoy 2004: 68)

2.2. Tasavvufî Makamlar

Ahmed Sûzî de diğer birçok mutasavvıf gibi, tasavvufun insanı Allah’ın ahlakı ile ahlaklandırma eğitimi olduğu görüşündedir. “Diğer bütün varlıklar arasında seçkin, güzel ahlakı bilip buna göre hareket etmesi ” (Geyik 2016: 72; Hacı Mahmut Efendi 13b) Allah’ın yarattığı varlıklar içerisinde insan en üstün olandır ve O’nun yeryüzündeki halifesidir. Ahsen-i takvim üzerine yaratılan insanın da kendisinde bulunan, Allah’ın nurundan yansımış güzel hasletlerini ortaya çıkarması ve bu hasletleri geliştirmesi gerekmektedir. İşte bu noktada devreye tarikat ve müşid-i kâmil devreye girer. Ahmed Sûzî’ye göre kişi müşidini bularak seyr ü sülûka girdikten sonra onun sözlerinden ve terbiyesinden çıkmadan yoluna devam etmelidir ki, yolculuğunu tamamlayabilsin.

Ahmed Sûzî, sâlikin şeyhi tarafından terbiye edilerek, nefsinin heva ve heveslerinden kurtulup insan-ı kâmil olma yolunda ilerlemesi için tek gayesinin güzel ahlâkla ahlâklanmak olması gerektiğini söyler. Sâlikin güzel ahlaka sahip olabilmesi için de birtakım makam ve mertebelerin katedilmesi gerekir ki bu Allah’ın vasıflarının kulu üzerinde yansımaları olan sıfatlardır. Tövbe, Zühd, sabır, tevekkül, rıza, ihlâs, fakr ve gına bunlardandır.

Bunlar üzerinde ayrı ayrı durularak Ahmed Sûzî’nin bu konular üzerindeki görüşlerini ortaya koyacağız.

2.2.1. Tövbe

Sözlükte “İşlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme” (Doğan 2011: 1456) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvuf ıstılahında

ise; kalpteki kötülükle ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönme ve Rabb'in hukukunu gözetme olarak tanımlanmıştır (Uludağ 2012: 347).

Tövbe tasavvuf makamlarının ilkidir ve Peygamberimiz (s.a.v.) tövbeyi “nedamet” olarak tanımlamıştır (Yılmaz 2004:162).

Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'de: “*Ey iman edenler, hepiniz toptan Allah'a tevbe ediniz, umulur ki felah bulasınız.*” (Nur 24/31) buyurmuştur.

Tövbenin kısaca manası budur, izahına ve çeşitlerine gelince: Mutasavvıflar tövbeyi üç derece olarak belirtirler. Bunlar: tövbe, inâbe ve evbedir (Yılmaz 2004: 163-164).

Ebu Ali Dekkak (k.s.) (ö.405/ 1015) tövbenin üç kısmı olduğunu, ilkinin tövbe, ikincisinin inâbe, üçüncüsünün ise evbe olduğunu söylemektedir (Kuşeyrî 2012: 188).

Gazzâlî insan psikolojisine verdiği zarar yönünden günahları üçe ayırır: birincisi, rubûbiyyet sıfatlarına cürettir. Bunun kişinin ahlâkına kibir, övünme, şeref ve zenginlik peşinde koşma gibi yansımaları olur. İkincisi, haset, zulüm, hile gibi davranışlardır. Üçüncüsü, ise yeme içme, gazap, kin gibi hallerdir. Bu fiiller nefsanî arzularına kapılan insan için nedametle terkedilerek, bir daha yapılmamaya kesin karar verildiğinde verdiği tahrifat onarılır (İhyâ IV 1998:251-252).

Ahmed Sûzî, Sülûkname'de genişçe yer bulan tövbe bahsinde ilk olarak tövbenin lüzumunu anlatmıştır:

“Daħi cümle kusurına tövbe idüben naşuhâ mantûkıncı tövbeler idüp itmemeye ‘azm-ı cezm lâzımdır. Zîrâ Allah-u Te‘âlâ mürtekib-i ‘işyân ve ‘âzim âsâ tuğyân olanı sevmez ve ol der-gâha şâyeste olmaz. Mâdem ki ol âb-ı tövbe ile pâk olup ve ahlâk-ı zemîmelerden ħalâs olup evsâf-ı ħamîde ile mevşûf olmadıkça.”
(Geyik 2016: 136; Hacı Mahmut Efendi 6a)

Ahmed Sûzî'ye göre insanlar doğru yoldan ayrılarak, günah işleyerek, nefislerinin heva ve heveslerine uyarak Allah'ın rızasından uzaklaşırlar. Bu yüzden insanların işledikleri günahlar için temiz ve halisâne niyetle tövbe etmeleri ve bu günahları bir daha işlememeleri gerekir.

Ahmed Sûzî, tarikat yoluna girmiş bir sâlikin gelmiş geçmiş bütün günahlardan arınması için “tövbe suyu” ile arınıp temizlenmesi gerektiğini, bunu da bir şeyhin kılavuzluğunda usulünce yapmasının gerekliliğini savunur.

“Emr ve camî’sağāyir ve kebā’irlerinden ma’āsî ve gâfletlerinden ve ahlāk-ı zemîmelerinden tövbe-i nasûh ile tövbe itdürüp zîrâ hadîs-i şerîfde bir âdem cümle günâhına tövbe idüp birisine itmese tâ’ib dinilmez.” (Geyik 2016: 147; Hacı Mahmut Efendi 13a.)

Ahmed Sûzî, bu düşüncesini kaynağını belirtmediği Hz. Peygamberin “Bir kişi bütün günahlarına tövbe edip birisine etmese o kişi tövbe etmiş sayılmaz.” hadis-i şerifine dayandırır. Bununla birlikte tövbe eden kişi tam bir pişmanlık içinde olup aynı günahları bir daha işlememek üzere terk etmelidir.

“İmdi buyurmışlar ki cümle günâhlarına tövbe-i nasûh ile bir mürşid şeyhden inâyet tâlib-i Hâkık ve sâlik olana lâzım olduğundan inâyetden soñra şeyhe kendi özini... Eger hatâen bir küstâhlık yahûd bir cürmde vâkı’ oldısa ol sa’ât tövbe idüp nasûh ile nedâmet bulalar ki ‘indillâh mesrûr olalar ve ‘inâyet mihal olacağ cürm ise niçe tövbe ve i’tizâr ile tecdîd-i inâyet ideler.” (Geyik 2016: 171; Hacı Mahmut Efendi 36b.)

Ahmed Sûzî, sâlikin sırf Allah rızası için hulus-ı kalb ile ciddi ve halis bir niyetle şeyhinin huzurunda işlediği bütün günahlardan yürekten pişmanlık duyarak tövbe etmesi gerektiğini vurgular. Yine tasavvuf yolunda sâlikin yanılıp, şaşırarak yapacağı yanlışlardan dolayı da daima açık olan tövbe kapısını çalması gerektiğini söyler. Yine Sülûkname’deki bir manzumesinde tövbenin bağışlanmanın kaynağı olduğunu ve amellerin en güzelinin de tövbe olduğunu belirtir. İnsanın günahlarında ısrar etmemesinin gerekliliğini Allah’ın kulunu günahlarıyla da sever düşüncesine kapılmamasının lüzumuna işaret ederek insanın Allah’la arasında olan perdeyi tövbe aracılığı ile kaldırmasını tavsiye eder.

*“Tövbedir magfiretin ma’deni
Tövbedir her amelin ahseni*

*Nâdim olup gel cürmüne tövbe kıl
Dime ki cürmümler sever Hakk beni*

*Cürmü olursa kişiniñ Hâkķ'a hîcâb
Terk idegör Hâkķ'a hîcâb olanı”*

(Geyik 2016: 137; Hacı Mahmut Efendi

6b)

Sûzî'nin Divan'ından alınan aşağıdaki beyitlerde de kulun Allah'a yalvararak ettiği tövbelerin kabul olacağı vurgulanmıştır:

*“Günde yetmiş kez dönersin yine varsan dergâha
Azm ü cezmile idersen tevbe red olmaz hemân”*

(Yıldız 2012: Ulusoy 2004: 200)

*“Yüz karasıyla niyaz it ağla gel
Tevbe eyle ki ola bu yüzün ak”*

(Ulusoy 2004: 163)

*“Tâ ı tevbeyle inabet eyle gel
Hü hü deyü Hakk'a eyle ittikâ”*

(Yıldız 2012: 252; Ulusoy 2004: 59)

2.2.2. Zühd

Zühd, sözlükte “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” (Ayverdi 2011: 3562) olarak anlamlandırılmıştır. Tasavvufta ise Allah'tan gayrısına yüreğinde yer vermemek, gönlünü Allah ile doldurup maddi varlık ve yokluğun kendi üzerindeki etkisini silmek anlamlarındadır (Uludağ 2012: 397). Zühd, dünyaya buğz ederek, hoş olmayan her ne var ise uzaklaşıp masivayı terk etmektir.

Sûfîler zühdün manası hakkında her biri kendi makamlarınca zühdü tarif etmişlerdir:

Sûfyan Sevrî, “Dünyaya karşı zâhit olmak, kanaat (kasr-ı emel) sahibi olmak demektir. Kuru ekmek yemek ve abâ giymek zühd değildir.” (Kuşeyri 2012: 176) demiştir.

Serî Sakâtî, “Hakk Teâlâ, evliyayı dünyadan soyup çıkardı, asfiyayı ondan korudu, âşıkların gönüllerinden gönüllerin dünyayı tamamen çıkardı, çünkü dünyanın bunlara bulaşmasına râzı olmadı” (Serrac 2012: 220) demiştir.

Ebu Osman, “Zühd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin aldırmamaktır.” (Kuşeyri 2012:176) demiştir.

Yahya b. Muâz, “Zühd, mülk olan şeyi cömertçe verme neticesini; sevgi ise ruhen cömert olma sonucunu doğurur.”(Kuşeyri 2012:177) der.

Muhyiddin İbn’ül- Arabî, diğer mutasavvıflardan farklı olarak zühd kavramını metafizik bir çerçevede ele alır. Malı ve mülkü, dünya arzusunu terkettiği için kişinin kalbinde ilâhî tecelliler hâsıl olur. Arabî’ye göre zühdün İslâm, iman, ihsan hadisinde sözü geçen mertebelerde bulunan müslüman, mü’min ve muhsinlere göre farklıdır (Fütûhât- 1 Mekkiyye XI 35-37)

Gazzâlî zühdü, nefsin Hakk’ın dışındaki herşeyden tecerrüd etmesi, olarak tarif eder ve zühdde iki şart vardır der: Yüz çevrilen şeyde iyi yönün bulunması ve rağbet edilen şeyin yüz çevrilenden daha iyi olması (Gazzâlî IV 230- 257). Kıymeti değeri olmayan şeyi terk etmek zühd değildir, rağbet edilen şeye de muhabbet duyulması esastır.

Bâyezîd-i Bistâmî’ye zühd sorulduğunda şöyle cevap verir:

“Ben zühdde üç gün (devir) kaldım, dördüncü gün zühdden çıktım. İlk gün dünya ve dünyada olan şeylere, ikinci gün âhirete ve orada bulunan şeylere, üçüncü gün Allah’tan başka ne varsa hepsine karşı zâhid oldum. Dördüncü gün olunca bana Allah’tan başka bir şey kalmadı ve ilâhî aşk beni şaşkına çevirdi” (Hücvîrî 2014: 192).

Ahmed Sûzî ise Süluknamede zühdün hakikatine şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Şerî’at-ı Muhammedîyye üzere ‘âmil olup sünnet-i nevafillere vezühd-i taqvâlara şer ve ‘alâ ahvâl-ı zâhiresin şer’-i şerîfe ve tarîk-i Muhammedîyyeye mutabaqatla şavm, şalât ibādât, tâ’ât ile zâhirin ma’mûr idüp ve dil hânesin dahi tathîr her bir mülâkât-ı müzhîri kıat ve her bir hâtırât-ı nefsanîyye ve şeytânîyyeden tahliye ve taşfiye itmek ve mir’ât-ı âlem-nümâ ve manzûr-ı Hâzret-i Mevlâ olan dil-i cânânı kemâl-ı mücellâ ve muşaffâ olmak lâzımdır ve nâs ile ihtilât ve efrâhı şohbetlerden ihtirâz ile boş hâllere muttasıf olup Allâh, ehlullâh yolına sülûk ile neticesinde dünyâ ve âhîret sa’âdetine ve kimyâyı ekbere ve şeref-i

‘użmālara nā‘il olmağ lāzımdır.’ (Geyik 2016: 138; Hacı Mahmut Efendi 7a)

Ahmed Sûzî divanında bizleri zühde davet edip,
*“İlm ü îmân zühd ü takvâ perdesin ref eyle kim
Tâ gönülde berk ura ihlâs ile takvâ-yı ‘aşk”*

(Arslan 2010: 24)

tavsiyesinde bulunmaktadır. Ahmed Sûzî, yukarıdaki beyitinde sâlikin ilim, iman, zühd ve takva ile Hakk ile arasındaki perdeleri kaldırırsa gönlünde ihlas ile aşkın takvası yerleşeceğini söylemektedir.

Katı zahidlik anlayışına da karşı olan Ahmed Sûzî, kuru zahidlikle yetinmemeyi şu şekilde öğütlemektedir:

*“Kuru zühd ile iş bitmez biterse danesi bitmez
Biterse sana hayr itmez hemân kârın olur haşşâd”*

(Yıldız 2012: 117; Arslan 2010: 65)

*“Nice yıllar mescid ü medresede zühd eylesen
Bir çube saymazlar anı yok ise sende hulus”*

(Yıldız 2012: 228; Arslan 2010:

188)

Ahmed Sûzî, hulûsla hareket etmeyen sâlikin yıllarca mescid ve medreselere devam edip zühd etmesinin bir işe yaramayacağını bu yüzden halisâne bir gönülle hareket edilmesi gerektiğini yukardaki beyitle dile getirmiştir.

*“Zâhidâ zühdünü terk it kalbini gel eyle sâf
Merd isen eyle cihâdı nefis ile itme güzâf”*

(Yıldız 2012: 238; Arslan 2010: 200)

Ahmed Sûzî, bu beyitte kalbi saf olmayan yani halisâne gönülle hareket etmeyen katı zahide seslenerek boş laf etmemesini eğer sözünün eri mert bir kimseyse nefsi ile cihat etmesini söylemektedir.

*“Zahidin zühdüne kuvvet oldı ‘aşk
Fâsıkın fîskına ruhsat oldı ‘aşk”*

(Yıldız 2012: 247; Arslan 2010: 210)

Ahmed Sûzî’ye göre aşk, zahidin zühdünü arttırıp ona kuvvet verdiği gibi günahkârın da günahlarını arttırmasına ruhsat olur.

*“Ben zühdümi dağıtmışam hep varlığımı satmışam
Define-i dilde bulmuşam genc-i nihâni neylerem”*

(Yıldız 2012: 285; Arslan 2010: 248)

Ahmed Sûzî gizli hazineyi gönül definesinde bulduğunu bu yüzden dünyaya ait ne varsa dağıttığını hiçbir maddi ihtiyacı olmadığını dile getirmektedir.

*“Terk eyle zühd ü riyaı varagör meyhâneye
Varını aşka değiş de zararın varsa söyle”*

(Arslan 2010: 280)

Sûzî bu beyitinde yine sâliklere öğüt vermekte olup riya ile yapılan zühdün terk edilip gerçek aşk mekânı olan dergâha gidilmesi gerektiğini vurgulayarak var olan varın aşk ile değişildiğinde zarar edilmeyeceğini bilakis gerçek zenginliğe ulaşılacağını belirtmektedir.

*“İlmile zühdi varımı ifna
Eyledim dosta kîmyâ düşdi
Süziyi aşkın âşık kılalı
Ma şüka lâyıık bir gedâ düşdi”*

(Arslan 2010: 289)

Sûzî, ilim ile masivadan yüz çevirip olan varını yok ettiğini dost olana âdî mâdenler değerindeki olan nefsi emmâresini tasfiye edip altın değerindeki güzel ahlâk ve kemâle dönüştürme yolunun düştüğünü söylemektedir. Son iki mısradan ise sevgiliye (Hakk’a) hitap ederek O’nun aşkının Sûzî’yi âşık edeli Sûzî’nin Maşukuna layık bir köle, bir dilenci olduğunu dile getirir.

2.2.3. Huşû ve İhlâs

Huşû sözlükte “Alçak gönüllülük; Hakk’a boyun eğme, gönlün korku ve saygı ile dolu olması; (Ayverdi 2011: 1323) ihlâs ise sözlükte “Temiz sevgi ve yürekte bağlılık; ibadetlerdeki içtenlik.” (Ayverdi 2011: 1381) olarak anlandırılmıştır. Tasavvufta ise kulun, gönlünü daima Hakk’ın huzurunda hazır tutmasıdır. Kalbe ait fillerden kabul edilip öncelikle kulun Hakk’a karşı tamamen saygılı olması, Hakk’ın her daim huzurunda olduğunu bilip, bunu hissederek sükûnetini ve vakarını koruyarak ona itaat etmesine vesile olan mânevî bir haldir. Bu sebeple sadece ibadet ederken değil, yaşadığı müddetçe her daim Allah’ın huzurunda olduğunun bilinci ile göstermesi gereken bir kulluk hali ve edebidir (Uludağ 2012: 175).

İlk mutasavvıflardan Hâris el-Muhâsibî (ö.857) *riya ve ihlâs* bahsiyle ilgili olarak yazılmış ilk ve en kapsamlı eser sayılan "er-Riaye" adlı eserinde ihlâsı tanımlarken, ihlâsın manevi yönden güçlü olan insanların seçkin olanlarının makamıdır der (el-Muhasibi, 1998: 156). Cüneyd Bağdadî ise ihlâsı tanımlarken ihlâsın Allah ile kulu arasında bir sır olduğunu söyler ve meleklerin bile bunu bilemediğini, bu yüzden sevap yazmadığını belirtir. Yine şeytanın da bu durumdan haberdar olmadığını, bu yüzden fesat karıştıramadığını söyler (Eraydın 2001: 163-164).

İhlas kavramı, huşû ve tevazu kavramlarıyla aynı anlama gelmektedir. Bizde çalışmamızda bu kavramları eş anlamlı olarak ele almaya çalışacağız.

İhlas/huşû Kur'an ve sünnette övülmüş ve mü'minlerin özelliklerinden olduğu vurgulanmıştır: “*O Rahmanın (has) kulları ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler.*” (Furkan, 25/63)

İhlas kavramı hadislerde de sık sık geçmektedir. Hz. Peygamber (Müsned, III,225; Tirmizî, İlim, 7) ihlaslı bir kalple iman edenin ahirette kurtulacağı müjdelemekte ve duada ihlaslı olmayı tavsiye etmektedir.

Kuşeyrî ihlası şöyle tanımlamaktadır:

“İhlas, kulun yaptığı taat ve ibadette kastının sadece Allah Teâlâ olmasıdır. Kul, taatiyle sadece yüce Allah'a yaklaşmayı istemelidir. Onunla insanlara gösteriş yapmak, insanların yanında bir övgü kazanmak, birinin sevgisini çekmek yahut Allah Teâlâ'ya yaklaşmanın dışında herhangi bir şeye ulaşmak gibi bir hedefi olmalıdır (Kuşeyrî 2012:145).

Sûfilere göre ibadetin ruhu ihlastır. Çok ibadetle değil ibadetteki ihlasla kurtuluşa ereceğini söyleyen sûfiler, ihlâssız amelin de amelsiz ihlâsın da kula bir faydası olmadığını söylerler (Serrâc 2012: 290).

Fudayl b. İyâz bu hususta (ö.187/803): “*Kim insanlar için ameli terk ederse, bu riya'dır. İnsanlar için amel etmek şirktir. İhlâs, Allah Teâlâ'nın seni bu iki halden kurtarmasıdır.*” derken ameldeki riya ve gösterişin temizlenesiyle ancak ihlasa erişilebileceğinden bahseder.

Ahmed Sûzî tarikat yolunda huşu ve ihlâsa önem vermiş, sâlikin tarikat yoluna girerken ihlâslı bir yol gösteren dostu ihtiyacı olduğu düşüncesindedir. Yine

aynı şekilde seyr u sülûk içerisinde de sâlikin kendisinin ihlâslı olması gerekliliği üzerinde durmuştur.

“O gün bu gündür, diyü bu güzelce i’tikâdları ve niyetleri cümleten mülâhâza ve ‘indinde kânî olmuş gibi ikrârı ve ihlâsı olup dahi varmadan bu niyetler ile biraz sa’âdetler ve lütuflar bulur ki ancak Mevlâsı bilür ve nihâyetinde kendisi dahi ‘ârif olup her bir niyet birisine ‘ibâdet, tâ’ât olmadan hayırlı düşer.” (Geyik 2016: 161; Hacı Mahmut Efendi 25b)

Aşağıdaki beyitlerde ihlâsla yapılan ibadetin ve itaatin az bile olsa mükâfatının çok olacağı hususunu bildirmiştir:

*“Cüz ’î tâ ât u ibâdât ger ola ihlâs ila
Nice bin olur mükâfât vâir ise sende hulûs”*
(Arslan 2010: 188)

...
*“’ilm ü îmân zühd ü takvâ perdesin ref eyle kim
Tâ gönülde berk ura ihlâs ile takvâ-yı ‘aşk”*
(Yıldız 2012: 75; Arslan 2010: 24)

2.2.4. Tevekkül ve Tefviz

Tevekkül, *“Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah'a bırakma”*; (Ayverdi 2011:3191) tevekkülün bir ileri merhalesi olan tefviz ise *“Bir işi bir kimsenin üzerinde bırakma, ihale; dağıtma, bir taşınmaz malı bilinen değeri karşılığı bir kimseye verme”* (Ayverdi 2011: 3192) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvufta tevekkül farklı şekilde anlaşılıp yorumlanmıştır. Örneğin hastalanıldığı vakit bunun tedavisine bakmayı tevekküle aykırı sayanlar olduğu gibi, rızık temini için esbaba tevessülü tedbir sayıp iskat-ı tedbir yapanlar da olmuştur. Yine kimi mutasavvıflar da tevekkülü; Hakk’ın sözüne güvenmek; teslimi: O’nun ilmiyle iktifa edip kulu olarak kendisini bildiğini düşünerek O’na teslim olmak; **tefvizi** ise Hakk’ın kendisi için verdiği hükme rıza göstermek, şeklinde üçe ayırmışlardır (Yılmaz 2004: 176). Tefvizi konu alan şiirlere tefviznâme denilmiştir Bunun en güzel örneklerinden biri İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö.1194/1780)’nin şu mısralarıdır:

*“(…)
Sen Hakk’a tevekkül kıl
Tefviz et ve râhat bul
Sabr eyle ve râzı ol
Mevlâ görelim n’eyler*

N'eylerse güzel eyler (...)"

Tevekkül kavramına ait ilk dönem sûfilerinin çeşitli açıklamalarıyla karşılaşmaktayız. Kuşeyrî (ö. 465/1072), üstadı Ebu Ali Dekkak'tan (ö. 405/1015) şunları rivayet eder: “ *Tevekkül sahiplerinin üç derecesi vardır. Bunlar sırasıyla tevekkül, teslimiyet, tefvizdir. Tevekkül eden kimse Allah'ın vaadine güvenir. Teslimiyet sahibi, halini Allah'ın bilmesiyle yetinir. Tefviz sahibi ise, Allah'ın her hükmüne razı olur* (Kuşeyrî 2012: 351)

Hamdun el- Kasâr bu hususta şunları nakleder(ö. 271/884): “*Tevekkül, Allah Teâlâ'ya tam bir şekilde itimat etmektir*” (Kuşeyrî 2012: 350). Her iki tanımda da tevekkülde aslolanın Allah'ı her işinde vekil kılmak ve her işini onun sonsuz güç ve kudretine havale etmek olduğu vurgulanmıştır.

Ahmed Sûzî, gerek Divan'ında gerekse *Sülûknâme*'de sâlikin tevekkül ve tefviz ile hareket etmesi gerekliliği üzerinde sıklıkla durmuştur. Ahmed Sûzî'ye göre sâlik her ne sıkıntısı, derdi, işi gücü varsa Allah'a havale ederek tevekkül ve tefviz ile içinden endişe, hüznün ve korkuyu uzaklaştırmalıdır. Her ne durum olursa olsun Allah'tan gelene rıza göstererek, tevekkülü elden bırakmamalıdır. Kul kaderi ve nasibi ne ise onu yaşar, onu alır. Sâlik tevekkül sahibi olup Hak'tan gelen her türlü bela ve musibete de sabırlı olmalıdır (Geyik 2016: 164; Hacı Mahmut Efendi 29b; Yıldız 2012: 35- 278).

Ahmed Sûzî mürşidin tevekkülü sâlike kazandırması gerektiğini ve tevekkülün güzel sıfatlar arasında olduğunu söyler. İnsan-ı kâmil olma yolunda da sâlikin elinden gelenin en iyisini yaptıktan sonra sonuç için Allah'a tevekkül edilmesi gerektiğini vurgular.

“Tevekkül, teslîm-i rizâ ve liķâ-yı muhabbet bu bâblara duhûl ile ol hîcâb-ı rûhânî ki ahlâķ-ı hâmidelerdir ki o hîcâbları daħi izâle ile envâr-ı şîfât-ı rabbâniyyeler ile insîbâğ ve ittîsâf ve tahķîķ iderse velâyet-i sâğrâ ibtidâsına vâsıl olup tederîc ile rütbe-yi sâlişeye râbî'yye alî itmâme vuşlâta müyesser olup 'ârîf-i billâh, vâsılullâh ve Hâķķ ile Hâķķa nâ'il olur.” (Geyik 2016: 164; Hacı Mahmut Efendi 29a)

Sûzî'nin Divan'ından aldığımız, içinde tevekkül ve tefvîz kavramlarının geçtiği beyitlerin bir kısmı aşağıda olup bu beyitlerin tamamı öğüt niteliği taşımaktadır. Ahmed Sûzî, bu ve benzeri beyitlerle sâliklere Hakk'a tevekkül ve

tevfiz etmelerini tavsiye etmektedir:

*“Tevekkülle niyâz it hakka tefvîz teslim ol
Ki hakdır cümlesin bilen nedir halka senâ kılmak”*

(Yıldız 2012: 243; Arslan 2010: 24)

Ahmed Sûzî, bu beyitinde sâliklere öğüt vermektedir ve onlara kadere râzı olup sonucu Allah'tan bekleyerek işlerini Allah'a bırakıp O'na yalvararak yeis ve kederden kurtulmalarını her şeyi Allah'ın görüp bildiğini, bu yüzden sâlikin Allah'a güvenmesi gerektiğini ve insanları övmenin gerekmediğini söylemektedir.

*“Hakk'ı gözle halka uyma Hakk ile bulgıl hemem
Kıl tevekkül Hakk'a dâim gönlüne virme elem”*

(Yıldız 2012: 357; Ulusoy 2004: 240)

Sûzî'nin yine öğüt verdiği yukarıdaki beyitte de sâlike Hakk'a tevekkül edip, gönlüne üzüntü vermemesi ve halka uymaması gerektiğini söylememektedir. Sâlik Hakk'ı gözleyip O'nu bulmalıdır.

*“Kıl tevekkül halka olma acûl
Her nedenlü gelse Hak'dan ol hamûl”*

(Yıldız 2012: 375; Arslan 2010: 335)

Ahmed Sûzî, sâlikin Yaraticıya tevekkül edip aceleci ve sabırsız olmaması gerektiğini belirterek her ne sıkıntı gelirse gelsin Hakk'tan bilip tahammüllü olmasını söyler.

*“Ni met-i in'âm-ı Hakk'a şükr kıl
Rüz u şeb encâm-ı hâlin fikr kıl
Olma gâfil dem-be-dem Hak'dan sakın
Hakk'a tefviz kıl umurun zikr kıl”*

(Yıldız 2012: 375; Ulusoy 2004: 257)

Allah'ın lütfettiği nimetlere şükret ve gece, gündüz daima sonunu düşünerek Hakk'tan asla gafil olma sakın. İşlerini Hakk'a bırakıp (O'ndan gelene razı ol) O'nu (daima) zikret.

*“Umürün Hakk'a tefviz it huzür-ı dilde ol dâim
Kabül it Süzinin nutkın eğer dinler isen nûn sâd”* (Arslan 2010: 18)

Sûzî'nin dinlersen sözlerin Hakk'a bırakıp daima gönül huzurunda kal.

*“Her umurun Hakk'a tefviz eyleyup kayd eyleme
Ki hevâ-yı nefis için olma peiûşân gâm-nâk”* (Ulusoy 2004: 169)

Bütün işlerini Hakk'a bırak ve kaygılanıp nefsinin arzuları için perişan olup hüzne düşme.

*“Tefviz idegör emrini Hakk'a Süziyâ sen
Safvet bula tâ dil mâ-sivânın elinden”*

(Yıldız 2012: 297; Ulusoy 2004: 196)

Ey Sûzî, her işini Hakk'a bırakırsan göreceksin ki gönlün kendini Hakk'tan uzaklaştıran her şeyden kurtulup maddi manevî temizlenecektir.

*“Her işi Allah görür kullarını kılmış sebep Hakk'a tefviz it
Umürün beyhüde çekme ta'b”*

(Yıldız 2012: 384; Ulusoy 2004: 265)

Her işi Allah görür, kullar (sadece) sebeptir (O yüzden) işlerini Hakk'a bırak ve boş yere sıkıntı, üzüntü çekme.

2.2.5. Fakr ve Gına

Sözlük'te fakr, *“yoksulluk, fukaralık”* (Ayverdi 2011: 931) gına ise *“zenginlik, bolluk”* (Ayverdi 2011: 1064) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvufta ise fakr, âlemde her ne var ise hepsinin Allah'a ait olduğu ve bu yüzden kulların sadece O'na ve O'nun rızasına muhtaç olması anlamındadır (Uludağ 2012: 131). Gına kelimesi ise tasavvufta kulun sadece Allah ile zengin olmasıdır (Uludağ 2012: 146). Kul sadece Hakk'a muhtaç olduğunu bilmekle gerçek zenginliğe erişmiş olur.

İlk dönem sûfiler maddî anlamdaki fakrın zenginlikten üstün olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Yahya b. Muâz er-Râzî, Ahmed b. Ebü'l Havârî, Hâris el-Muhâsibî gibi büyük sûfiler, manevî zenginliğin kendini Allah'a karşı muhtaç bilme halinden üstün olduğunu söylemişlerdir (Hücvîrî 1995: 24-33)

Tasavvufun sonraki dönemlerinde ise fakr hususunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. İbn Hafîf, (ö. 371/981) *“Kötü huyları bırakıp iyi huyları iyi huy edinmek fakrdır”* (Hücvîrî 1995: 35-38) demiştir. Sûfiler daha sonraki devirlerde fakr anlayışını fenâ ve kulluk anlayışıyla birleştirerek kullanmışlardır.

Ebû Bekir et-Tûsî demiştir ki: *“Uzun zamandır, ashabımızın ve arkadaşlarımızın fakrı diğer şeylere tercih edişlerinin manasını sordum; kimse beni ikna edecek bir cevap vermedi. Nihayet bunu Nasr b. Hammâmî'ye sordum. Bana,*

‘Çünkü fakr; tevhid menzillerinin ilkidir’ dedi. Bu sözle ikna oldum.”
(Sühreverdî 1994: 612)

Ahmed Sûzî, seyr u sülûk yoluna girmiş bir sâlikin dünyaya ait her şeyden gönlünü sıyırması gerektiğini vurgular. Zira sâlik yalnız Allah'a muhtaçtır. Onun muhtaçlığı Allah'ın rızasıdır. Hiçbir mal varlığı onun için zenginlik ifade etmez. Gerçek zenginlik sadece Allah'a muhtaç olduğunu bilmektir. Sâlik hiçbir dünyalık için ihtiyaç hissetmez ve o bu fakirliği ile övünür, bu fakirlik ve gınayı dünya şahlığına değişmez. Sâlikin fakr-ı fena ile vasıflanmış olması gerekir.

*“...sâlike yol gösterüp ve fakr-ı fenâ ile muttasıf ola ki
sâlikleri daği andan tağalli ideler... (Geyik 2016: 166; Hacı
Mahmut Efendi 31b)*

diyen Sûzî'ye göre fakirlik Peygamber (s.a.v.)'in sünneti olduğu için benimsenmelidir. Sâlik'in duası da dünyanın maddi ihtiyaçlarından, nefsin arzularından kurtulmak üzerinedir.

Ahmed Sûzî'nin Divan'ında fakr ve gına kavramlarına fazlaca yer verilmiştir. Aşağıda bu beyitlerden bazı örneklere yer verilmiştir:

*“Sabr u hilm ü fakr u zill ile kanâ'at pîş ola
Herkeser ider tevâzu' lutf ile söyler lisân”
(Arslan 2010: 20)*

(Bir kişide) sabır ve yumuşak huylulukla fakirlik ve aşağılanmaya kanaat etme öne çıkarsa (o kişi), herkesle mütevazı bir şekilde güzellikle konuşur.

*“Hubb-ı dünyâyâ ider meyl ü heves
Hiç dimez ki yolumuz fakr u fenâ”
(Yıldız 2012: 141; Arslan 2010: 90-91)*

(Hakk'tan, O'nun aşkından gafil olan kişi) dünya sevgisine heveslenip meyleder, sonumuz yokluk, diye hiç düşünmez.

*“Bu cihân şahlığı olsa istemem
Kılmışuz fakr u gınâyı başa tâc”
(Yıldız 2012: 227; Ulusoy 2004: 99)*

Ahmed Sûzî, gelip geçici olan bu dünyada cihan şahlığı bile verseler istemeyeceğini kendisinin fakr ve gınayı başına tac yaptığını, fakr ve gına ile şah olduğunu dile getiriyor.

*“Fakr u fenâ zill-ı gınâ mihnet-i renc- ı ‘anâ
Bir olur indinde dâim cümlesin siyyan ider”*

(Yıldız 2012: 191; Ulusoy 2004: 121)

Sûzî, (gerçek Hakk âşığı için) fakirlik, yokluk, zillet, meşakkatlerin incitmesi hepsi (o âşığın) yanında birdir, eşittir. (Bunların hiçbirinden gocunmaz, âşığa sevgiliden ya da onun yolunda olmadan dolayı gelen sıkıntıların hepsi lütuftur.)

*“Fakr iledir fahr ımız hem izzetimiz zillile
Mâlimiz yok bir gedâyuz bulmuşuz ağnâ çü biz”*

(Yıldız 2012: 215; Ulusoy 2004: 136)

Bizim (gerçek Hakk âşıklarının) övünmemiz fakirliğimizle, şerefimiz rezilliğimiz iledir. Malı mülkü olmayan dilencileriz biz, zenginliği böyle bulmuşuz.

*“Fahr ideriz fakr u fenâ ile biz
Sünnetidir fahr-ı ‘âlem şâhımız”*

(Yıldız 2012: 216; Ulusoy 2004: 138)

Fakirlik, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetidir, biz fakirliğimiz ve yokluğumuzla öğünürüz.

*“Mâl ü mülki hubb-ı sivâ senin olsun zâhidâ
Fakr u fenâ ‘aşk-ı Hudâ bize kâfidir fakat”*

(Ulusoy 2004: 147)

Ey zahid, mal mülk, dünya sevgisi senin olsun bize fakirlik ve yokluk ile Hüda’nın sevgisi yeter. Sûzî’nin zaman zaman hitap ettiği ya da aşağıladığı zahid, gerçek zühd sahibi olan zahid değildir. Onun bu kelime ile kastettiği kimseler, çok dindar olup irfan sahibi olmayan kaba sofulardır.

*“İlâhî fakr ile bulam gınayı
Ki terk idem bu mâl mülk fenayı
Unutdur nefse atlasla dibayı
Kim şevkinle şalı vü hem ‘abâyı
Rızan ile olam sâil gedâyı
Bulam ‘aşkımla her demde bekâyı
Hevâ-yı nefse uydurma İlâhî
Rızân birle bulam her demde râhı”*

(Yıldız 2012: 152; Arslan 2010: 322)

Allah’ım fakirlik ile bulayım zenginliği ki bu fani dünyanın malını mülkünü terk edeyim (Allah’ım) senin aşkınla bana, benim nefsime bu dünyanın güzel

kıyafetlerini unuttur ki senin rızan(1) dilenen bir dilenci olayım. Senin aşkınla her her anda sonsuzluğu bulayım. Allah'ım nefsin arzularına uydurma beni senin rızam ile her an da doğru yolu bulayım (doğru yolda olayım).

2.2.6. Sabır ve Şükür

Sözlük anlamıyla sabır, “*Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç; olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme*” (Ayverdi 2011:2650) şükür ise, “*Allah'a duyulan minneti dile getirme; mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme*” (Ayverdi 2011: 3008) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvuf terimi olarak sabır, kulun yaşadığı sıkıntılardan ötürü Allah'tan başkasına şikâyetçi olmaması ve sızlanmaması anlamlarında kullanılmaktadır (Yüksel 2006: 9). Şükür ise nimeti kendisine ihsan edeni düşünerek bu verdiği nimeti ikrar ve itiraf ederek, bu ihsanı için Hakk'a hamd edip, o nimeti doğru şekilde kullanmaktır (Yılmaz 2004: 176). Yani kulun nimeti vereni hatırından çıkarmayıp, şükrünü eda etmesi, sıkıntı karşısında Hakk'tan başkasına durumunu arzilememesidir.

Sehl b. Abdullah Tüsterî sabır hususunda şunları aktarır: “*Sabır, Allah Teâlâ'dan bir çıkış kapısı açmasını beklemektir. O, hizmetin en faziletlisi ve en yücesidir.*”(Sühreverdî 2014: 28) Sabır ehlini de sûfiler çeşitli şekillerde izah etmişlerdir. Ebü'l- Hasan b. Salim demiştir ki (Sühreverdî 2014: 29):

“*Sabır ehli üç gruptur:*

1. *Mütesabbır (kendini sabra zorlayan)*
2. *Sâbır (tabii haliyle sabreden)*
3. *Sabbâr (çok sabırlı)*

İmam Kuşeyrî sabır ve şükür hususunda Hz. Ömer'in (r.a.) şu sözünü nakleder: “*Eğer sabır ve şükür iki binek olsalardı hangisine bindiğime aldırış etmezdim*” (Kuşeyrî 2012:383).

Şiblî'ye sabırdan sorulduğunda şu beyitlerle cevap vermiştir:

*Ağlamak, yanaklarında çizgiler çizerek yazı yazmış
Bu yazıyı okuma bilmeyenler bile okur
Sevenin özlem acısıyla ve ayrılık
Korkusuyla dolu sesi, insana zarar veriyor
Sabrın sâhibi sevenden sabır konusunda yardım istedi
Seven de sabra seslenip “ey sabır, neredesin?” dedi.
(Serrâc 2012: 50)*

Ahmed Sûzî, Sülûkname’inde tarikat şeyhinin özelliklerini anlatırken şeyhte olması gereken vasıfları sıralar ve şeyhin, sâlikleri terbiye ederken onlara seyr u sülûk yolunda karşılaşacakları sıkıntıları anlatıp bu sıkıntıların anlamlarını öğreterek, sıkıntılara tahammül edip sabretmeyi öğretmelidir, der. Sözlerinin devamında şunları hatırlatır:

“...biraz sâlikler ile halka-i şerîflere kâdir ve muta’sarrıf olup ehl-i fikr ve zıkr ve ehl-i murâqabe olup zâhirî ve bâtinî şerî’ata muvaffâk ve ef’âl-ı ahvâle mutâbık olup âdâb-ı tarîkat ile ‘âmil ve esrâr-ı hâkîkati keşf ve tarîkinde olan mezâlik-ı aqdâm ve mehâlik-i berzahâte muttallî olup sâliki nefis ve şeytân yollarından men’ idüp ve ‘ukubât-ı tarîkde ve berzahât-ı sülûkda anları tenbîh ile ve terbîyye ile ma’nâların fehm idüp te’dîb ile ve ba’zî hâllerde tahammüle kâdir ve sâbir olup meşâkkat ile sâlikleri sülûkından sehl ile maşsûda îsâl ve ‘ibâdât yüzünden niçe dalâllere düşürmeden îkâz idüp yolunca erkânınca hîfz-ı selâmetle Hâkka îsâl idüp her sâlike isti’dâdına göre ve muhabbetine ve geliştîna göre terbîyye ile tesellîne mürâ’î ve kâdir olup kendi terbîyyede olup sâlikler sülûkında zahmet çekmeyüp...”(Geyik 2016: 143; Hacı Mahmut Efendi 10b)

Ahmed Sûzî, seyr u sülûka girmiş bir sâlikin yaşadığı her türlü sıkıntı ve belayı Hakk’tan gelen bir imtihan olarak bilmesi ve bu sıkıntılar, belalar karşısında sabır göstermesi gerektiğini belirtir. Yine Ahmed Sûzî’ye göre sâlik, Allah’ın cümle kullunu bir gözetmeli, onlara kötü muamele yapmamalı, kötü bir şey söylememeli, onlara karşı sabırlı olmalıdır. Özür dileyenin özrünü kabul etmelidir. Kendisini zorlayan, sınavan çile edene sabretmeli, aciz davranıp kötülûkle karşılık vermemelidir. Gördüğü muamelelerin hepsinin Hakk’tan geldiğini bilmelidir.

Sözlerinin devamında hatırlatmalarını, şu minvalde sürdürmektedir:

“...Cümle Mevlâ kullarınıñ hepsin bir gözede, bir şey’ söylemeye, ef’âllerine bir bahâne bulmaya, cümlesin a’lâ gözede kendüni cümlesinden ednî bile. Her ne kötü söz işidürse bu söze lâyıķ olmasam işitmezdim kusûrumdandır, diye. İntikâm olarak söz söylemeye. Birisi ‘özr iderse kabûl ide, ‘afû ide. Her ne gelürse ve olursa Hâķķ’dan bile, ne sîķlet çekerse ve ne güçlük görürse kendi kusûrumdur diye. Ne sîķlet çekerse yine Hâķķ’dan bile. Ehlullâh sâliklerine imtiḥân yüzünden ve ķahr yüzünden mu’âmele eylemeye. Kendine ķahr yüzi ve imtiḥân yüzi çille mu’âmelesi iden olursa şabr eyleye, gücenmeye, ta’cîzlik itmeye, lütf-ı ‘inâyet bile (Geyik 2016: 172; Hacı Mahmut Efendi 37b).

Ahmed Sûzî, seyr u sülûka yeni girmiş sâlikler için üç farklı perde olduğunu söyler ve bu perdeleri açıklar. Bu perdelerin ilki, şehvetlerdir. Nefsi onu Hakk’tan uzaklaştırarak onu rabbine karşı mahcup eder. İkinci perde, âdetler, merasimler ve huylardır. Üçüncüsü ise, sebeplere bağlanma, müsebbibi unutup, sebeplerle oyalanmak. Bu perdelerin şeytanî vesveseler ile sâliki aldatmasından kaynaklı olduğunu belirtir. İşte bu perdelerden kurtulması için sâlikin şeyhinin terbiyesinde güzel ahlakla ahlaklanması gerekir. Bunun için de Allah’ın sıfatlarının nuruyla boyanarak kemale erdirici bu erdemlere kavuşmalıdır ki yolunu tamamlayabilsin. Bu erdemlere nail olmak seyr ü sülûk yolunun çilelerine sabretmekle mümkündür. Sâlik hep sabretmeli ve asla şikâyetçi olmamalıdır. Çünkü sâlik bu yolda ne kadar eziyet çekerse yolun sonunda da o kadar mükâfat kazanacaktır. Yani sâlik çok sabırlı olmalıdır. Bu perdelerin izahını şu şekilde beyan kılmaktadır:

“...Ma’lûm olsun ki mübtedîleriñ sülûkı esnâsında üç dürlü ḥicâblar vardır ki sâliki sülûkından men’ idüp ve kendine bürüdet gelüp yolunca gitmeye koymaz...”(Geyik 2016: 162; Hacı Mahmut Efendi 27a)

“ve aḥlâķ-ı ḥamîdeler ile muttasîf olamaz bu şîfâtları izâleden soñra şîfât-ı ḥamîde-yi rûḥânîyyeler ki tevâzu’, müriüvvet, ‘iffet, seḥâvet ḥilm, şabır ve sâ’irler gibi bunlar ile muttasîf olup bir zamân sülûkında lezzet bulmaz ve balsa feyż-yâb ve bahre-yâb ve rûḥânî biraz esrârlara vâķıf ve ‘ârif olduğdan soñra bu şîfâtlar daḥi ḥicâb-ı

rūhānīdir. Tevekkül, teslīm-i rızā ve liķā-yı muḥabbet bu bāblara duḥūl ile ol ḥicāb-ı rūhānī ki aḥlāķ-ı ḥamīdelerdir ki o ḥicābları daḥi izāle ile envār-ı şıfāt-ı rabbāniyyeler ile inşubāğ ve ittişāf ve taḥķiķ iderse velāyet-i şāgrā ibtidāsına vāsıl olup tederīc ile rütbe-yi şālīseye rābī'iyye alī itmāme vuşlāta müyesser olup 'ārif-i billāh, vāsılullāh ve Ḥaķķ ile Ḥaķķa nā'il olur..." (Geyik 2016: 163-164; Hacı Mahmut Efendi 28b-29a)

Ahmed Sûzî, Sülûkname adlı eserinin başında Hakk'ın insanları yaratırken diğer yarattığı bütün varlıkların arasında en üstün niteliklere haiz olarak yarattığını, insana başka hiçbir varlığa lütfetmediği bir yeteneği lütfedip diğer varlıklardan onu üstün kıldığını belirtir. Bu yetenek "güzel konuşma" yeteneğidir. İşte insan da bu yaratılış üstünlüğünün kıymetini bilerek Hakk'a şükretmelidir. Sûzî eserinin bu kısmında diğer kısımlarda da yaptığı gibi Kur'an'dan ayetlerle örneklendirme de bulunur. Hakk'ın insanı diğer varlıklardan üstün kılarak yeryüzünde kendisinin halifesi kılmasına da değinen Sûzî, tüm bu nimetlerden ötürü insanın daima Hakk'a hamd ve şükür etmesinin gerekliliğini şu şekilde belirtir:

"Bismillahirrahmanirrahīm

Ḥamd-ı bī-nihāye ve şükr-i bī-ğāye Ḥāliķ-ı zül-celāl ve mülk-i mütte'āl ḥazretlerine olsun ki nev'-i insānı nutķ-ı feşāḥate mümtāz ve ādāb-ı 'ilm ile serfirāz ve mescūd-ı melā'ike-i 'azā ve maḥsūr-ı şeyātīn-i lā'im itdi. Ve daḥi ol şems-i risālet-i şāmīle ve ḥātem-i nübüvvet-i kāmīle olan nebīyyi muḥibb-i ḥabīb-i Hudā Muḥammed Muştafā şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine şalavat-ı selām olsun ki 'ālemden zūlm ve ḍelāleti efnā ve envār-ı hidāyeti ibdā itti ve rahmet-i Rıḍvān daḥi ol aķmār-ı şerī'at-ı ğarrā ve encām-ı tariķat-ı ğarra olan āl-i 'abā ve ashāb-ı vefā ḥazretlerine olsun ki anlar daḥi Allāhu te'ālāya hicret ve resūluna nuşret idüp ezhār-ı şī'ār-ı dīn ve eş'ār-ı aḥkām-ı yakīn anlar eyitdiler pes ma'lūm olsun ki Allāh 'azīmü'ş-şān ervāḥ-ı insānları 'ālem-i lāḥūtda cevher-i nūrdan aḥsen-i taķvīm üzerine ḥalk itdi. Nitekim kelām-ı ḳadīmde buyurur:

"دقل انقلخ اناسنال فى نسحأ ميوقت"

şoñra ol ervāḥ-ı nūrānīleri fevķ-ı 'arşda iskān idüp mażhar-ı zāt u şıfāt itdi ve anları ol 'arş yerinde niķe müddet maķām-ı müşāhadede ol

ervāhlar ol kemālāt 'ilmine ve ādāb-ı 'ubūdiyyet ile mev'sūf oldılar ki cāmī'-i maḥlūqātdan 'alīm ve ekrem olup ḥilāfete müsteḥak oldılar."

(Geyik 2016: 130; Hacı Mahmut Efendi 1b)

Ahmed Sûzî, sâlikin gündüzünü ve gecesini düşünüp hesap etmesi gerektiğini söyler. Sâlik, ne kadar Hakk yolunda olduğunu ne kadar nefesine uyduğunu hesaplamalıdır. Ona göre pişman olup üzülmeli ve ona göre haline şükretmelidir. Sözün kısası gafletten uzak durmalıdır.

Ahmed Sûzî'nin Divan'ında da sabır ve şükür sıkça geçmektedir. Hikemî tarzda yazan Sûzî yazdığı manzûmelerinde gerek kendine gerekse tasavvuf yoluna girmiş olanlara ya da girmek isteyenlere genel olarak tüm Müslümanlara öğüt ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Sabır ve şükür kavramlarının geçtiği beyitler de bu minval üzeredir. Bu manzumelerden alınmış birkaç beyit örneği aşağıdadır:

*"Sabret a gönül fikr-i Hudâ 'da devam it
İncinme sakın cevri-nadanın elinden"*

(Ulusoy 2004: 196)

A gönlüm sabredip Allah'ı düşünüp, zikretmeye, fikretmeye devam et. Cahillerin yaptığı eziyetlerden sakın incinme.

*"Her cefaya kıl tahammül kim vefaya iresin
Derd-i yârı çekmeyen dermâna olmaz âşinâ"*

(Arslan 2010: 79)

(Ey âşık), her cefaya tahammül et ki vefa bulasın, sevgilisinden gelen sıkıntıya katlanmayan derman bulamaz.

*"Kalmadı şabra kararım güzelim lutf eyle gel
Eyle ihsân u 'inâyet bu gönül seni arar"*

(Arslan 2010: 161)

(Ey) güzelim (sevgilim), artık sabrım kalmadı lütfet gel, (bana) ihsan ve inayet eyle (ki) bu gönül seni arar.

*"Hamd ü senalar şükür du'â her dem
Her nefesde dem-be-dem
Hazretine Sûzî ider ey şâh
Varın fedâ baş ile can"*

(Arslan 2010: 13)

Ey Şah Sûzî her an, her zaman, daima senin mukaddes varlığına hamd ü sena şükür ve dua eder, (bütün) varını ve başını senin yolunda feda eder.

*“Hamdinle bulmuşam râhat-ı cânı
Cânda cânânı
Şükürle olmuşam her dem-be-dem şâdân
Her şâm ü seher-gâh”*

(Arslan 2010: 15)

(Allah’ım) sana hamd ederek huzura kavuştum, (seni) sevgiliyi kendi içimde, canımda buldum; her akşam ve seher zamanı, daima (sana) şükrederek mutlu, sevinçli olurum.

*“Aşkla oldı hamdim
Aşkla oldı şükürüm”*

(Arslan 2010: 62)

Benim (sana olan) hamdim de şükürüm aşkladır (senin aşkındandır).

*“Ni’met-i in’âm-ı Hakk’a şükr kıl
Rüz u şeb encâm-ı hâlin fikr kıl”*

(Arslan 2010: 335)

Allah’ın lütuf ettiği nimetlere şükret, gece gündüz halinin sonunu düşün.

2.2.7. Rıza

Rıza kelimesi sözlükte, *“Razı olma, isteme, istek”* (Doğan 2011: 1389) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvuf terimi olarak ise genel olarak hükme ve kazaya itirazda bulunmama anlamındadır. Mutasavvıflar, tasavvuf yoluna “rıza kapısı”dır derler. Hakk’ın kulundan, kulun Hakk’tan, razı olması " merzıyye " ve " râziye " gibi tekâmülî iki nefis basamağına işaret eder. Seyr u sülûk zor bir yoldur, bu yüzden demir leblebiye benzetilmiştir ve yenmesi zor olduğu için çıkılan bu yola “rıza lokması” denilmiştir. Yine tasavvufta “rıza pazarı” şeklinde kullanılan söz de her şeyin Hakk’ın rızasına bağlı olduğu anlamında kullanılmaktadır (Uludağ 2012: 2118).

Hâris Muhâsibî, *“Rıza, ilâhî irade hükmünü icra ederken, kalbin huzur ve sükûn içinde her tecelliye razı olmasıdır”* (Sühreverdî 2014: 627).

İbn Atâullah rıza hususunda şunları nakleder: *“Rıza, Allah Teâlâ’nın ezelde yapmış olduğu tercihe, kulun kalbinin sükûnet içinde tâbi olmasıdır. Çünkü Allah,*

kulu için en hayırlı olanı takdir etmiştir. Bu durumda kul, ona razı olmalı ve takdirine kızmayı terketmelidir (Serrâc 2012: 48). Yâni kulun rızasının Allah Teâlâ'nın rızasına bitişmesidir.

Sâlik, şeyhinin rızasını Allah'ın rızası ile birlikte bilmelidir diyen Ahmed Sûzî seyr u sülûk yoluna girmiş bir sâlikin her şeyden önce şeyhinin rızasını kazanmanın önemini vurgulamıştır. Şeyhinin rızasını kazanan bir sâlik insan-ı kâmil olma yolunda emin adımlarla yürüyeceğini Sûzî şöyle dile getirir:

“Cümleden aqdem-i rızā gözedeler. Şeyh rızāsın (10) Allāh rızāsıyla bileler”
(Geyik 2016: 170; Hacı Mahmut Efendi 36a)

Ahmed Sûzî, sâlikin seyr u sülûk yolunda karşılaştığı meşakkatlerden dolayı sıkıntı çekip üzülmemesi gerektiğini ve meşakkatler karşısında huzur ve safa ile teslimiyet kapısının rıza eşğine yüz sürmesini söyler ki, böylelikle ebedi mutluluk ve sırlara ulaşsın. Sâlik sadece Hakk'a muhtaç olduğunu bilmeli ve onun rızasını kazanmak için de O'nun razı olacağı amelleri gerçekleştirmelidir. Şöyle ki:

“...Ve meşakqatleriñ cümlesine huzûr ile ve şafâ ile memnûn olup incinmeyüp ve hâtırına cüzî' şıqlet veya cüzî' 'acz... Bu yolda bulunup şapularında yeksân olduğum bu hemân besdir, kendiler bilür diyü bâb-ı teslîmde rızā eşğine yüzler sürüp bu sülûklar ile sa'âdet-i ebedî ve kimyâ-yı sermedîye vâsıl olur.” (Geyik 2016: 154; Hacı Mahmut Efendi 19b)

Ahmed Sûzînin Divan'ında tasavvufî makamlarla ilgili terimlerden en sık zikredilenlerden birisi “rıza”dır. Sûzî, kimi yerde Hakk'ın rızasını kimi yerde mürşidin rızasını kastederek yazmıştır. Bazı beyitlerde de Hakk'tan gelene rıza göstermek anlamı ile bu kavram kullanılmıştır. Aşağıda bunlardan birkaçı verilmiştir:

*“Gerekdür sâlike mürşid rızası
Gice gündüz düşünce ide efkâr”*
(Arslan 2010: 44)

Sâlik seyr ü sülûk yoluna girdiğinde bu yolu tamamlaması tamamen şeyhinin yardımı ile olacaktır. Sâlik mürşidin dediklerini yaparak, onun terbiyesinden geçerek yolunu tamamlayıp insan-ı kâmil mertebesine ulaşacaktır. İşte bu yola girdiği için de mürşidinin rızasını kazanması, bunun için de gece gündüz düşünüp fikretmesi gerekir.

*“Şükûfe zümresi teslim olurlar
Rızâ-yı gülde olmazlar dil azar”*

(Arslan 2010: 42)

Çiçek zümresi (âşıklar-sâlikler), gülün (sevgilinin-Hakk'ın) rızasına teslim olurlar; (sevgilinin-Hakk'ın) gönülleri incinmez.

*“Kankısıyla olsa aña razıyım
Kahr [u] lutfiñ birisiyle it hitâb”*

(Arslan 2010: 100)

(Ey sevgili),(ister) kahrınla, (ister) lütfunla hitap et (bana, yeter ki beni gör), hangisiyle olursa olsun ben razıyım.

*“Dost rızası olmayan şeyden kaçın
Her ne olsa çekilir andan cefa”*

(Arslan 2010: 77)

Dosttan gelen her ne cefa var ise çekilir, katlanılır, dost rızası olmayan şeyden sakın.

*“Hağdan geleni cāndan kabûl it
Göster rızâyı bu ‘anādan gec”*

(Arslan 2010: 117)

Hak'tan geleni gönül rızası ile kabul et, rıza göster ve sıkıntı, meşakkatten geç (kurtul).

2.3. Tasavvufun Tahakkuk Boyutu

Tahakkuk, tasavvufun irfan, ilham, keşf ve bilgi boyutudur. Bu da sâlikin seyr u sülûk yolunun sonlarında âhlak ve takva açısından yükselişi ve Allah'a yaklaşması sonucu sâlik ile Allah arasındaki perdelerin kalkması ya da aralanması sonucunda olur ki sâlik kâinattaki bazı ilahî sırlara ait bilgiler kazanır (Yılmaz 2004:186).

Tasavvufun tahakkuk boyutu insan-ı kâmil olma yolu sonunda elde edilen hal duygusudur. Bu şekilde elde dilen bilgiler de tecrübeye dayanır. Tahakkuk boyutunda kazanılan gerek zihnî gerek kalbî meleke ve sırlar genellikle vehbî olsa da sâlikin iradesiyle alakalıdır (Yılmaz 2004: 205).

Müttakî olup kendisiyle birlikte ve kendisinde açığa çıkan türlü anlam ve suretlerden, “mahlûk” ve “perde” işareti bulunduran unsurlardan temizlenen kimseler Hakk’ın isimlerinin hakikatleri, esrarı ve nurlarıyla tahakkuk edebilirler. Böylelikle de sâlik, “itminan” cennetine girer.

Ahmed Sûzî, eserlerinde seyr ü sülûk yolunu anlatırken sâlikin şeyhinden “olgunluğa eriştiği vakit kendisinden kalkan perdeler ile bir takım sırlara vakıf olacağını yazar. Tahakkuk kavramlarını aşağıda incelemeye çalıştık.

2.3.1. Fenâ ve Bekâ

Sözlük’te fenâ, “Ölmek, yok olmak.” (Ayverdi 2011: 959) şeklinde anlamlandırılırken bekâ ise “Kalıcılık, ölmezlik” (Ayverdi 2011: 325) şeklinde anlamlandırılmıştır. Tasavvuf’ta ise Allah’tan gayrısının sâlikin gözünde yok olmasına fenâ denir. Zıddı ise bakâ’dır. Fenâ, kuldaki kötü niteliklerin yok olması, dünyevî arzuların fenâ bulmasıdır. Fenâ bulan bu kötü nitelikler ve dünyevî isteklerin yerine bâki olan Allah’ın mükemmel nitelikleri gelir, kulda sadece Allah’ın kendisinden razı olduğu haller kalır ki, bu da bakâyâ ulaşmaktır. Yani fenâdan sonra bakâ gelir (Yılmaz 2004: 217).

Tasavvuf literatüründe fenâ ve bakâ terimlerini ilk kullanan sûfî Ebû Sâid el-Harrâz’dır (ö. 279/892). Harrâz şu şekilde tarif eder: “*Fenâ kulun, kulluğunu görmekten fâni olması, bakâ ise Allah’ın huzurunda bâki ve var olmasıdır* (Sühreverdî 2014: 653). Kulun kulluğunu görmesi demek, yapılan ibadeti kendine nisbet etmesi ve ibadetine güvenmesidir. Sûfîler bu tavrın gerçek kulluğun önünde engel olduğunu söyler, kulun kendi fiil ve davranışlarını görmediği zaman gerçek kulluğa ermiş olacağını ifade ederler.

Cüneyd-i Bağdâdî ise, “*Fena, kendi hal ve sıfatlarından uzaklaşıp bütün varlığının Hakk’ın varlığıyla olmasıdır.*” (Serrâc 2012: 67)

Vahdet-i vücûd düşüncesinin yaygınlaşmasından sonra fena kavramı yeni terimlerle genişlemiştir. “Fena fi’l- kusûd” (maksat ve iradenin Allah’ın iradesinde yok olması), “fenâ fi’l- şühûd” (kâinatta Allah’tan başka bir varlığın müşâhede edilmemesi), “fenâ fi’l- vücûd” (Allah’ın dışında hiçbir varlığın tanınmaması) şeklindeki tasnif bunlardan biridir (Necmeddîn-i Kübrâ 1999: 119).

Sûfîler fenâyı çeşitlendirdikleri gibi mertebelere de ayırmışlardır (Hücvirî 11995: 60). Bunlardan ilki fenâ fiş-şeyh, sâliğin kendi huylarından vazgeçip

mürşidinin huylarına bezenmesi demektir. Mürşidine bende olan mürid, kendinde bulunan birçok kötü huy ve davranışı terkeder.

İkincisi fenâ fir-resul, resulde fanî olmak demektir. Sûfî kabiliyet ve manevî ihsana bağlı olarak şeyhine duyduğu gereksinim gittikçe azalır. Geçmişteki ve bugünkü kâmil insanlarda, özellikle Peygamber Efendimizde fâni olur, onların karakterini alır.

Üçüncüsü ise fenâ fi’-llah, beşeri tüm sıfatlardan sıyrılıp ilâhi vasıflarla donanmasıdır. Kulun fiilini görmemesi, Allah ile o kadar meşgul olur ki nihayet ‘benlik’ bilincini kaybeder.

Dördüncüsü bekâ bi’llâh, fenanın son safhasıdır. Bütün âlemle ve Hakk ile bir bütün olmak demektir.

Muhyiddin İbnü’l Arabî ‘Kitâbü’l Fenâ isimli eserinde, bir hadiste “Allah’a O’nu görüyormuş gibi ibadet etme” şeklinde tarif edilen “ihsan” kavramını fenâ ile aynı anlamda kullanmıştır.

Seyyid Şerif el- Cürçânî fenâyı “kötü huyların yok olması”, bakâyı da “iyi vasıfların kazanılması” olarak tarif eder ve fenâyı ikiye ayırır: bunlardan birincisi ahlâkî manada fenâ olup mücâhede ve riyâzet yoluyla elde edilir. İkincisi ise müşâhede ve istiğrak ile gerçekleşir (Kelebâzi 1995:152).

Ahmed Sûzî, öncelikle şeyhin her türlü davranışları ve sözleri ile sâlike örnek olması gerektiğini, şeriata ve sünnete uygun kul olup, haramdan ve bid’atten uzak durarak, çileyi benimsemesinin önemini vurgular. Şeyh fenâfillâhı bizzat kendisi arzulamalıdır ki sâlikler de onun yolundan gitsinler. Sûzî bu gerçeği şu şekilde açıklar:

“...Velhâsıl şeyh-i mürşidiñ her ef’âli ve etvârı cümle mîzân-ı şer’ üzere olup âdâb-ı ‘ubûdiyyet ve ta’zîm ve mütâba’at-ı sünnet olup bid’atlerden ve hârâmlardan ictinâb ve yahût umûr ile ‘âmel ve mihan-ı meşakkat ve çille ihtiyâr idüp ba’zı bu sûretler ile sâlike yol gösterüp ve fakr-ı fenâ ile muttasıf ola ki sâlikleri dañi andan tahallik ideler ve Kitâbullâhı ve hadîs-i Resûlullâhı pîşvâ idüp her umûrında iktidâ ve esrâr-ı hâkîkati” (Geyik 2016: 143; Hacı Mahmut Efendi 11a).

Ahmed Sûzî, şeyhin terbiyesinden geçen sâlikin kendindeki dünyevî arzuları fenâyı erdirmek, Tevhid-i şerifi zikretmeye devam etmek, önündeki perdeleri

kaldırmak ve fenâbillaha ulaşıp bekâbillaha geçmek suretiyle “ilahî sırlardan ve kendi haddinden haberdar olacağını söyler.”

Fani olup vücudundan geçerek Allah ile sonsuzluğa ulaş

Böylece Allah seni şirkten ve dünyaya gönül bağlamaktan korusun (Geyik 2016: 139; Hacı Mahmut Efendi 7b.).

Ahmed Sûzî Divan’ında da fenâ ve bekâ terimlerine sıklıkla yer vermiştir. Aşağıda bunlardan birkaç örnek verilmiştir:

*“Bu fenâda olur mı râhat hiç bülbül-i cân
Varalım gülistân-ı bekâda karar idelim”*

(Arslan 2010: 248)

Bu fani dünyada can kuşu hiç rahat olur mu varıp baki (ölümsüz, ebedî) olan gülbahçesinde (cennette) kalalım.

“Bu niyâz u âh u zar üzre iken ol vâlîde

Göçdü bu dâr-ı fenâdan rihlet itdi der-i bekâ” (Arslan 2010: 2)

“Sûzî, Divan’ında; *şefkatli, sadıka ve salıha bir mümin olan annesinin H.1211/M.1798 yılında vefat ettiğini ve bundan dolayı büyük bir üzüntü yaşadığını ifade etmektedir. (EE 2646: 90b)*” (Arslan 2010: 2). Sûzî, annesinin ölümü üzerine yazdığı yukarıdaki beyitte, annesinin (hastalıktan dolayı) ah edip inlemeyle Hakk’a yakarırken bu fani dünyadan göçüp bâki olan ebedi âleme sefer ettiğini dile getirmiştir.

“Beķa bulan o bakiyle özi bakidürür elbet

Fenâ bulmaz o cân cânânı buldı oldı insânî”

(Arslan 2010: 302)

Asıl baki olan Allah ile beka bulan (onun varlığında kendini yok edip sonsuzluğa eren) (artık) fani değildir çünkü o artık (gerçek) sevgiliyi bulup (Allah’ın kendi nurundan en güzel şekilde yarattığı) insan olmuştur.

2.3.2. Aşk ve Muhabbet

Sözlük’te aşk “*Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu, sevi, sevda*” (Ayverdi 2011: 200) anlamlarına gelmektedir. Muhabbet kelimesi ise “*Sevgi; dostça konuşma, yârenlik*” (Ayverdi 2011: 2139) şeklinde anlamlandırılmıştır. Işk ise sarmaşık anlamına gelmektedir ki nasıl sarmaşık tutunduğu yere sarılıp bırakmaz, orayı

kaplarsa aşk da öyle girdiği kalbi kaplar. Tasavvufta ise bu terimlerin eş anlamlı olarak birbirlerinin yerine kullanıldığı da olmaktadır. Aşk iki türdür: Beşerî aşk ve ilâhî aşk. Mutavvıflar ilâhî aşkın kaynağı olarak "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım" hadis-i kudsîsini gösterirler. Beşerî aşk ise ilâhî aşkın basamağıdır (Geyik 2016: 112). Allah'ı bilmek ancak aşkla gerçekleşir. Allah'ı sevmek onun yarattıklarını da sevmeyi gerektirir. Yaratan'dan ötürü yaratılanı sevmek tasavvufta esastır. Hak aşığı olan kişi canlı cansız her nesnede Hakk'ı ve O'nun san'atını temaşa eder.

İlk dönem sûfîleri aşk kavramı yerine genellikle muhabbet kavramını kullanmışlardır (Kara 2013: 129). Buna sebep olarak aşk kavramının Kur'an-ı Kerim'de geçmemiş olmasını gösterebiliriz. Aşk kavramının kullanımının neden mahzurlu olduğunu Kuşeyri'nin nakliyle Ebu Ali Dekkak (ö. 405/1015) şu şekilde bizlere izah eder: *"Aşk, sevgide haddi aşmaktır. Allah için 'haddi aştı' denemeyeceği için, 'Allah âşık oldu' da denmez. Kâinattaki bütün varlıkların sevgisi bir kulda toplansa, o kul bununla Allah Teâlâ'nın muhabbetini hak etme derecesine ulaşamaz. Bunun için 'kul' Allah muhabbetinde haddi aştı' denmez. yni şekilde, 'Allah Teâlâ kuluna âşık oldu ' da denmez. Şu halde Allah ile kulu arasında sevgiyi ifade etmek için 'aşk' ifadesi kullanılmaz (Kuşeyrî 2012: 592)*

Muhabbette esas olan şey samimiyettir. Sevenin sevilenin halini almasıdır. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910) muhabbeti tarif ederken şöyle aktarır: *"Muhabbet, sevenin sıfatları yerine sevilenin sıfatlarının gelmesidir."*(Serrâc el-Lümâ s.59)

Mevlâna'ya göre aşk kul ile Allah arasında sonu birliğe ulaşan bir bağ kurar. O'nun tasavvuf anlayışının temeli aşktır. Bu hususta şunları nakleder: *Bizim peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz. , aşk da bizim annemizdir (Mevlâna, Rubailer, 1997: 49)* Mevlana beyitlerinde aşkın Hakk'ın bir sıfatı olduğunu iddia eder. *" Tövbe halkın sıfatıdır, aşksa Tanrı sıfatı"*(Mesnevî c.5 B.2188)

Ahmed Sûzî ise sâlikin seyr u sülûk yolunda öncelikle şeyhine muhabbet duyması gerektiğini söyler. Şeyhine muhabbeti ile onu himmeti ve yardımına nail olur ve böylelikle Hakk'a ulaşır. Çünkü irfânî olgunluğa ulaşması seyr u suluk yolundan geçmektedir. Sâliki yolun sonuna şeyhi, yani şeyhinin onu terbiye etmesi ulaştıracaktır. Ahmed Sûzî *"Allah'a tam bir sevgi ile teslim olup bu yolda canını feda etmek ve Allah dışındaki her şeyden vazgeçmek lazımdır."* der (Geyikli 2014:

58; Hacı Mahmut Efendi 17a). Sözlerinin devamında muhabbet esasına dikkatlerini şu şekilde çekmektedir:

“Kavî lâzımdır ve hüsn-i žan lâzımdır. Şeyhiniñ süretinden her hâlde rûhâniyyeti irilmez ve her kıande gezerse ol muhâbbetle ve anıñ hayfiyla gezüp her kıande taşavvür olunur ise rûhâniyyeti süretiyle bile der-i imdād ‘ināyet ve himmet iderler ayrı degüldür. Ancağ beni Mevlâ’ya ol t’sâl ider, ğayrıdan muhâldır. Hızır gelse baña fâ’ide virmez, diyüp baña benden ziyāde müşfikdir, hâlimi benden ziyāde bilür diyü bu i’tikād üzere olup her hâlini ve kendine perîşānlık virecek ahvâllerini ve aqvâllerini cümleten ifāde lazımdır.” (Geyik 2016: 152; Hacı Mahmut Efendi 17b).

“...Erkānda kâ’im olmaz ve eşkāl-ı elvāndan münezzehdir. Ebsār ve huş-ı ‘ukül ve efkār ile derk olunmaz. Ancağ nūr-ı imān keşf-i ‘irfān ile derk olunur.” (Geyik 2016: 136; Hacı Mahmut Efendi 6a)

Ahmed Sûzî aşkından divanını topladığını ve adını “Sûzînâme” koyduğunu yine kendi beyitleri ile ifade etmiştir:

*“Derd-i aşkın şevk-i hüsnün ile çün
Cem’ kıldım bu dîvânı ey şehâ”*

(Arslan 2010: 3)

Ey Şahım, senin güzelliğinin şevki ve senin aşkının derdiyle (yazdığım manzumelerden) bu divanı topladım.

*“Gönlümüz saña vireli ‘aklı yağmā eyledin
‘Aşkla mest olmuşam fehm eylemem hayrı şerri”*

(Arslan 2010: 304)

(Ey sevgili), gönlümü sana vereli aklımı başımdan aldın, aşkla sarhoş olmuşum, hayırla şerri birbirinden ayıramıyorum.

*“Her umûrında şehâ aşk ile eyle ibtidâ
Zîrâ kim ehl-i hakikat aşka itmiş iktidâ”*

(Arslan 2010: 7)

Her işine Şah'a (olan) aşk(ın) ile başla, zira hakikat ehli aşka tâbi olmuştur (Aşkla hakikata ulaşmışlar, hakikatla da aşka ermiştir.)

*“Bu halkıñ ülfetiyle çok kasāvet buldı bu diller
Gönülde kendi hubbuñla bize yā Rabb muhabbet vir”*
(Arslan 2010: 160)

Ya Rabbi bu insanlarla kurduğumuz yakınlıkla, ahbablıkla gönüller çok elem, keder buldu, sen kendi aşkınla bizim gönüllerimize muhabbet ver.

*“Muhabbet büyünü Leylā yüzünden
Virüb Mecnūnı tağlara şalansın”*
(Arslan 2010: 252)

(Ya Rabbi) sen muhabbetin (güzel) kokusunu vererek Leyla yüzünden Mecnun'u dağlara düşürensiz.

Vücut-ı Mutlak olan Allah'ın yarattığı bu kâinat aşk ile muhabbet ile yaratılmıştır. Yani özünde aşk ve muhabbet vardır. Bütün mahlûkat bu aşk ve muhabbetten nasibini almıştır. Hayvanat ve nebatat dâhil olmak üzere tüm mahlûkat kendisine duyulan muhabbeti hisseder ve buna tabiatının müsaade ettiği şekilde karşılık verir. Özel olarak insanlar ise bizzat aşk ve muhabbeti yaşarlar. İnsan, varlığının özünde olan bu duyguları mecazî olandan ilâhi olana çevirdiği zaman gerçek insan olma şerefine erişir.

2.3.4. Gönül

Sözlükte iman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevî yönü, yürek dili (Ayverdi 2011:1088). Tasavvuf ıstılahında ise Cenab-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufi aşkın kaynağıdır (Ayverdi 2011: 1088).

Gönül kelimesinin Arapça karşılığı 'kalp'dir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçen kalb kelimesi ile Türkçe'deki 'gönül' eş anlamlıdır.

Tasavvuf ve edebiyatın en çok işlenen konularından biri de gönüldür. Tasavvufta gönül, ilahi nurun kendine yansıdığı bir aynadır. Gönül kelimesini en çok

işleyen Mevlana gönlü çeşitli benzetmelere tabi tutmuştur. Bunlardan en önemlisi ‘ayna’ metaforudur. Mevlana *fihî mâ fih* adlı eserinde şu şiire yer verir:

Ey insan, Sen nâme-i ilâhînin nüshasıdır

Cemâl-i şâhînin âyinesi sensin

Âlemde her ne varsa, senden hariç değildir

Dilediğin herşeyi kendinde ara, zira hepsi sensin

(Mevlâna trcm: Konuk 1994: 73)

Yunus Emre'nin beyitlerinde gönül Hakk'ın, aşkın, sırların, hikmet ve bilginin merkezi olarak ayrı ayrı işlenmiştir. Gönül, Tanrı ile bilişip, bulunduğu için Ka'be'dir. Bu yüzden gönül inciten, kalb kıran gerçekte Allah'ı incitmiştir. Gönül yıkanın namazı, kılsa bile kabul edilmez. Gönül yapmak ise hacca gitmekle bir hatta ondan daha da üstündür. Gönüle uyan kişiye rahmetler ulaşır. Bu makamda her an manalar ortaya çıkar. Gönül yapmak, cennete ulaşmanın yoludur. Can gözü ve bânın gözü gönüldedir. Gönül gözü de Hakk'ı görür. Hakk'ın tecelli ettiği gönüller ölümsüzlüğü yakalar. Gönül, neyi severse dil de onu konuşur. Aşk şarabı içenlerin gönlü ölmez. Maşuk sevgisi, gönüldeki gamı giderir. Dost gönlün sırrı, kalbin sevincidir. Yürek yarası, aşk derdinin ifadesidir. Aşk, yürekte yanan bir ateştir. Gönül, aşk ile coşar. Gönül kesret ve mâsîvâ ile daralır. Mâsîvâdan arındırılmayan gönülden darlık gitmez.

Girü durur yokluktan kamuların baylığı

Bunca varlık anundur gitmez gönli tarlığı

(Tatçı 2012; 361)

Âşığın gönlü aşktan usanmaz. Aşk olmayan gönüller taş gibi katıdır. Derviş gönlünü sevdiği (mürşid, peygamber, Allah) ne kaptırmıştır. Yaratılış sırrını anlamak, müşkülü halletmek için mürşide gönül vermek gerekir. Mürşid, dervişlerin yaridir. Erenlerden etek tutan kişi gönüllerde beka bulur. Gönül pası tevhid ile giderilir. Derviş, gönlünü temizleyen kişidir. Âşıkların gönüllerinde pek çok yol, bu

yollarda bin türlü hal vardır. Küfrünü ve imanını terk etmeyen kişi bu yolları anlayamaz. Gönüllere girmek Allah'a ulaşmak demektir.

Yunus Emre'nin pek çok şiirinde gönle vurgu yaptığı görülür. Gönül, öyle bir güç ve madendir ki kendisine ulaşanları ebedileştirir. Yüksekte gezen gönül yoldan çıkar. Yunus, insan davranışlarını gönle bağlar. Gönül içinde ne varsa dış yüzüne onu sızdırır.

Gönül yüksekte gezer dem-be-dem yoldan azar

Taş yüzine ol sızar içinde ne varısa

(Tatçı 2012:364)

Yunus Emre'nin beyitlerinde gönül Hakk'ın, aşkın, sırların, hikmet ve bilginin merkezi olarak ayrı ayrı işlenmiştir. Gönül, Tanrı ile bilişip, bulunduğu için Ka'be'dir. Bu yüzden gönül inciten, kalb kıran gerçekte Allah'ı incitmiştir.

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana aklı iren

Gönül yigdür zirâ ki Hak gönülde tutar turacı

(Tatçı 2012: 364)

Ahmed Sûzî; Sülûknâme'de sâlikin Hakk'ın zikrini gönülden çıkarmaması ile Hakk'a yakın olabileceğini söyleyerek tasavvufi aşkın kaynağı olan gönlün zikirle vesveselerden arındırılıp temizlenmesinin gerekliliğini belirtir.

“Zîrâ vesâvis-i hâtırâtı def'de mäsivâyı def'de sebeb-i kavîdir.”

(Geyik 2016: 135; Hacı Mahmut Efendi 5a)

Ey dil dime yârini öldürme amân vir

Gerçekden eger 'âşık iseñ vir cānı bul vişālı (Geyik 2016: 137; Hacı Mahmut Efendi 6b)

Sûzî, Sülûknâme'de geçen yukardaki beyitte gönlüne seslenerek, dünyevi arzuları içinden çıkarması gerektiğini aksi takdirde gerçek sevgiliye içinde yer

kalmayacağını; eğer gerçekten âşıkça canını verip böylelikle vuslata ermesi gerektiğini dile getirir.

Sûzî, salikin oruç, namaz ve diğer ibadetlerine devam ederek zahiri yönünü imar ederken gönlünü de temizlemesi gerektiğini söyler. Salik her söylediği sözde doğruyu söylemeli gönlünü nefsin ve şeytanın hatıralarından arındırmalıdır. Sûzî'ye göre gönül, dünyayı ve Allah'ı gösteren bir aynadır ve bu aynayı olgunlukla cilalayıp saflaştırmak gerekmektedir.

“şavm, şalât ‘ibādāt, tā ‘āt ile zāhirin ma ‘mūr idüp ve dil hānesin daħi tathīr her bir mülākāt-ı müzhīri kıat ve her bir hātūrāt-ı nefsanīyye ve şeytāniyyeden tahliye ve taşfiye itmek ve mir ‘āt-ı ‘ālem-nümā ve manzūr-ı Ĥazret-i Mevlā olan dil-i cānānı kemāl-ı mücellā ve mişaffā olmaķ lazımdır.”

(Geyik 2016: 138; Hacı Mahmut Efendi 7a)

“Dilde eyle vuslatı yāriñle setr it şerķi

Žāhire bī-gāne ol kim dimesün ađyarlar” (Geyik 2016: 139; Hacı Mahmut Efendi 7b)

Sülûknâme'de geçen yukardaki beyitte Sûzî, salike tavsiyede bulunarak gönülde sevgiliyi (Hakk'ı) anarak vuslata erebileceğini ve yine dünyaya gönül bağlamamak gerektiğini yoksa kendisine başkalarının müşrik diyeceğini söylemektedir.

“Ne söylerse gönül Hakdan gelür bil

Anı sen sanma ki tertīb nizâmı”

(Arslan 2010: 7)

Sûzî Divan'ında saliklere tavsiyelerde bulunurken: “(Ey Âşık) gönül ne söylerse (o sözlerin) Hak'tan olduğunu bil, onların planlanıp düzenlenip (söylendiğini) düşünme” diyerek gerçek Hak âşıklarının konuştuğunda Hak'tan konuştuğunu, çünkü onların gönlünde Hak'tan gayrısına yer olmadığını belirtir.

“Gönlümüz buldı huzūruñla şükūt

Cismimize kuvvet

‘Aşķıñla dil hānesi buldı rüchān

Oldı gönül āgāh”

(Arslan 2010: 14)

Sûzî, “(Ey Sevgili; seni anmanın, seni zikretmenin) senin huzurunla gönlümüz(ün kavgası bitti) sustu, vücudumuz kuvvet buldu. Senin aşkınla gönülhanesi yüceldi ve gönül uyanıp, bilgilendi.” diyerek âşıkların gerçek huzuru ancak Allah’ı zikrederek ve Allah aşkını gönüllerine yerleştirerek bulacaklarının belirtir.

“ ‘Aşk deminden gül gülistân oldu bu dil ravzası
Bülbül-i cân şevke geldi ez-şadâ nağmâ-yı ‘aşk”
(Arslan 2010: 24)

Aşk zamanından bu gönül bahçesi güllük gülistanlık oldu. Can (kuşu) bülbülü aşkın sesinin namesi ile şevke geldi.

“Kıldı bu eşyâyı mir ’ât cilvesine ol güzel
Çün gönülden zâhir oldu keşf ile ma ’nâ-yı ‘aşk”
(Arslan 2010: 25)

O güzel sevgili (Allah) bu eşyayı (âlemde her ne var ise) kendi güzelliğine ayna kıldı, böylelikle keşf ile aşkın manası açığa çıktı.

“Encam u şems ü kamer heb burc-ı dilde devri der
‘Ârif olan çün gönül göğünde anı seyr ider”
(Arslan 2010: 54)

Yıldızlar, güneş ve ay gönül burcunda döner (ve ancak) arif olanlar gönül göğünde bunu görebilir, diyen Ahmed Sûzî gerçek âşıkların ancak marifet ehli olabileceğini ve onların gönüllerinin aslında tüm yaratılmışların sırrını taşıyabileceğini belirtir.

“Gönül meyhâne ’-i Hâkdur ki sâkisi anîñ Hâkdur
Bu sekr bir cezbe ’-i Hâkdur anı ‘ârif bilür ancak”
(Arslan 2010: 56)

(Âşığın) gönlü Hakk’ın meyhanesidir, (o meyhanenin) sâkisi Hak’tır (ve) bu sarhoşluk Hakk’ın (aşkının) cezbesindedir ki bunu (da) ancak arif olan anlar.

2.3.5. Tevhid

Sözlük anlamıyla “Allah’ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma; tek tanrıcılık, Birkaç şeyi bir araya getirme, birleştirme, (Doğan 2011: 1405) demek olan tevhid kelimesi tasavvufta ise “Bir” olanı bilmekle başlayıp, Bir olanı tanımayla ve anlamayla yükselen, “Bir” için kul olup yalnız O’nun için amel ve ibâdet etmeyle gelişen ve nihâyet “Bir” olanı muhabbet ve aşkla keşfedip yaşamakla son mertebeye ulaşan bir disiplindir. Tasavvufta tevhîd, sâlikin sey u sülûk sonunda ulaşacağı “Birlik” algısıdır (Yılmaz 2008: 8).

Tevhid nedir? sorusuna Zunnûn (ö.245/859) şöyle cevap vermiştir: “*Tevhit, Allah Teâlâ’nın kudreti tabii bir şekilde (natüralizm) olmaksızın eşyanın içindedir. O eşyayı vasıtasız ve illetsiz olarak yaratmıştır, herşeyin var oluşunun illeti ve sebebi onun yaratıcılığı ve irâdesidir. Ne tasavvur edersen et, aklına hangi suret gelirse gelsin Allah o değildir, onun zıddıdır, diye bilinendir.*” (Kuşeyri 2012: 387).

Gerçek sûfiler, tevhidi herşeyden daha çok önemsemişlerdir. Dini yalnızca Allah’a has kılarak, ona herhangi bir şeyi ortak koştuktan şiddetle kaçınmışlardır.

Tasavvufta tevhidin çeşitli mertebelerinden bahsedilir. Kuşeyrî tevhidi üç çeşit olarak izah eder: “*Birincisi: Hakk’ın Hakk için tevhidi. Allah Teâlâ’nın kendisinin bir olduğunu bilmesi ve: Ben vahidim, diye haber vermesidir. İkincisi: Hakk Teâlâ’nın halk için olan tevhidi Allah Teâlâ’nın ‘kul muvahhidir’ diye hükmetmesine kulun tevhidini yaratmasıdır. Üçüncüsü: Halkın Hakk Teâlâ için tevhidi: Kulun Azîz ve Celîl olan Allah birdir, diyebilmesi, onun bir olduğuna hükmetmesi, vâhit olduğunu haber vermesidir* (Kuşeyrî 2012: 386).

Bir mürşit ve şair olan Ahmed Sûzî, tevhidi ve onun güzelliklerini sâliklerine aşk yoluyla anlatmaya çalışmıştır. Yaradılışın hakikatini bilen Sûzî’ye göre sâlik önce Hakk’ın isim ve sıfatlarının insan ve tabiattaki görüntülerini anlama ve okumayı öğrenmeli, kesretin ardındaki vahdeti kavrayıp tevhid inancını sağlamca kurmalıdır. Celâl ve cemâl sıfatlarının farkına kesret âleminde varmalıdır:

*“Ey Vâhid ferd-i Ahmed hem Şamed
Lem yelid velem yüled
Ey Hâkim Kadim külli ân
Lâ şerike ve’l-endâh
Ey Râzık külli maḥlûk dâ’imâ
Berr ü baḥr u der-semâ
Ey Qâhır-ı küfr [ü] mekr-i ez-düşmânân*

Mağlûbdur saña ey şâh”

(Yıldız 2012: 64; Arslan 2010: 13)

Sûzî, sâlikin samimi bir imanla kadere inanıp ve nefsiyle mücahede ederek vahdete erebileceğini kaydetmektedir. Ahmed Sûzî, Hakk'ı İhlâs suresindeki tarifıyla bilir ve O'na büyük bir aşkla bağlıdır. O'nu bu tevhid deryasına düşürüp aşk ateşine atan yine O'dur.

“Sırr-ı tevhidî bilürseñ fehm iderseñ sözi

Keşf olur cümle rumûzât olduñ ise imân ehli”

(Yıldız 2012: 334; Arslan 2010: 300)

Ahmed Sûzî, yukardaki beyitte sâlikin tevhid sırrını anlayıp idrak eder ve iman ehli olursa bütün işaretlerin ona ayan olacağını (bütün sırları keşfedeceğini) dile getirir.

“Düşüb deryâ-yı tevhid içre dâ'im yüzdüren

Kaşremizi böyle 'ummân iden sensiñ sen” (Arslan 2010: 260)

(Ya Rabbi) bizleri tevhid deryasının içinde yüzdüren böylelikle damlamızı okyanus yapan sensin diyerek kulların Allah'ın varlığını bilip gerçek ve tek varlığın O olduğunu idrak ettiklerinde ve yine tüm var olanların O'nun varlığından birer zerre olduğunu anladıklarında Bir olanda yok olacaklarını dile getirmektedir.

“Din usûli sırr-ı tevhidîdir oku esrarını

Her işârât ü delâlet bundadır fehm it anı”

(Arslan 2010: 53)

Sûzî, öğüt niteliğindeki bu beyitte dinin usulünün tevhidin sırrı olduğunu, bu yüzden tevhiddeki sırların okunması (anlaşılması) gerektiğini, bütün delil ve işaretlerin tevhitte olduğunu, tevhidin anlaşılmasının gerekliliğini belirtir.

“Aşk âteşine yanalım vahdet meyine kanalım

Tevhid bahırına talalım eger derviş iseñ derviş”

(Arslan 2010: 183)

Ahmed Sûzî'nin coşkun bir ruh halindeyken söylediği bu beyitte, derviş dostlarına eğer dervişsen gel aşk ateşiyle yanalım, birlik şarabına kanalım, tevhid denizine dalalım, ifadesi onun ne kadar samimi Hakk aşığı olduğunu beyan eder.

2.3.6. Vuslat

Sözlükte “*Sevdiğine kavuşma*” (Ayverdi 2011: 1322) anlamına gelen vuslat, tasavvuf terimi olarak, Uludağ tarafından, “*Hakk’a ermek, kemale ermek, olgunlaşmak, seyr ve süluku tamamlamaktır.*” (Uludağ 2012: 382) şeklinde tanımlanmaktadır. Yani tasavvufta maddi bir kavuşma söz konusu olmayıp mana âleminde mücerret bir kavuşma kast edilir ki bu da salikin hakikate ulaşmasıdır. Hakikate ulaşan salik Hakk’ın aranacak değil bilinecek olduğunu ve kendinin O’ndan asla ayrı olmadığını fenafillaha ererek keşfeder. Seven, sevdiğini kendi gönlünde bulur ve vuslata erer.

Tasavvufta iki türlü vuslat vardır ki bunlardan birincisi Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ümmetine olan tavsiyesi olan “*Ölmeden önce ölünüz. Ölmeden evvel, şehvanî ve nefsanî hislerinizi terk etmek suretiyle bir nevi ölünüz.*” hadisinin de işaret ettiği gibi “ölmeden önce ölmektir” ki ruhun manevi tekâmülü ile gerçekleşen bir ölüm yani vuslattır. Hz Mevlana da bunu “*Allah’ın kullarından muradı da irâdî ölümdür.*” şeklinde dile getirmiştir. Bu tekâmülü gerçekleştirebilen kişiler tek ve gerçek varlık olan Hakk’ın âşığı olan kullardır. Bu manevi ölüm; yani nefsin ölümü, “Bir” olanda kaybolup “Bir” olanı bulmak, gerçek âşıklar için bir vuslattır. Bu ölümle ayrılık biter, Tevhid’in sırrı ortaya çıkar.

İkinci vuslat ise fiziki ölümle gerçekleşen vuslattır ki Hz. Mevlana’nın da “Şeb-i Arûs” “ Düşün Gecesi” olarak nitelendirdiği gerçek vuslattır. Bu vuslat ile beden kafesine hapsedilen ruh, aslına döner. Hz. Mevlana bu vuslatı şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Hayatı sen aldıktan sonra ölmek, şeker gibi tatlı şeydir
Seninle olduktan sonra ölüm, tatlı candan daha tatlıdır”*

*“Vasf-ı hâlin eydiserem vuslat hâlin bilenlere
Yidi dürlü nişân gerek hakîkate irenlere*

*Bu yidisinden birisi eksük olursa olmaya
Birisi eksük gerekmez bu sarp yola varanlara*

*Evvel nişânı bu durur yirmeye cümle milleti
Yirenler kaldı yirini yir degmedi yirenlere*

*İkinci nişâni budur hîç nefsini semirtmeye
Zinhâr siz andan olmanız, nefsinde kul olanlara
Üçüncü nişâni budur cümle heveslerden geçe
Hevesler eri yolda kor yitemez yol varanlara*

*Dördüncü nişâni budur dünyâdan münezzeh ola
Dünyâ seni sayru eyler ne kul kaysı sayrulara*

*Yûnus yidi nişân didi evet üçini gizledi
Anı dahi eydivirem gelüp halvet soranlara”*

(Tatçı 2012: 31)

Yunus Emre kendisine vuslatı soranlara, vuslat halinin yedi türlü belirtisinin (nişanın) olduğunu söyler. Yunus, bu yedi nişanı taşıyan kişilerin hakikate erip Hakk’a kavuşan kimseler olduğunu dile getirir ve yine bu nişanlardan birinin dahi eksik olmamasının gerekliliğini manzumesinin ikinci beyitinde belirtir. Vuslata ermek isteyen kullar için Yunus’un dile getirdiği yedi nişanı açıklayacak olursak:

Bu nişanlardan birincisi kimseyi yermemektir ki insanları yerenler yerine yerine (yerinde) kalır.

İkinci nişan, nefsinde kul olmamak ve nefsinde semirtmemektir, yani nefsinin her istediğini yerine getirmemektir.

Üçüncü nişan, bütün heveslerden vazgeçmektir çünkü hevesler kişiyi yolda bırakır, heveslerine uyanlar asıl varmak istedikleri noktaya varamazlar.

Dördüncü nişan dünyadan, dünya sevgisinden, dünya kaygısından uzaklaşmaktır ki dünya sevgisi, dünya kaygısı kulu hasta eder. Yunus kalan üç nişanı açıklamayıp gizler ve bunları da gelip halvet olanlara açıklayacağını manzumenin son beyitinde söyler.

“Vuslat eri oldunısa göz hicâbın bildünise

Dostu ‘ıyân gördünise bu varlığı bırak nedir” (Tatçı 2012: 31) Vuslat eri olan kişi (gönül) gözündeki perdeyi kaldırıp gerçek sevgiliyi ayan olarak görmüş ise varlığı artık bırakmış demektir (bırakması gerekir ki bırakmazsa zaten Hakk’ı ayan olarak göremez.)

Ahmed Sûzî vuslatla ilgili olarak, Hak Teâla’nın, kendi nurundan yarattığı ruhları sahip oldukları asalete geri döndürmek için kitaplar indirdiğini ve kullarının

bu kitapları okuyup amel etmesiyle içinde buldukları karanlıklardan ve cesedin kesifliğinden kurtularak O'na ulaşabileceklerini söyler.

“ve soñra buyurdu ol ervahlar neş'e-i aslıyyelerine ric'at ve maşşūd-ı a'lālarına 'avdet itsünler için kitāb inzāl itdi ki her kim anları işlerse ve nefsiyle mücāhede ve sâ'ir a'māl-ı ḥasenātlar işlerse žulmet-i tabī'atdan ḥalās ve keşāfet-i cesedden necāt bulup neş'et-i aslıyyesine ric'at ve nūrānīyyet-i zātīyyesine 'avdet idiüp Ḥaqq Te'ālāya kemāl-ı ma'rifet ve vuşlat ide” (Geyik 2016: 132; Hacı Mahmut Efendi 3a)

Ahmed Sûzî, öncelikle şeyhin Allah'ın kitabına Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerine uymalı ve bunları da olması gerektiği gibi saliklerine aktarmalıdır ki salikler de Hz. Peygamber (s.a.v)'e bi'at ederek imanını sağlamlaştırıp, aydınlanmış olur ki bundan sonrasında Allah'a kavuşmak (vuslat) için salik olmaya ve bu yolun sonunda da Allah'a vuslata hak kazanır.

“Kitābullāha ve ḥadīs-i Resūlullāhataḥḥāḥe kādīr olup bu şūrūt-ı ādāb ile olan şeyḥ-i mürşīdden terbiyye-i sālīke ni'met-i 'użmā ve kīmyā olup böyle olan şeyḥ Resūlullah tarafından ne güne muḥaddem-i ḥilāfet olındı ise teslīsle kendi daḥi ol ḥilāfete lāyık ve kām-im-i ḥalīfe olup andan izin alan sālīk daḥi kām-inne sultānüöl- enbiyā efendimize bī'at ve tecdīd-i 'ahd itmiş olup temkīn-i imān ve kuvvet-i 'irfān ve mütāba'āt-ı resūl ile mevşūf olup andan soñra yolınca taḥşīl-i kemāle ve vuşlat-ı Mevlāya sālīk olup ve sülūkīñ netīcesine vāşıl ola” (Geyik 2016: 144; Hacı Mahmut Efendi 11b)

Ahmed Sûzî, salikin şeyhinin terbiyesinden geçerek adım adım manevi yolda ilerleyip, perdelerini kaldırarak Allah'a kavuşacağını söyler.

“tevekkül, teslīm-i rızā ve liḳā-yı muḥabbet bu bāblara duḥūl ile ol ḥicāb-ı rūḥānī ki aḥlāḳ-ı ḥamīdelerdir ki o ḥicābları daḥi izāle ile envār-ı şīfāt-ı rabbāniyyeler ile inşībāḡ ve ittīşāf ve taḥḥīḳ iderse velāyet-i šāḡrā ibtidāsına vāşıl olup tadrīc ile rütbe-yi sālīseye rābī'iyye alī itmāme vuşlāta müyesser olup 'ārīf-i billāh, vāşılullāh ve Ḥaqq ile Ḥaqqā nā'il olur” (Geyik 2016: 164; Hacı Mahmut Efendi 29a)

Sûzî Divan'ında da âşıkların tek arzusu olan vuslat kavramına yer vermiştir:

“Kalmış idim zulmet-i firkatde ben

Vuşlatıñ nûrıyla dil buldı feraḥ”

(Arslan 2010: 119)

Ben ayrılığın karanlığında kalmışken kavuşmanın nuruyla gönül ferah buldu.

“Giceler bîdâr olanlar göriser dîdârını

Mest olub vuşlat demiyle cān [u] dil maḥmûr olur”

(Arslan 2010: 143)

Gecelerde uykusuz olanlar (sevgilinin) güzel yüzünü görünce kavuşma anının sarhoşluğu ile can u gönül olarak mahmur olurlar (sersemelerler).

“Seḥerde bâde ’-i vuşlat içilür

Seḥerde kūy-ı cānāna göçilür”

(Arslan 2010: 373)

Seher zamanı kavuşma şarabı içilir, seher zamanı sevgilinin köyüne göçülür.

2.3.7. Vahdet-i Vücut

Varlık kavramı tarih boyunca farklı sosyal bilim disiplinlerinin incelemesinden geçmiştir. Üzerinde en çok durulan kavramlardan biri olarak varlık kavramı tasavvufta da aynı şekilde üzerinde durulup açıklanmaya çalışılan kavramlardan olmuştur. Mutasavvıflarca gerçek ve tek varlık eşi ve benzeri olmayan, insan akıyla ya da hayal gücüyle bilinip tasavvur edilemeyen Allah'tır. Ondan gayrisi var olmalarını O'na borçlu olan kesret âlemdir. Vücut-ı Mutlak olan Hakk, bilinip tanınmak için bizce varlık diye bilinen ama aslında yokluk olan âdem-i mutlak'ı yaratmıştır.

“Vahdet-i Vücut” varlığın birliği anlamına gelmektedir (Ayverdi 2011: 3328). Allah'tan gayri varlık olmadığını anlayıp bu şura sahip olmaktır. İslam dinindeki tevhid inancı, mutasavvıfların "vahdet ve birlik" algısını hayatın her alanında uygulama sonucunu ortaya çıkarmıştır. Tek ve gerçek varlık olan Hakk'ın "Bir" , ezeli ve ebedi olduğunun gerek vahyolunan kitaplardaki âyetlerle gerekse

âlemdeki ayetlerle anlatılıyor olması, "varlıkta birlik" (Vahdet-i Vücud) algısını pekiştirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: "Kaygılarını Tek'e indirenin diğer kaygılarına Allah Teâla'nın kefil olduğuna" dair hadisi, "birlik" düşüncesinin kaynağı olmuştur. Çünkü her şeyi Bir'e indirmek, her şeyde sürekli ve mutlaka Bir'i temaşa etmek, varlığın birliğidir. Var olan, Bir olandır ve O'da Hakk'tır. O'ndan başka gerçek vücud sahibi yoktur. Diğer bütün varlıklar O'nun yaratmasıyla var olanların varlığı O'na, O'nun isteği ve iradesine bağlıdır.

Vahdet-i vücûd konusu geçmişte ve günümüzde tasavvufun en dikkat çeken araştırma konularından biri olmuştur. İbn Arabî tarafından sistematik hale getirilen Vahdet-i Vücûd dokuzuncu yüzyılda başta; Beyazid Bestami (ö. 875), Cüneyd Bağdadi (ö. 940), Hallac-ı Mansûr (ö.858), Ebu Muhammed b. Muhammed el-Gazalî (1055-1111) ve Mevlana Celaleddin-er-Rûmî (1207-1273) olmak üzere birçok düşünce adamı tarafından ifade edilmiş, her biri, bu konuda kendince bir bakış açısı geliştirmiştir. İslam'da mistik düşünce Gazalî ile tam sistemleşmeye başlamış, İbn Arabî vasıtasıyla tanınmıştır. Tasavvuf, İbn Arabî ile birlikte felsefi bir doktrin özelliğine kavuşmuştur. Onun Vahdet-i Vücûd sistemi, her ne kadar üslubundan kaynaklanan anlaşılmaz, mecazlı ve sembollerle dolu ifadesinden dolayı, tutarsız olarak görülse de kendi sistemi içinde tutarlı, geniş bir düşünce yapısına sahiptir (Nablusî 2003: 69 çvr. Ekrem Demirli).

Vahdet-i vücûd düşüncesinde Tanrı-âlem ilişkileri üzerinde hassasiyetle durulmuş, ayet ve hadislerden deliller tesbit edilerek bu konu yorumlanmıştır. Bu konuda en önemli katkı İbnü'l Arabî'ye aittir. İbnü'l- Arabî *el- Fütûhâtü'l – Mekkiyye* ve *Fusûsü'l-hikem* başta olmak üzere hemen hemen bütün eserlerinde vahdet-i vücûd düşüncesini işler (İslam Ansiklopedisi 2012:431-435 c.42).

Ahmed Sûzî birçok diğer mutasavvıf gibi bu kavram üzerinde durarak gerçek varlığın Allah olduğunu, diğer bütün var olanların O'nun nurunun yansımaları olduğunu dile getirmiştir.

Ahmed Sûzî, sâlikin her şeyden önce Allahı bilmesi gerektiğini düşünür. Bu sebeple Sülûkname'ye Vücud-ı Mutlak olan Allah'ı tanıtmaya çalışarak başlamıştır. İnsanın Hakk tarafından yaratılış merhalelerini yazan Sûzî, O'nun nurundan yaratılan ruhların bedenlenerek dünyaya gelmelerinin bir gurbete çıkış olduğunu dile getirmiştir. Bu yolculuğun sonunda yine tek gerçek varlık olan Allah'a dönecek olan

ruhların dünya üzerindeki manevi yolculuklarını seyr ü sülûk ile tamamladıklarında vuslata kavuşacaklarını söyler.

Vahdet-i vücud anlayışında "birlik" algısı bilgi ve düşünce yolu ile keşfedilir. Seyr ü sülûkta ilerleyen sâlik, kâinatta her ne var ise Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellisi olduğunu aldığı terbiye ve kaydettiği manevi yükseliş ile ruh olarak tecrübe eder.

“tevekkül, teslîm-i rızâ ve liqâ-yı muhâbbet bu bâblara duhûl ile ol hîcâb-ı rûhânî ki ahlâk-ı hâmidelerdir ki o hîcâbları dahi izâle ile envâr-ı şîfât-ı rabbâniyyeler ile insîbâğ ve ittişâf ve tahkîk iderse velâyet-i sâgrâ ibtidâsına vâsıl olup tadrîc ile rütbe-yi sâliseye râbî'yye alî itmâme vuşlâta müyesser olup ‘ârif-i billâh, vâsılullâh ve Hâkk ile Hâkka nâ'il olur. Bu maqâmlarda fenâfillâh ile beqâbillâha müyesser olup sır ve haddinden haberdâr ve büy-ı rahmândan istişmâm zât-ı Hâkka müstağrîk olduğda camî'-i müşâ'irve medârikleri ve a'zâ-yı havâsları zâhirde halk ile mükâleme ve ‘avâm-ı nâs gibi mübâheşe ider. Kimse bilmez ammâ ol envâr ile ve ol esrâr ile munâsabi' olup içeriden içeri bir hâle düşüp ancağ kendisiyle Mevlâsı beyninde vücûd-ı ahedîyyet zâtü'l-hayyî müşâhede ider.”
(Geyik 2016: 164-165; Hacı Mahmut Efendi 29a-29b).

Ahmed Sûzî sâlikin şeyhinin terbiyesinden geçerek, zikirleri ile ibadetleri ile manevi olgunluğa adım adım ilerleyerek önündeki perdeleri kaldırdıkça Allah'ın sıfatlarının nurları ile boyanacaktır. Böylelikle üçüncü dereceye erip ârif-i billah, vâsıl-ı billah ve Hak ile Hakk'a kavuşur. O sâlik artık vahdet-i vücud ile Zatü'l Hayy'ı müşahede edecektir. Sûzî, vahdet-i vücud mertebesine derin bir ilâhi aşkla ulaşmaya çalışmıştır. Bu aşkını da Divan'ındaki beyitlerinde dile getirmiştir: (Yıldız 2012: 146)

*“Şu 'elendi pertevi hüsn-i cemâlinde bu dil
Kendi zulmet kıldı vahdet-i dostla Mevlâ-yı 'aşk”*
(Arslan 2010: 25)

Bu gönül (sevgilinin) cemalinin güzelliğinin ışığıyla alevlendi. Mevla'nın aşkıyla O'nun varlığında yok olarak kendi karanlıkta kaldı.

*“Bir alay mestāneyüz meyḥāne ḥālin söylerüz
Ḥamr-ı vahdet içmişüz ḥumḥāne ḥālin söylerüz”*
(Yıldız 2012: 217; Arslan 2010: 169)

Yukarıdaki beyitte: “Biz bir alay sarhoşuz ki meyhanenin halini söyleriz; biz vahdet şarabından içmişiz meyhanenin halini söyleriz” diyen Sûzî, zâhirî tecellîler âleminde Hakk’ın varlığında yok olduğunu belirtir.

SONUÇ

Mutasavvıf bir şair olan Ahmed Sûzî'nin hayatı ve tasavvufî kişiliği üzerine yaptığımız bu çalışmamızda kendisinin hayatı ve tasavvufî kişiliği konusunda elde ettiğimiz verileri ortaya koyduk. Çalışmamıza Sûzî'nin yaşadığı yıllardaki içtimaî ve siyasi ortamı anlatarak Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine denk gelen bu yıllarda yaşanan olayların dönemin tasavvufî ortamları ve dönem mutasavvıfları üzerindeki etkisinden bahsettik. Yine aynı bölümün devamında Ahmed Sûzî'nin doğumu, çocukluğu, gençliği, öğrenim hayatı, ilmî seyahatleri, edebî kişiliği, intisabı, tarikatı, seyr u sülûku ve eserleri gibi başlıklar altında onun hayatı ve tasavvufî olgunluğa erişmesindeki etkenleri incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Ahmed Sûzî'nin tasavvufî görüşleri: “Seyr u Sülûka Dair Görüşleri, Tasavvufî Makamlara Dair Temel Görüşleri ve Tahakkuk Anlayışına Dair Temel Görüşleri, başlıkları altında ilgili kavramları açıklayarak ve eserleri üzerinden örneklendirilerek vermeye çalıştık

Ahmed Sûzî, 1179/1765'te Sivas'ta doğmuş, yine aynı şehirde 1830 yılında vefat etmiştir. Döneminin önde gelen manevî şahsiyetlerinden olan Sûzî'nin ünü sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Bir Halvetîyye şeyhi olarak ünü Suriye'ye, Irak'a hatta Mısır'a kadar gitmiştir. O birleştirici şahsiyeti ile Nakşîliğ'e göre önemli olan “sohbet, rabita ve nazar” kavramlarına da eserlerinde ayrıntılı olarak yer veren Sûzî, hiçbir tarikat yolunu diğerinden ya da kendi tarikatı olan Halvetiye'den ayırmamıştır. Bunun delili olarak da farklı tarikat silsilelerinden ve isimlerden yapmış olduğu alıntıları gösterebiliriz. Bu isimler arasında Necmüddin Kübra'yı, İbnü'l-Arabî'yi, Muhammed Bahâüddin Nakşibend'i, Bâyezid-i Bistâmî'yi sayabiliriz (Çınar 2010: 205). O zamanındaki bölünme ve ayrılmaya mukabil bütün ehl-i sünnet mutasavvıflara kucak açan bir şeyh olmuştur. Bu özelliği de haliyle etkisini ve bilinirliğini arttırmıştır.

Kaynaklarda gördüğümüz üzere tahsili hakkında yeterli bilgi bulunmasa da Ahmed Sûzî'nin eserleri, tasavvufta ulaştığı rütbe onun çok iyi bir medrese tahsili yaptığının ve tarikat terbiyesi aldığına göstergesidir. Onun yetişmesinde Şeyh Şemseddîn-i Sivasi'nin eserleri ve manevî etkisinin büyük ölçüde katkı sağladığını gördük. Zira eserler incelendiğinde dedesinin tesirini hemen fark ettik.

Eserlerini daha çok manzum olarak yazan Sivaslı Sûzî'nin mensur bir eseri olan Sülûknâme'si ve Divan'ı üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda tasavvufa bakış açısını, seyr ü sülûktaki sâliklere tavsiyelerini, tasavvufî kavramlara olan izahlarını tespit ettik.

Sûzî, *Sülûknâme*'sini öğretici maksatla yazdığı için umumun anlayacağı bir dil ve üslûpla tanzim etmiştir. Eser içerik olarak baştan sona çıkılan manevî yolculuğun aşamalarını anlatmaktadır. Fakat öncelikle insanın Allah tarafından yaratılışı konusunu anlatarak başlamıştır. Bunu yaparak Bir olanın nurundan çıkmış olan insanın yine Bir olana döneceği bilincine varma maksadını gütmüştür. Yani çıkılan manevî yolculuğun amacı başta yolcuya verilmiştir. Sûzî, eserinde mürşidin ve müridin üzerine düşenleri ayrı ayrı izah ederek her iki taraf için de fayda amacını gütmüştür. Konuları izah ederken zaman zaman konuyla ilgili âyet ve hadisler ile ya da başka mutasavvıflardan yaptığı alıntılarla anlatımını güçlendirmiştir. Eserin merkezinde insan-ı kâmil olma yolundaki insan vardır.

Ahmed Sûzî, eserlerinde Kur'ân'ı müfessirlerin yaptığı şekilde teorik olarak değil de tarikatın günlük hayatı içerisinde pratik olarak uygulamaya uğraşmıştır. Tasavvuf uygulamalarına Kur'an ve hadislerden kaynak bularak konulara eğilmesi eserinin kıymetinin arttırmıştır.

Mensur olarak kaleme aldığı Sülûknâme'sinde izah ettiği konularda nesir kısımların arasına manzum olan kısımlar da ilâve etmesiyle ahenkli sözün etkisinden faydalandığını gördük.

Edebî olarak çok fazla üstün özellik taşımayan hatta teknik olarak birtakım kusurları da olan manzumelerini ihtiva eden Divan'ını tamamen ilâhi bir aşkla yüreğinden kopup gelen mısralarla yazmıştır. Sanatkâranelikten uzak olan bu eserde kendisini etkileyen yine dedesi Şemseddin-i Sivasî'dir. Sivasî'nin manzumelerinden başka Yunus'un manzumelerinin etkisi de divanda fark edilmektedir. Mutasavvıf kişiliğinin ve aynı zamanda mürşidliğinin gereği olarak bir kısım manzumelerinde didaktizmin ağır bastığı görülmektedir. Bahsi geçen manzumelerde Sûzî, sâliklere dinî konularda ve tasavvuf konusunda öğütler vermektedir. Klasik tekke tasavvuf şiiri geleneğine göre tertip edilmiş divanda, Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.), ehl-i beyt, dört halife, mürşid-i kâmiller, din büyüklerinden bazıları ve melekler konu olarak işlenmiştir.

Çalışmamızla döneminin sevilen ve sayılan bir mutasavvıfı olan Ahmed Sûzî'nin günümüz insanı tarafından da bilinmesine ve tanınmasına katkı sağlamak istemekteyiz. Onun, kendi zamanındaki insanlara olan tavsiyeleri günümüzde de geçerliliğini yitirmiş değildir. Özellikle gelişen teknolojinin ve değişen dünya düzeninin esir alarak giderek yozlaştırdığı yeni nesil tarafından Ahmed Sûzî gibi müstesna şahsiyetlerin bilinip okunması çok önemlidir.

Gayret bizden, tevfik yüce Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Mehmet (1998). *Abdullah Salahuddin – i Uşşaki*, İstanbul.
- Altıntaş, Hayrani (1992). *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul.
- Aslan, Zafer (2010). *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ayverdi, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Bekri, Alaaddin (1995). *Bir Çağın Öncüsü Abdulgani Nablusi*, (Çev.: Veysel Uysal), İstanbul.
- Bilgin, Aydın, (2003). *Meclis – i Meşayih*, D.İ.A., C. XXVIII, Ankara
- Cebecioğlu, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları
- Celal, Sadrettin (1996). *Pedagoji*, Kannat Kitabevi, 3. Bask. İstanbul.
- Çınar, Fatih (2010). *Ahmed Sûzî ve “Sülûknâme” İsimli Eseri*, Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, Yıl 3 Sayı 1
- Demirel, Ömer (1996). *Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyâl hayatlarına Dair Bazı Tespitler*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Tebliğler, yıl 2, sayı, II,
- Demirel, Ömer (2006). *Osmanlı Döneminde Sivas Şehri*, BMS matbaacılık, Ankara
- Demirel, Ömer (2000). *Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Doğan, Mehmet (2008). *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul
- el-Muhasibî (1998), el-Haris b. Esed, *er-Riâye li hukukillah*, Çevr. Hülya Küçük, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Eraydın, Selçuk (2001). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV, İstanbul.
- Gazâlî (1998). *İhya ’u Ulumi’ d-din* Huzur Yayınevi, C.IV, İstanbul.
- Geyik, Nurullah (2016). *Ahmet Sûzî ve Sülûknâmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Gündoğdu, Cengiz (2002). *Halvetiyye Tarikatı Şemsiyye Kolu Meşâyihî ve Şemsi Dergâhı Son Postnişîni: Hüseyin Şemsi (Güneren)*, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, C.10

Göktaş, Mehmet (1996). *Suzi Divanı'nın Dini ve Tasavvufi Tahlili*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Göztepe, Yüksel (2012). *Ahmed Sûzî'nin Sülûknamesi* Sivaslı Sûfî Şair Ahmed Sûzî ve Dönemi Sempozyum Tebliği, Buruciye Yayınları, Sivas

Gündüz, Dilaver (2014). *Nefs Terbiyesinde Rabita*, Hoşgörü Yayınları, İstanbul.

Hacı Mahmut Efendi (no: 3131), *yazma*, Süleymaniye Kütüphanesi.

Hanbel, İbn Ahmed (2013). *Müsned*, Ocak Yayınları, İstanbul.

Halis, Ayhan (1986). *Eğitime Giriş*, Damla Yayınları, 2. Bsk. İstanbul

Hilmi, Hocazade Ahmed (2011). *Ziyaret – i Evliya*, Hacegan Yayınları, İstanbul.

Hulvi, Cemaleddin (t.y.). *Lemezât-ı Hulviyye ez- Lemaât-ı Ulviyye*,

Hucvîrî (2014). *Hakikat Bilgisi Keşfu'l Mahcûb*, Hazrl. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul.

İbn Arabî (2011) *Futuhât ı Mekkiyye*, Litera Yayıncılık, İstanbul

İslam Ansiklopedisi (1994). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.9, Ankara

İslam Ansiklopedisi (2012). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.42, Ankara

Kara, Mustafa (2008). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul.

Kara, Mustafa (1995). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul.

Kelebâzî (1995). *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, Hazr. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Komisyon (2001). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Koyunoğlu (no: 13180) *yazma*. İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Müstesihi Seyyid Muhammed El Bostani.

Kral, Enver Ziya (1988). *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.

Kuşeyrî (2012) *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Hazr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul.

Mevlâna (2014). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Trcm. Şefik Can, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

Mevlâna (1997). *Rubâîler*, Çvr. Mehmet Nuri Gençosmanoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul.

Mevlâna (1994). *Mamafih*, Çvr. Avni Konuk, İstanbul.

- Mihrimah Sultan, Süleymaniye Kütüphanesi, blm., no: 198, vr. 42-46.
- Muslu, Ramazan (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvûf, 18. Yy.* İstanbul.
- Nablusî, Abdülganî (2003) *Gerçek Varlık*, Çvr. Ekrem Demirli, İstanbul.
- Namlı, Ali (2001). *İsmail Hakkı Bursevi*, İstanbul.
- Nasır, Hüseyin (1989). *Modern Dünya'da Geleneksel İslam*, Tere, S. Şafak Barkçın, Hüsamettin Arslan, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Nazmi, Muhammed (t.y.). *Hediyetü'l İhvan*, İnceleme ve Edisyon Kritikli Metin, Osman Türer, İnsan yayınları.
- Ortaylı, İlber (2006). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Öğke, Ahmet (2001). *Ahmed Şemseddin Marmarâvî Hayatı, Eseleri, Görüşleri, İnsan Yayınları, İstanbul*
- Özköse, Kadir, (2002) *Zühhd Ve Sûfîlerin Zühde Yükledikleri Anlam Tasavvufta Dünyevileşmeye Tepkisel Yaklaşım*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Sayfalar 175 – 194
- Özköse, Kadir, (2012). *On Sekiz ve On Dokuzuncu Yüzyılda Sivas'ta Tasavvuf*, Sivaslı Sûfî Şair Ahmed Sûzî ve Döenmi Sempozyum Tebliği, Buruciye Yayınları, Sivas
- Öztürkler, Osman Huldi (t.y.). *Yazma Nüshaları: 1. Nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan (no: 198) 2. Nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi.*
- Sağlam, Abdülkadir (2000). *‘‘Sûzî Divanı’’* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Sarikaya, Meliha Yıldırım (2011). *Ahmed Sûzî 'nin Vasiyetnamesi'*, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XV/2, Sivas
- Selvi, Dilaver (2013). *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul.
- Serrâc, Ebû Nasr Serrâc Tûsî (2012). *İslâm Tasavvufu el- Lüma*, Hazr. H. Kamil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî (2014). *Avârifü'l – Maârif*, , Terc. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul
- Tahir, Mehmet Bursalı (2000). *Osmanlı Müellifleri*, C.1 Bizim Büro Basımevi, Ankara
- Tatçı, Mustafa (2012). *Yunus Emre Divan- ı İlâhîyât*, Kapı Yayınları, İstanbul.

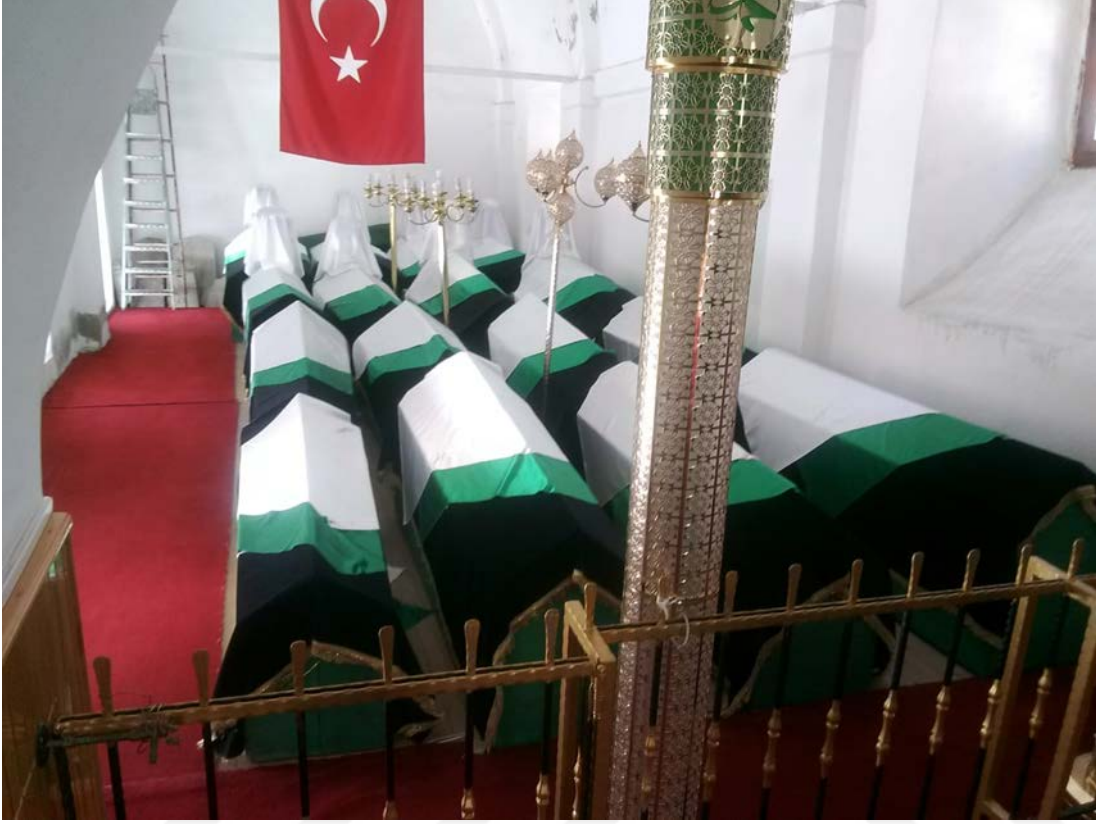
- Türer, Osman (2003). *Letaif –i Hamse*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Ulusoy, Ayşe (2004). *Sûzî Divanı (Tenkitli Metin Neşri)* Cumhuriyet Ün. Sos. Bil. Ens. Sivas.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, C.IV.
- Vassaf, Hüseyin Osmanzâde (2006). *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul, C.II
- Vicdani, M.Sadık (t.y.). *Tomar- ı Turuku Aliye*
- Yasak, İbrahim (2010). *Sivas Yatırları ve Abdulvehhab Gazi Hz.* Sivas.
- Yesevî, Hoca Ahmed (2014). *Divan- ı Hikmet*, Çev.Ahmed Rıdvanoglu, Gayem Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Yıldız, Âlim (2004). *Şeyh Halid Divanı*, Sivas.
- Yıldız, Alim (2007). “Ahmed Sûzî ve Pendnamesi”, Osmanlılar Döneminde Sivas.
- Yıldız, Alim (2012). *Ahmed Sûzî Divanı*, Buruciye Yayınları, Sivas
- Yıldız, Alim (2012). *Sivaslı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi/ Sempozyum*, Buruciye Yayınları, Sivas
- Yılmaz, Hasan Kamil (2004). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul,
- Yücer, Hür Mahmud (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (XIX. yy.), İstanbul.
- Yüksel, Yakup (2006). *Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı*, OnDokuz Mayıs Ün. Basılmamış Yük. Lis. Tezi, Samsun

EKLER

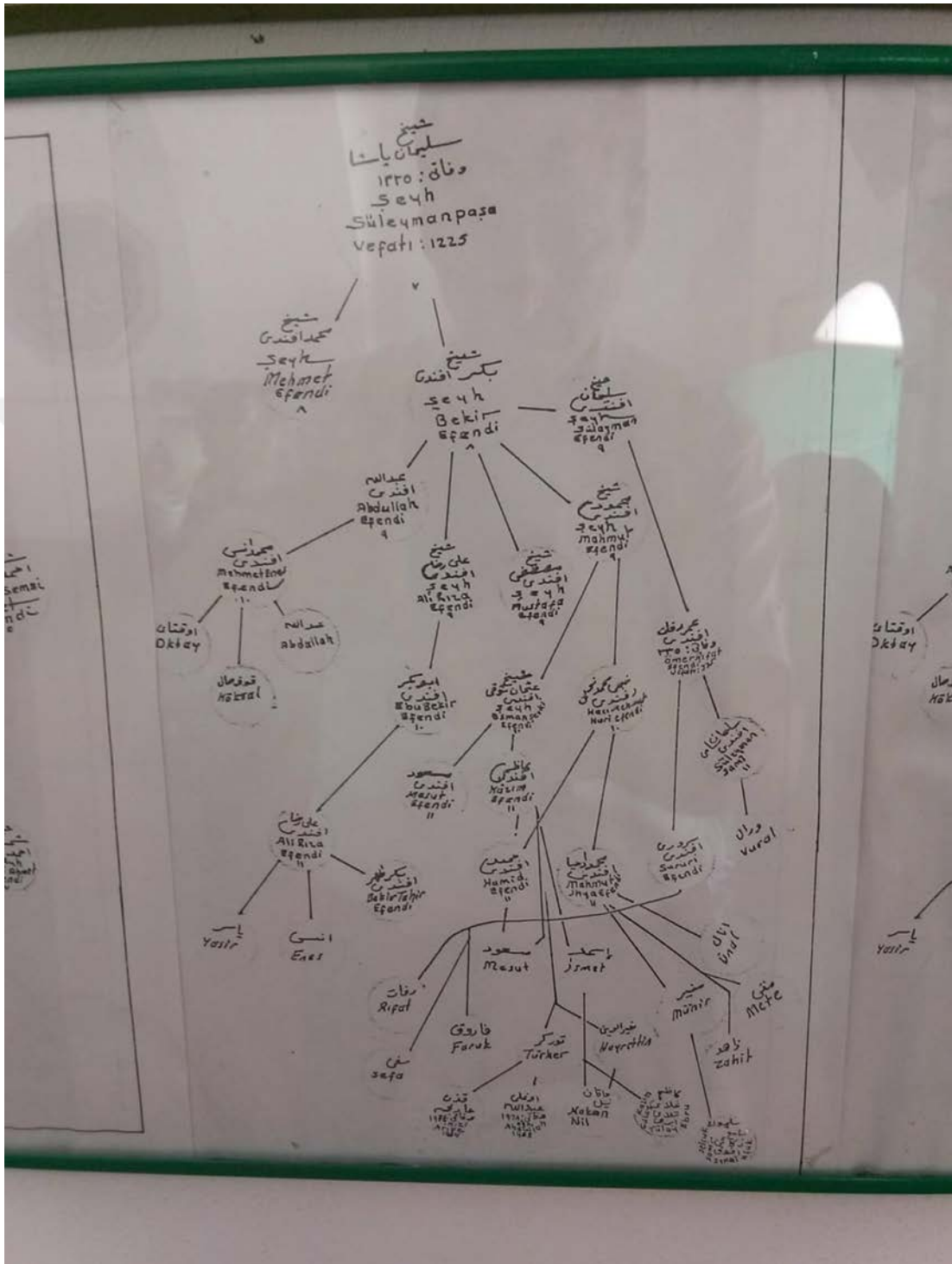
Ek 1: Halvetî Tacı

Ek 2: Ahmed Sûzî'nin Kabri

Ek 3: Tarikat Silsilesi

Ek 4: Şeyhi Şemsettin-i Sivâsî'ye Ait Anıt

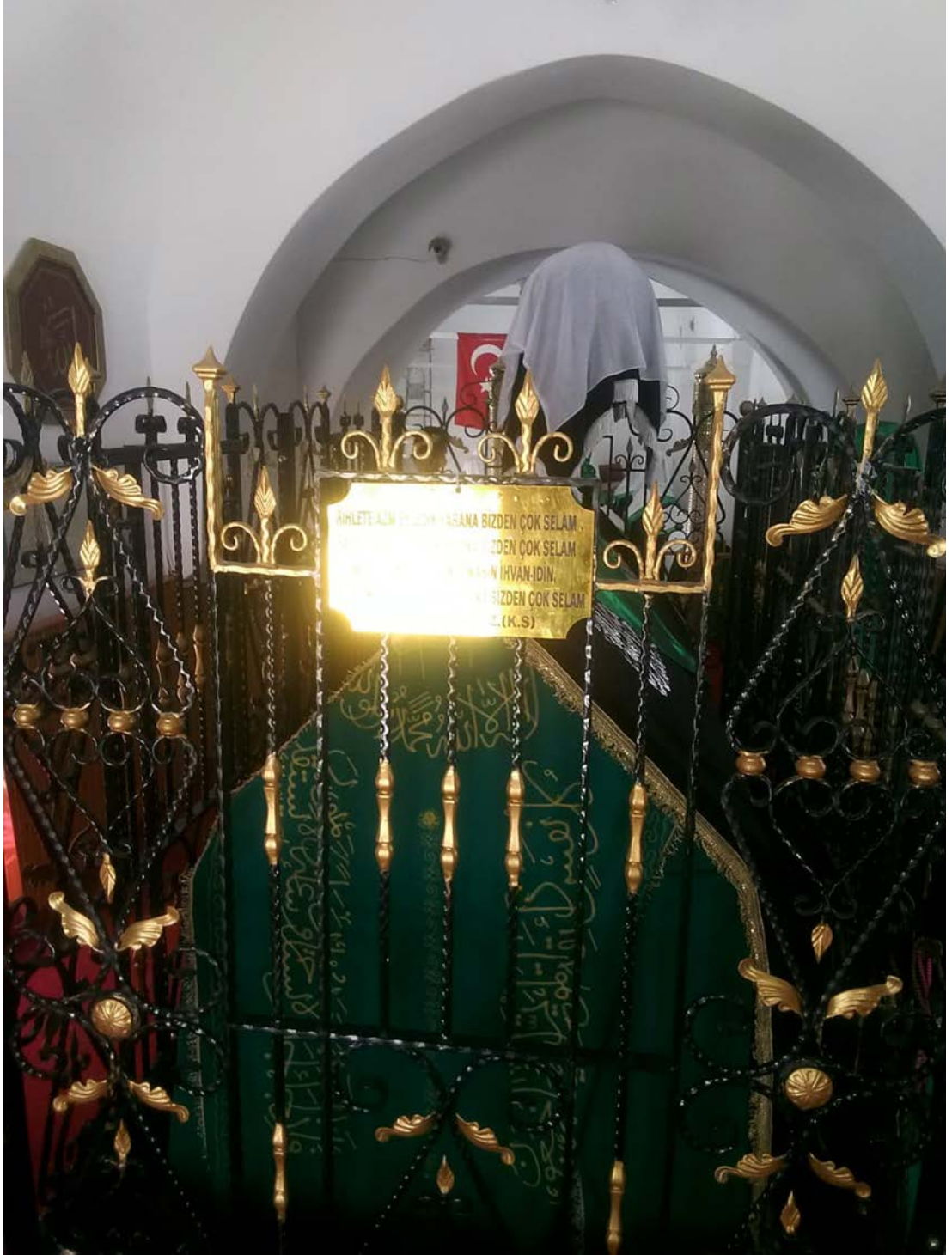
Ek 5: Ahmed Sûzî'ye Ait Şecere

Ek 6: Türbesinin Bulunduğu Camii

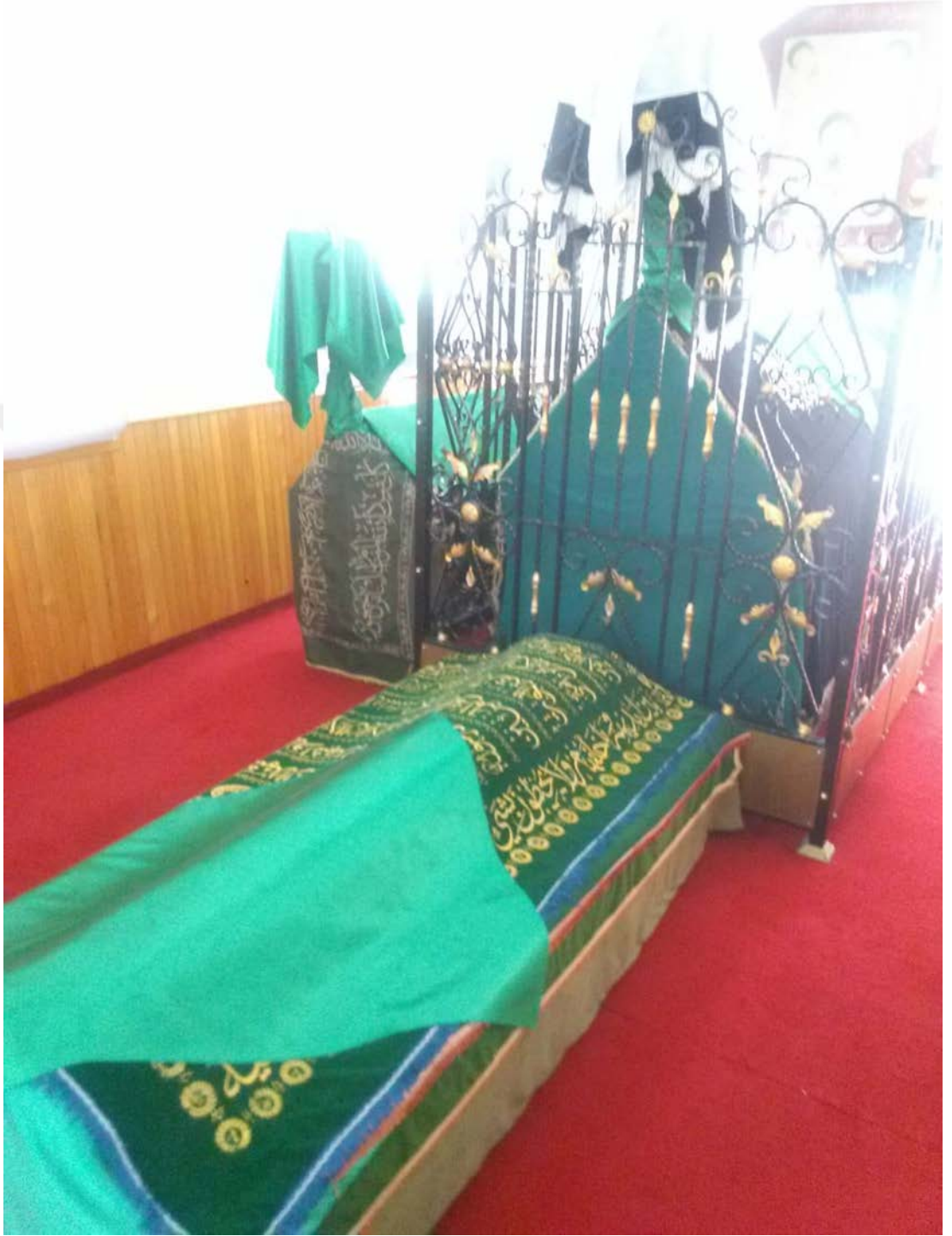
Ek 7: Şeyhi Şemseddin-i Sivasî'nin Türbesi

Ek 8: Şemseddin-i Sivasi'nin Türbesi

Ek 9: Şeyhi ve Kendisinin Kabrinin Bulunduğu Yer

Ek 10: Şeyhi Şemseddin-i Sivâsî'nin Türbesinden Kesit

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Emine YILDIZ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1985/Darende
e-posta : yldz44@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İnönü Üniversitesi	2011
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Devam Ediyor

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017-	DİB	Vaiz

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı